

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra historie

CHEBSKO A MINISTERIALITA. DVOJÍ IDENTITA REGIONU.

(dizertační práce)

Školitel: doc. PhDr. David Papajík, PhD.

Olomouc 2011

Čestné prohlášení:

Prohlašuji na svou čest, že jsem dané téma zpracoval samostatně na základě citovaných pramenů a literatury pod vedením doc. PhDr. Davida Papajíka, PhD.

Jaroslav Franc

OBSAH

1. ÚVOD	4
2. ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY	9
3. CHEBSKO A MINISTERIALITA	15
3.1 POČÁTKY CHEBSKA	15
3.2 CHEBSKO JAKO HISTORICKÁ ENTITA	20
3.3 MINISTERIALITA – ÚVOD DO PROBLEMATIKY	27
3.3.1 PŮVOD A VZNIK MINISTERIALITY	28
3.3.2 SVOBODA ČI NESVOBODA. NÁZORY	31
3.4 CHEBSKÁ MINISTERIALITA – POČÁTKY	37
3.5 CHEBSKÉ MINISTERIÁLNÍ RODY	46
3.6 KOSTNICKÁ MINISTERIALITA	52
3.7 VÝJIMEČNOST CHEBSKÉ MINISTERIALITY?	59
3.8 EXKURZ I: ŘÍMSKO-NĚMECKÁ ŘÍŠE, ČESKÝ STÁT A CHEBSKO OD POLOVINY 12. STOLETÍ DO ZÁSTAVY ROKU 1322	62
4. DVOJÍ IDENTITA REGIONU	69
4.1 MĚSTO CHEB	69
4.2 MĚSTO KOSTNICE	79
4.3 CHEBSKÝ REGION MEZI DVĚMA ŘÍŠEMI OD ZÁSTAVY ROKU 1322 DO NÁSTUPU HABSBURKŮ NA ČESKÝ TRŮN ROKU 1526	84
4.4 DVOJÍ IDENTITA?	97
5. EXKURZ II: MANSKÝ SYSTÉM. ČESKÁ „MINISTERIALITA“?	104
6. EXKURZ III: CHEBSKO PO ROCE 1526	111
7. ZÁVĚR	116
BIBLIOGRAFIE	123
SUMMARY	132
SEZNAM PŘÍLOH	134
PŘÍLOHY	138

1. ÚVOD

Před osmi lety, kdy jsem se vydal ze svého rodného města Chebu na studia do hanácké metropole Olomouce, jsem ještě netušil, jakou roli sehraje v mém profesním životě právě můj rodný kraj.

Při hledání vhodného tématu pro svou bakalářskou práci jsem si položil otázku, proč nezkusit napsat něco o svém vzdáleném rodném městě, místo klasického postupu, kdy si student vybere téma z místa svého nynějšího studia. Výsledkem nebylo jen dojíždění náročné na čas a finance, ale i postupné objevování fascinujících dějin Chebska jako regionu, který stále zůstává poněkud opomenut v rámci studia českých dějin.

Jen málokterý region v rámci tehdejšího českého státu se mohl pochlubit privilegovaným a autonomním postavením na rozhraní dvou státních celků – Říše a českého knížectví, později království – jako mělo právě Chebsko.

Vznik, působení a role Chebska v dějinách jak Říše, tak i českého státu z něj činí podobný fenomén, připomínající vznik a působení mocných městských států na Apeninském poloostrově ve stejné době.

Ovlivněn dějinami Chebska jako svébytného regionu na pomezí dvou státních celků, se všemi problémy i výhodami z toho vyplývajícími, jsem pokračoval ve studiu chebského regionu jak diplomovou prací, abych posléze zjišťoval další mně neznámé či neověřené skutečnosti a události k Chebsku se vážící, tak i později na zahraniční stáži v Herder-Institut v hessenském Marburgu.

Výsledkem je toto pojednání, psané jako práce dizertační, které si klade především za cíl proniknout do bezesporu zajímavých a fascinujících dějin a osudů Chebska na základě určitých fenoménů a rozšířit znalosti o něco více, než jen, že Chebsko se stalo součástí českého státu v roce 1322 za Jana Lucemburského jako odměna za pomoc císaři Ludvíku Bavorskému v bitvě u Mühldorfu.

Mimochodem, Chebsko se stalo součástí tehdejšího českého království dříve, a proto stojí za to se ponořit do historie chebského regionu.

Název tohoto pojednání zní *Chebsko a ministerialita. Dvojitá identita regionu*. Jak již název napovídá, těžištěm mého bádání je oblast tehdejšího historického Chebska a *ministeriality*, která tuto oblast politicky a hospodářsky spravovala od počátků skutečného osidlování v polovině 11. století až do pádu štaufské dynastie

koncem šedesátých let století třináctého. Chebsko a později město Cheb, které zhruba od konce 13. století přebírá roli ministeriálů jako hegemonu tohoto regionu, mělo vůbec nejen v rámci tehdejší římsko – německé říše, nýbrž i v rámci zemí sdružených do svazku českého království, výjimečné postavení.

Dizertaci jsem rozdělil tedy na dvě základní části. První se zabývá Chebskem jako regionem a jeho vztahem k de facto vládnoucím ministeriálům. Část druhá se soustřeďuje na město Cheb jako nástupce v roli praktického vládce tohoto regionu a jeho postavením na pomezí dvou státních celků: římsko - německé říše a českého království.

První polovina této dizertační práce nese název *Chebsko a ministerialita*. Rozdělil jsem ji do tří na sebe navazujících částí, které jsou dále děleny jednotlivými kapitolami. První část se zabývá vznikem Chebska jako regionu, jeho počátky, vývojem, územním rozsahem a významem. Druhou část jsem věnoval problematice ministeriality, kde se po obecném nastínění tohoto fenoménu dostávám ke vzniku, původu a významu ministeriality chebské. Část třetí se věnuje částečné komparaci chebských ministeriálů s kostnickými, s přesahem i do regionů dalších. V předposlední kapitole zkoumám výjimečnost či výjimečné podmínky ministeriality v chebském regionu. Závěrečnou kapitolu první části tvoří exkurz k celkovému obrazu Chebska a jeho postavení na rozhraní římsko – německého a českého prostoru od 12. století po rok 1322, kdy bylo říšským panovníkem zastaveno českému králi *de facto*. Nesnažím se zde o pouhý popis faktů a dějů, nýbrž o vylíčení fenoménu ministeriality. Chebskou ministerialitu lze brát buď jako výjimečnou již svou samotnou existencí či jako výsledek souhry příhodných podmínek na Chebsku, které daly základ jejímu postavení hegemonu v regionu. Cílem první části mé práce je pomocí metody komparace s ministerialitami v jiných regionech římsko – německé říše vyvrátit či naopak potvrdit onu příslovečnou *výjimečnost chebské ministeriální vrstvy*.

Druhá část *Dvoji identita regionu* je rozdělena do dvou celků. První se věnuje jak samotnému městu Chebu a jeho roli, významu v poštaufské éře tak i částečnému srovnání s říšským městem Kostnicí (Konstanz). Druhý celek se zabývá svébytným chebským regionem na pomezí dvou státních celků a jejich vztahům mezi sebou navzájem. Celkový obraz města Chebu jako nástupce v roli hegemonu chebského regionu po dosud vládnoucích ministeriálech by nebyl úplný bez vylíčení

provázanosti a příbuznosti vládnoucích složek města s nejvýznamnějšími ministeriálními rody.

Následující druhý exkurz, který jsem chtěl původně zařadit do první části mé práce, se týká možnosti srovnat (částečně) fenomén ministeriality s manským systémem na Loketsku (nárazníkové pásmo mezi Říší a českým státem) a systémem olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka (doména spravovaná jak příchozími biskupovými ministeriály, poté jejich potomky a také místní šlechtou). Tento exkurz, který by měl být brán jako možnost posunu v chápání ministeriální vrstvy jako fenoménu pomocí částečné komparace s výše uvedenými jevy na českém území, jsem nakonec zařadil až za druhou část mé práce. Z prostého důvodu – domnívám se, že tím nebude narušena integrita dizertační práce jako by tomu bylo v případě prvním.

Zvláštnost a výjimečnost Chebska byla dána jak jeho strategickým postavením na rozhraní dvou státních celků tak i jeho správním vývojem, kdy veškerá moc a správa ležela v rukou ministeriálů jako bezprostředních úředníků panovníka (viz dále). Ministeriální správa na Chebsku dosáhla svého rozkvětu, moci a významu za éry Štaufů. Ti z ní učinili vhodný nástroj k prosazování své politiky úřednického státu podléhajícího silné ruce panovníka. Po pádu této dynastie a přechodu Chebska jako zástavy českému panovníkovi (nikoli českému státu!) ztrácí tato svébytná společenská vrstva svůj význam, moc a smysl své existence. Hegemonem regionu se stává město Cheb, které často ovládají právě příslušníci či potomci nejmocnějších chebských ministeriálních rodů. Ve svých rukou soustředili správu, vnitřní i zahraniční politiku, která byla dosud doménou ministeriálů.

Chebský městský stát byl svébytným a autonomním územím, de iure patřící Říši, de facto českým panovníkům. Byla mu ponechána stará privilegia a výsady udělené říšskými panovníky, které při nástupu na trůn potvrzoval i český panovník.¹

Přirozeně zde existovaly snahy začlenit Chebsko právně i správně plně k českému království. Podařilo se to však až prakticky v 18. století, kdy město ztratilo svá poslední, byť již jen formální práva a privilegia pocházející z poloviny 12. století.² V momentě kdy Chebsko jako zástava Říše přešlo do rukou českých panovníků,

¹ Příkladem budiž tzv. *Freiheitsbrief* Jana Lucemburského chebským měšťanům, kde jim sliboval zachování starých práv a svobod, danými jim ze strany říšských vládců. SOKA Cheb, Archiv města Chebu, *Freiheitsbrief Jana Lucemburského z 23. 10. 1322* (dále jen *Freiheitsbrief*), inv. č. 26.

² Janák, J., Hledíková, Z., Dobeš, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost* (dále jen *Dějiny správy*). Praha 2005, s. 17-18.

mělo dva zástupce dvou správních systémů. Za českého krále to byl jím jmenovaný soudce nebo hejtman, a za město městská rada v čele s purkmistrem. Městská rada přijímala privilegia a výsady i od říšských panovníků. Město Cheb jako centrum regionu podléhalo tedy dvěma panovníkům – říšskému i českému. Toto privilegované postavení Chebska v rámci českého státu bylo potvrzeno i listinou českého krále Jana Lucemburského chebským měšťanům ze dne 23. 10. 1322. Mimo jiné se zde slibuje Chebským zachování všech práv, svobod a privilegií, které jim udělili německo – římský panovníci. Dále jim Jan Lucemburský zaručil neplacení daní. Město jako takové podléhá přímo českému králi (kterého zde zastupuje jím jmenovaný hejtman či soudce) nikoliv jeho komorníkovi jako v případě jiných královských měst. Na území Chebska se nevztahuje činnost českých centrálních úřadů.³

Výjimečnost nejen chebské ministeriality, ale i chebského regionu, vynikne v částečné komparaci s jiným říšským územím a městem. Zvolil jsem německé město Kostnici. Nejen pro podobný strategický význam jaký měl Cheb, ale i pro její téměř stejnou hodnotu pro Štaufy. Liší se částečně v původu a působení ministeriální vrstvy v regionu. Srovnáním říšské ministeriality, respektive ministeriálů ve službách církve na území města Kostnice a okolí, s ministeriálitou na Chebsku vynikne právě jedinečnost ministeriality chebské a koneckonců i chebského regionu samotného. Obě města byla centry regionů. Obě hrála v politice štaufské dynastie významnou úlohu. K uskutečňování svých záměrů v obou případech využívají štaufští vládcí právě ministeriály. Na rozdíl od Chebska najdeme na území města Kostnice a okolí nejen říšské ministeriály, nýbrž i původní ministeriály církevní a hraběcí. Bude bezesporu zajímavé v této částečné komparaci dvou regionů sledovat rozdílný vývoj, ale i společné momenty, jak regionů samotných v určitém období, tak i jejich ministeriální správy a jejího působení.

Celkově se dizertační práce omezuje na období od první psané zmínky o regionu Chebsko až po nástup habsburské dynastie na český (i říšský) trůn v roce 1526, kdy v obou případech nastává pokles významu, postupné oklešťování starých výsad a privilegií v důsledku centralizačních snah Habsburků. Součástí mé práce je i epilóg, mapující další osudy tohoto výjimečného regionu v následujících staletích.

K pochopení *fenoménu*, jímž ministerialita bezesporu byla, je nutno se pokusit popsat ministeriální vrstvu, její vznik, původ, působení a zánik nejprve v obecném

³ *Freiheitsbrief.*

duchu a poté na příkladu ministeriality chebské poukázat i mimo jiné v částečné komparaci s ministerialitou kostnickou, na její výjimečnost v kontextu našeho tradičního nazírání na středověkou společnost. Využívám samozřejmě i studie zabývající se například ministeriální správou v Braniborsku, kde v důsledku kolonizace a vojenské obrany proti slovanským kmenům hrála podobnou úlohu jako ministerialita chebská, či působení ministeriálů na území Saska, Durynska a dolního Porýní. Ministerialita jako taková je spíše typická pro území římsko – německé říše raného a částečně i rozvíteného středověku. A i zde bychom našli výjimky. Pro území českého státu existenci ministeriálů, alespoň co do významu, vlivu a působení jako na říšské půdě, nenalzáme.

V žádném případě se ve své práci nesnažím o popis dějin regionu či města „od počátku“ po současnost či stanovený časový úsek. Těžiště této práce leží ve vysvětlení *fenoménu* ministeriality na Chebsku a dále v charakteristice pozice tohoto regionu na rozhraní dvou říší či státních celků.

Cílem předkládané práce je vyložit problematiku vybraného *fenoménu*, tj. *chebské ministeriality*, a zároveň vyzdvihnout *dvojí identitu Chebska*, resp. jak se projevovala a jaké byly její důsledky pro jeho obyvatele. Pokouším se zde i polemizovat s názorem o *výjimečnosti chebských ministeriálů* (především K. Bosl) právě komparativní metodou s ministeriální správou na jiných říšských územích.

Na závěr se sluší poděkovat všem, kteří měli a mají nespornou zásluhu na realizaci této práce. Na prvním místě bych chtěl poděkovat svým učitelům a rádcům, kteří mě svými radami a připomínkami nasměrovali žádoucí cestou. Tímto bych chtěl poděkovat Mgr. Miloslavě Velíkové a Dr. Ivanu Popovi z Gymnázia Cheb a již zesnulému Dr. Miloslavu Pospíchalovi. Prof. Jaroslavu Millerovi, doc. PhDr. Davidu Papajíkovi, PhD. z katedry historie Univerzity Palackého v Olomouci a Dr. Norbertu Kerskenovi z Herder – Institutu v hessenském Marburgu patří dík za nezměrnou trpělivost. Všem výše jmenovaným patří veliký dík za přínosné podněty a nezištnou pomoc.

2. ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

K pochopení a studiu problematiky fenoménu ministeriality a Chebska jsem byl nucen využívat prameny a literaturu převážně německé provenience. Chebskou ministerialitou se – taktéž na základě německých badatelů (konkrétně práce Karla Bosla) – dlouhodobě z českých badatelů zabývá František Kubů, jehož výsledky jsem též využil.⁴

Na základě pramenů jakými jsou *Wormser Hofrecht (Lex Familiae Wormatiensis Ecclesiae)* z let 1024-1025, *Recht der Limburger Klosterleute* (roku 1035), *Bamberger Dienstrecht* z let 1061-1062 či *Saské a Švábské zrcadlo (Sachsenspiegel, Schwabenspiegel)* se dozvídáme vše podstatné o původu, vzniku, právech ministeriální vrstvy jako takové a o jejím působení a vlivu na celoříšské záležitosti. Jak již bylo výše řečeno, výjimečnost ministeriality chebské vynikne ve srovnání s ministerialitou na jiných říšských teritoriích. K tomuto účelu či částečné komparaci jsou vhodné studie především německých badatelů 19. a 20. století jakými byli Karl Bosl, Georg Caro, Harald R. Derschka, Eberhard F. Otto, Josef Fleckenstein, Günther Floherschütz, Philipp Heck, Werner Hochberger, Erich Molitor, Wilhelm Pötter, Walter Schlesinger, Hans G. Trüper, Georg Winter a Werner Wittich.⁵

⁴ Zejména: Kubů, F.: *Štaufská ministerialita na Chebsku* (dále jen *Štaufská ministerialita*). Cheb 1997; Týž: *Ministerialita a Chebsko v období štaufské vlády*. ČsČH 29, č. 3, 1981, s. 389-416; Týž: *Podíl chebské ministeriality na osídlení Chebska ve 12. a 13. století*. Minulostí západočeského kraje 17. Plzeň 1981, s. 169-183.

⁵ Bosl Karl: *Die Reichsministerialität als Träger staufischer Staatspolitik in Ostfranken und auf dem bayerischen Nordgau* (dále jen *Die Reichsministerialität als Träger*). Ansbach 1941; Týž: *Die Reichsministerialität der Salier und Staufer. Ein Beitrag zur Geschichte des hochmittelalterlichen deutschen Volkes, Staates und Reiches*. Teil 1, 2 (dále jen *Die Reichsministerialität*). In: *Schriften der Monumenta Germaniae historica (Deutsches Institut für Erforschung des Mittelalters)*. Stuttgart 1950-51; Týž: *Das ius ministerialum* (dále jen *Das ius ministerialum*). *Dienstrecht und Lehnrecht im Deutschen Mittelalter*. In: *Studien zum mittelalterlichen Lebenswesen. Vorträge und Forschungen*. Band V. Geleitet von Theodor Mayer. Konstanz-Lindau 1960, s. 51-94; Caro, Georg: *Neue Beiträge zur deutschen Wirtschafts- und Verfassungsgeschichte*. Leipzig 1911; Derschka, R. Harald: *Die Ministerialen des Hochstiftes Konstanz*. Stuttgart 1999; Otto, F. Eberhard: *Adel und Frieheit im deutschen Staat des frühen Mittelalters. Studien über nobiles und Ministerialen*. Berlin 1937; Fleckenstein, Josef: *Zum Problem der agrarii milites bei Widukind von Corvey. Beiträge zur niedersächsischen Landesgeschichte*. (Hans Patze zum 65. Geburtstag). Ed. D. Brosius, M. Last. Hildesheim 1984, s. 26-41; Floherschütz, Günther: *Zur ältesten Geschichte der Herren von Bodmann*. München 1951; Heck, Philipp: *Der Sachsenpiegel und die Stände der Freien. Beiträge zur Geschichte der Stände im Mittelalter*. Band I., II. Aalen 1964 (2. Auflage); Hochberger, Werner: *Adel, Ministerialität und Rittertum in Mittelalter*. Enzyklopädie deutscher Geschichte. Band 72. Herausgegeben von Lothar Gall. München 2004; *Der Stand der Ministerialen vornehmlich auf Grund sächsischer, thüringischer und niederrheinischen Quellen*. Von Erich Molitor. Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. Hrg. von Otto v. Gierke. Breslau 1912; Pötter, Wilhelm: *Die Ministerialität der Erzbischöfe von Köln vom Ende des 11. bis zum Ausgang des 13. Jahrhunderts*. Düsseldorf 1967; Schlesinger, Walter: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters. Germanen, Franken, Deutsche*. Band I. Göttingen 1963; Týž: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des*

Postihnout komplexně stav výzkumu a bádání v oblasti ministeriální správy je téměř nemožné. Výše uvedení nejdůležitější badatelé se v podstatě zabývají těmito třemi komplexy otázek: svobodný či nesvobodný původ ministeriality, masový vstup šlechtických rodin do ministeriální vrstvy a sociální i mocenský vzestup ministeriálů ve 14. století. Podrobnějšímu rozboru pramenů a literatury stran ministeriality věnuji samostatnou kapitolu v návaznosti na uvedenou problematiku a jejímu lepšímu pochopení jako celku.

Edice jako například *Monumenta Egrana*, *Urkundenregstern*, *Regesta Imperii* doplňují výše uvedené prameny k problematice ministeriality z pohledu *svědečných řad*.⁶ V podstatě se jedná o to, že svědečná řada, kdy panovník či jiný suverén daroval například klášteru určité území či zboží, měla určité a stálé řazení svědků – od nejurozenějších po méně urozené. Během času se postavení ministeriálů či rovnou celé vrstvy nejevilo tak jednoznačně – *de iure* byli nesvobodného původu – a naopak zabírali místa na úrovni představitelů světské a církevní aristokracie. Samozřejmě se dozvídáme i první jména jednotlivých představitelů ministeriální vrstvy a taktéž jejich funkci či úřad, který vykonávali. Tato metoda má samozřejmě svá úskalí a nedostatky, které však jsou v našem případě – mluvíme o chebské ministerialitě – eliminovány geografickým a časovým vymezením určitého *fenoménu*.

Podobné je to i s chebským regionem, potažmo městem Cheb. Výjimečnost a privilegované postavení na rozhraní dvou státních celků vynikne právě v částečném srovnání s jiným regionem a také v popisu a vysvětlení vztahu mezi Chebskem a Říší, respektive Chebem a českým státem. K této problematice, stejně tak to platí o městě Kostnici a okolí, existuje dosti rozsáhlá literatura a edice pramenů, které jsou taktéž uvedeny v bibliografii na konci této práce. Vedle již zmíněné edice *Monumenta Egrana* či *Freiheitsbrief* Jana Lucemburského je třeba zmínit *Privilegium et Statuta*

Mittelalters. Städte und Territorien. Band II. Göttingen 1963; Trüper, G. Hans: *Ritter und Knappen zwischen Weser und Elbe. Die Ministerialität des Erzstifts Bremen*. Stade 2000; *Die Ministerialität in Brandenburg. Untersuchungen zur Geschichte der Ministerialität und zum Sachsenspiegel*. Von Georg Winter. München und Berlin 1922; Wittich, Werner: *Altfreiheit und Dienstbarkeit des Uradels in Sachsen*. Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschafts Geschichte IV. Stuttgart 1906.

⁶ *Monumenta Egrana. Denkmäler des Egerlandes als Quellen für dessen Geschichte* (dále jen *Monumenta Egrana*). Herausgegeben von Heinrich Gradl. I. Band (805-1322). Eger 1886; *Urkundenregestern zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451* (dále jen *Urkundenregestern*). Herausgegeben von Bernhard Diestelkamp. Band 2. Die Zeit von Philipp von Schwaben bis Richard von Cornwall 1198-1272. Bearbeitet von Ekkehart Rotter. Köln-Weimar-Wien 1994; *Regesta imperii V. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV., Friedrich II., Heinrich VII., Conrad IV., Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard. 1198–1272* (dále jen *Regesta imperii V.*). Nach der Neubearbeitung und dem Nachlasse Johann Friedrich Böhmers. Neu herausgegeben und ergänzt von Julius Ficker und Eduard Winkelmann. In drei Bänden. Erster Band. Kaiser und Könige. Innsbruck 1881–1882.

římského krále Rudolfa I., který vymezoval nejen postavení města Chebu a celého regionu vůči sousednímu českému království, ale taktéž pozici chebské ministeriality na Chebsku. Městské knihy (*Stadtgesetzbuch*, *Losungbuch*, *Klo – Steuerbuch*, tj. městská nařízení a zákony, knihy příjmů a daní) a kroniky (zejména Pankráce Engelharta a Andrease Baiera činných v orgánech města Chebu v 16. století) nám ukazují nejen vytváření samotného města a jeho správních a politických orgánů, ale i postupné vplynutí části chebské ministeriality do patriciátu města Chebu, který byl nástupcem a vedoucím činitelem v regionu právě po ztrátě smyslu existence ministeriální správy při odchodu štaufské dynastie ze scény. Dozvídáme se zde i o majetkových poměrech bývalé ministeriality, usazené v okolí města, i patriciátu. Volební knížečky (*Wahlbüchlein*) referují o zastoupení nejpřednějších rodů v městských orgánech, vzešlých částečně z ministeriální vrstvy. Nesmíme zapomínat i na knihy chebského zemského soudu (*Achtbuch*), které vypovídají o trestních záležitostech mezi měšťany a ministeriály, o složení zemského soudu a jeho pravomocích.⁷

Dějiny chebského regionu se zabývali především chebští archiváři a badatelé jakými byli Heinrich Gradl, Franz Kürschner, Karl Siegl a Heribert Sturm, jejichž výsledky badatelské a editorské činnosti jsou pro výzkum dějin chebského regionu zásadní. Jedná se zde o politicko – hospodářský výklad dějin chebského regionu. V případě prací Heriberta Sturma (zvláště v jeho *Eger. Geschichte einer Reichsstadt*) lze mluvit o syntéze celkové historie Chebska, ze které čerpají i čeští badatelé dějin Chebska jako například Eva Šamánková a František Kubů. K popisu a interpretaci vybraných fenoménů jakými jsou *ministerialita* a *dvojitá identita chebského regionu* jsem využil pramenů (jedná se především o edice 19. a 20. století zmíněné výše) a literaturu, shromážděných v Herder-Institut v Marburgu, Bibliothek der Universität Marburg, Bibliothek der Universität Konstanz a samozřejmě ve Státním okresním archivu Cheb.⁸

⁷ *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.* In: Beiträge zur Geschichte der königl. Stadt Eger und des Egerschen Gebiets. Aus Urkunden. Von Joseph Sebast. Grüner. Prag 1843; SOKA Cheb, Archiv města Chebu, *Stadtgesetzbuch* (r. 1352), inv. č. 973; tamtéž, Archiv města Chebu, *Losungsbuch v. J. 1390* („*Loszung das Erst*“), inv. č. 1008; tamtéž, *Klo-Steuerbuch für 1392* (ed. H. Gradl), inv. č. 1053, Eger 1885; tamtéž, Archiv města Chebu, *Wahlbüchlein v. J. 1384*, kart. 217, fasc. 287; *Deutsche Chroniken aus Böhmen*. Herausgegeben von Dr. L. Schlesinger. Im Auftrage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Band III. *Die Chroniken der Stadt Eger*. Bearbeitet von Heinrich Gradl. Prag 1884; *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichtes aus der Zeit von 1310 bis 1390*. Von Karl Siegl. Im Selbstverlage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1901.

⁸ *Cosmographie oder beschreibung Aller Länder, Herrschafftenn und fürnemesten Stetten des gantzen Erdbodens/sampt ihren Gelegenheiten/Eygeneschafften/Religion/ Gebreuchen/ Geschichten und Handthierungen.*

Pro výzkum a pochopení problematiky chebské ministeriality je zásadní edice Heinricha Gradla *Monumenta Egrana*. Z původně plánované šestidílné edice k dějinám Chebska se realizoval bohužel jen první svazek, mapující historii chebského regionu od roku 805 do roku 1322. Gradl pro svou edici čerpal z archivu kláštera Waldsassen, z materiálů německého řádu v Chebu, královských listin ve vídeňském archivu a ze sbírek a materiálů chebského kláštera klarisek i místního dominikánského kláštera.⁹ Z Gradlových *Monumenta Egrana* čerpají i edice *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* či *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* stran dějin chebského regionu. *Regesta Imperii* či *Urkundenregesten* (viz výše) srovnáním s *Monumenta Egrana* dosvědčují hodnověrnost tohoto pramene. Edice *Monumenta Boica* (XXVII. svazek, listiny kláštera Reichenbach) nabízí pomocí komparativní metody možnost potvrdit věrohodnost *Monumenta Egrana*, týkající se výskytu jmen jednotlivých ministeriálů ve svědečných řadách listin.¹⁰

V případě dalšího Gradlova díla *Privilegien der Stadt Eger*, které se zaměřuje pouze na panovnické listiny udělované Chebským, resp. městu Chebu, odkazují na toto dílo edice *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* či *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*.

Die Chroniken der Stadt Eger, které vydal H. Gradl pod vedením L. Schlesingera v rámci ediční řady jednotlivých kronik německého etnika v Čechách, jsou neocenitelným pramenem pro chebské dějiny v 15. až 16. století. Opět metodou komparace lze doložit spolehlivost tohoto pramene.

Durch Sebastian Münster. Basel 1588 (Herder-Institut Marburg); *Die Privilegien der Stadt Eger*. Von Heinrich Gradl, d. Z. Archivar der Stadt Eger. Festschrift zur Wanderversammlung des „Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen“. Eger 1879; vedle již výše uvedených pramenů a edic je potřeba zmínit další práce chebských archivářů a badatelů 19. a 20. století: *Eger und Böhmen. Die Staatsrechtlichen Verhältnisse in ihrer historischen Entwicklung*. Dargestellt von Dr. Franz Kürschner. Wien 1870; *Das Egerland zur Zeit seiner Verpfändung*. Von Karl Siegl. Eger 1922; *Eger und Egerland im Wandel der Zeiten*. Von Dr. Karl Siegl, Reg.-Rat und Archivdirektor. Zweite reichvermehrte Auflage der Schrift „Eger im Wandel der Zeit von tausend Jahren“. Mit einem Anhang „Geschichte der wichtigsten Egerer Baudenkmäler“. Eger 1931; Sturm, Heribert: *Eger. Geschichte einer Reichsstadt*. Band 1. u. 2. Geislingen-Steige 1960; Sturm, Heribert: *Districtus Egranus*. Eine ursprünglich bayerische Region. Historischer Atlas von Bayern. Altbayern, Reihe II. Heft 2. München 1981; Sturm, Heribert: *Nordgau – Egerland – Oberpfalz*. Studien zu einer historischen Landschaft. Forschungsstelle für die böhmischen Länder. Band 43. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. Herausgegeben vom Vorstand des Collegium Carolinum München-Wien 1984; z českých badatelů je třeba zmínit především práce: Šamánková, E.: *Cheb*. Praha 1974; Kubů, F., Jenšovská, J.: *Právní a správní vývoj středověkého Chebu*. Metodický list č. 6. Cheb 1981; Růžek, V.: *Chebská radnice a její středověké fresky*. Cheb 1994; Kubů, F.: *Chebský městský stát*. České Budějovice 2006.

⁹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), s. III.-VI. (Úvod); pro nejstarší dějiny Chebska využil Gradl materiály farního archivu kláštera Waldsassen (neúplný, manucripty), uložené nyní v mnichovském archivu, dále čerpal z archivu chebského kláštera sv. Kláry (Briefbuch des Clarenclasters zu Eger) a z kodexu dominikánského kláštera z roku 1643 (Copiale Predicatorum Egrensium), nacházející se tehdy v pražském archivu.

¹⁰ *Monumenta Boica. Volumen vigesimum septimum. Monumenta monasterii Reichenbach*. Edidit Academia Scientiarum Boica. Monachii. Typis Mich. Lindauer, Typographi aulici. 1829.

Franz Kürschner ve svém díle *Eger und Böhmen. Die Staatsrechtlichen Verhältnisse in ihrer historischen Entwicklung* rozebírá na základě dostupných archiválií dějiny chebského regionu mezi dvěma státními celky - Říší a českým knížectvím, resp. královstvím. Nevýhodou je někdy příliš nacionalistické zaměření ve prospěch našeho západního souseda.¹¹

Podobným případem je i dílo Karla Siegla, chebského archiváře, který například knihu *Das Egerland zur Zeit seiner Verpfändung* koncipoval v duchu práva na sebeurčení (rozuměj Němců v Sudetech) národů.¹² V práci editora navazuje Siegl na Gradla a výsledkem je edice knih chebského zemského soudu, tzv. *Achtbuch*.¹³

Když si odmyslíme někdy vyhrocenější nacionální hledisko, jedná se o kvalitní a přínosné práce, zvláště co se týče problematiky státoprávního uspořádání Chebska na rozhraní obou státních celků.

K dokreslení celkového obrazu regionu Chebska a města Chebu, jeho role nejen v dějinách říšských, nýbrž i českých, jsem se snažil vývoj výše zmíněného regionu zasadit do širších souvislostí, respektive, aby bylo možné udělat si představu, jak vypadaly „menší“ dějiny na pozadí dějin „větších“. K této problematice čerpám z bohaté historiografie jak české tak i německé provenience, z ediční řady *Fontes rerum Bohemicarum* a taktéž *Regesta Imperii*.¹⁴

K částečné komparaci jsem si vybral kostnický region pro jeho podobný vývoj, geografii a taktéž roli, kterou hrál především za štaufské vlády – *klasického období ministeriality* – a pro podobný osud jaký měl chebský region, tj. po letech na výslunní celofíšské politiky pozvolný pokles a pád významu až úpadek.

K dějinám města Kostnice a regionu vůbec využívám z hlediska horší dostupnosti některých edic a kronik, zabývající se jak samotnými dějinami Kostnicka,

¹¹ *Eger und Böhmen. Die Staatsrechtlichen Verhältnisse in ihrer historischen Entwicklung*. Dargestellt von Dr. Franz Kürschner. Wien 1870, s. 4.

¹² Siegl, K.: *Das Egerland zur Zeit seiner Verpfändung*. Eger 1922, s. 4-3.

¹³ Siegl, K.(ed.): *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichtes aus der Zeit von 1310 bis 1390*. Im Selbstverlage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1901.

¹⁴ *Cosmae Chronicon Boemorum cum continuatoribus. Fontes rerum Bohemicarum*. Tom. II. Ed. J. Emler. Praha 1874 (nověji: *Kosmova kronika česká*. Překlad K. Hrdina a M. Bláhová. Praha, Litomyšl. 2005); *Chronicon aulae regiae. Fontes rerum Bohemicarum*. Tom. IV. Ed. J. Emler. Praha 1884 (nověji též: *Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae*. Přel. F. Heřmanovský, ed. Z. Fiala. Praha 1976); *Chronicon Francisci Pragensis. Fontes rerum Bohemicarum*. Tom. IV. Ed. J. Emler. Praha 1884 (nověji *František Pražský: Kronika*. In: *Kroniky doby Karla IV.* Ed. M. Bláhová. Praha 1987); *Ze starých letopisů českých. Fontes rerum Bohemicarum*. Tom. V. Ed. J. Goll. Praha 1893 (nověji: *Ze starých letopisů českých*. Přel. J. Porák, J. Kašpar. Praha 1980); *Regesta imperii V.*; Sommer P., Třeštík, D., Žemlička, J. (eds): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009; Žemlička, Josef: *Čechy v době knížecí*. Praha 2007; obsáhlou syntézou, zabývající se vztahy mezi Říší a českým prostorem je práce *Böhmen, die böhmische Kur und das Reich vom Hochmittelalter bis zum Ende des Alten Reiches. Studien zur Kurwürde zur staatsrechtlichen Stellung Böhmen (dále jen Böhmen)*. Von Alexander Begert. Husum 2003.

tak i jeho státoprávním vývojem. Vedle kronik a poměrně rozsáhlé literatury čerpám z edic městských knih, zákonů a také seznamů členů činných v orgánech města Kostnice k ilustraci vlivu a vývoje biskupské ministeriality v městské administrativě.¹⁵

Částečná komparace kostnického regionu s regionem chebským je důvodem, že využívám pouze vybraných edic, potažmo literatury, která má ilustrativně ukázat vznik, vývoj a působení *kostnické ministeriality* v částečném srovnání s *ministerialitou chebskou*. Co se týče kostnické ministeriální správy, viz výše.

Problematika částečné komparace loketského manského systému a manské soustavy Bruna ze Schauenburka s ministerialitou (nejen) na Chebsku v druhém exkurzu mé práce je podložena využitím dosavadních výzkumů Viléma Knolla o loketských manech a výsledků Libuše Hrabové v případě domén olomouckého biskupa Bruna. Samozřejmě využívám i edic a kronik, na jejichž základě lze bezpečně doložit určité teze.¹⁶

¹⁵ *Chronic deß Bistthumbs Conßtanz. Das ist: Ein kurze Beschreibung aller Constantzischen Bischöffen/wie und wan jeder Bischoff regiirt/was sich auch under jedes Regieurgung denkwürdiges zugetragen hab. Gezogen vürnemblich auf den Chronicken Hermanni Contracti Graven von Beringen/Wilhelmi Weneri Graven von Zimbern/Iacobi Manlii Brigantini Doctoris, und Casparis Bruschi Poëtae laureati, Comitit Palatini. Anjetzo aber sampt nutzlichen Anotationibus, verzeichnuß: und Erklärungen beschreiben /durch M. Iacobum Merk, SS. Theologie Baccalaureum, und Pfarrherren zu Sigmaringen. Cum facultate superiorum, gedrückt zu Constanz am Bodensee/durch Leonhardum Strub/Typograph: Ordin: Im Jahr 1627; Codex Diplomaticvs Alemanniae et Bvrgvndiae Trans- Ivraanae intra fines diocesis Constantiensis. Tomus II. Edidit, Notisque Illvstravit P. Trvdpertvs Nevgart O. S. B. Principalis Monasterii ac Congregationis S. Blasii in S. N. Capitvlaris ac p. t. Vices gerens cum permissione syperiorvm. Typis Euisdem Monasterii 1795; Episcopatus Constantiensis Alemanicus sub Metropoli Moguntia cum Vindonissensi, cui successit, in Burgundia Transiurana Provincie Vesontinae olim fundato, chronologice et diplomatie illustratus a P. Trudperto Neugart. Partis I. Tomus I. S. Blasii 1803; Bechtold, D. Klaus: *Zunftbürgerschaft und Patriziat. Studien zur Sozialgeschichte der Stadt Konstanz im 14. und 15. Jahrhundert.* Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band XXVI. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Sigmaringen 1981; Beyerle, K.: *Die Konstanzer Ratslisten des Mittelalters.* Herausgegeben von der badischen historischen Kommission. Heidelberg 1898; *Konstanzer Stadtrechtsquellen I. Das Rote Buch.* Hrsg. von Otto Feger. Konstanz am Bodensee 1949; *Vom Richtebrief zum Roten Buch. Die ältere Konstanzer Ratsgesetzgebung.* Bearbeitet von Otto Feger. Konstanz 1955; Kramml, F. Peter: *Kaiser Friedrich III. und die Reichsstadt Konstanz (1440–1493). Die Bodenseematropole am Ausgang des Mittelalters.* Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band XXIX. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Sigmaringen 1985; Meisel, Peter: *Die Verfassung und Verwaltung der Stadt Konstanz im 16. Jahrhundert.* Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band VIII. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Konstanz 1957.*

¹⁶ Především jsou zásadní tyto práce: *Die Chronik der Stadt Elbogen 1474–1504.* Bearbeitet von Dr. L. Schlesinger. Im Auftrage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1879; Knoll, V.: *Štaufští ministeriálové a Sedlecko. Poznámka k počátkům manského systému a loketské krajské správy.* Západočeský historický sborník 8. Plzeň 2003, s. 7-27; Vlasák, V., Vlasáková, E.: *Dějiny města Lokte.* Loket 2004; k vytváření domén Bruna ze Schauenburka viz Hrabová, L.: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století.* Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica 20. Historica IV. Praha 1964, s. 50-54; též viz *Závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1267.* Připravil PhDr. K. Jiřík. Ostrava 1967; edice *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (druhý svazek), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (první svazek), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (pátý svazek).

3. CHEBSKO A MINISTERIALITA

3.1 POČÁTKY CHEBSKA

Řekne-li se Chebsko či město Cheb, vybaví se nám v hlavě takové pojmy jakými jsou Špalíček, shluk měšťanských domů na centrálním náměstí, chebský hrad s imponující Černou věží z čedičových kvádrů z nedaleké Komorní hůrky či jména císařského vojevůdce Albrechta Valdštejna nebo Jiřího z Poděbrad a svatba jeho potomků. Známým pojmem může být i tzv. Chebský soudce z husitské éry, kdy zde byly domluveny podmínky, za jakých se poté jednalo na Basilejském koncilu. Kde však hledat počátky tohoto výjimečného regionu?

Když císař Karel Veliký poslal svého syna Karla na vojenské tažení proti neposlušným Venetům, dostal se k řece, která dnes nese jméno Ohře. Původně se nazývala keltsky Agara, do němčiny bylo toto jméno převzaté jako Eger. Zmínku o řece Agara neboli Ohři (a také o Smrčinách – Fichtelgebirge, obklopující chebskou kotlinu) z roku 805 můžeme brát jako první písemnou a nám dochovanou zprávu o místě, kde v budoucnu bude stát a vzkvétat město stejného jména. V pramenech, jakým je např. Einhardův životopis Karla Velikého, nalézáme jen popis tažení proti českým a linonským kmenům, o řece Ohři tu není žádný záznam.¹⁸ Srovnáme-li relace z pozdějších dob o počátcích Chebska, nalezneme zde směs mýtických představ s geografickým (přesným) popisem chebské oblasti.

V Kosmografii Sebastiana Münstera z 16. století nalézáme zmínky o počátcích chebského regionu jako zemi kmene Narisků (*Narisci*) a je zde jmenován dokonce jejich vévoda Theod I. Bavorský. Základy pozdějšího města Cheb jsou situovány na skále. Leží v kotlině, chráněné okolními lesy. Sám Sebastian Münster převzal popis Chebu od Caspara Bruschia, rodáka ze Slavkova, jehož předkové pocházeli z Chebu. Ve svém díle „*Fichtelgebirges*“ popisuje přesnou a skutečnosti odpovídající

¹⁷ Le Goff, J.: *Hledání středověku. Rozhovory*. Praha 2005, s. 32.

¹⁸ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 1; srv. např. *Regesta Imperii I*, č. 411b. <http://regesten.regesta-imperii.de/> (projekt Regesta Imperii Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz); viz též: *Einhard: Kaisers Karls Leben*, kap. 13. Kaiser Karls Leben von Einhard. Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Zweite Ausgabe. Band 16. Übersetzt von Otto Abel. Vierte Auflage. Bearbeitet und erweitert von Michael Tangl. Leipzig 1920. Quellensammlung zur mittelalterlichen Geschichte. CD-ROM. Herder-Institut Marburg.

geografii nejen Chebska, ale jak název napovídá, i Smrčin, lesnatého pohoří táhnoucí se kolem Chebu.¹⁹

Kronikáři píšící o Chebsku se odvolávají na starobylý původ obyvatel i města. Chebsko, pokud ho již v této době můžeme takto nazývat, bylo součástí Severní marky (Nordgau), ležící západně od Šumavy a severně od Dunaje. Severní marka, která vznikla na přelomu 8. a 9. století, byla vybudována za účelem ochrany říšského území před sousedními Slovany. Humanističtí kronikáři Caspar Bruscha a Pankraz Engelhart odvozují jméno Nordgau od kmene Narisků jako Norkäu, pak Nariscengau. Sebastian Münster právě od Caspara Brusche převzal nejen popis Chebska, ale i jeho počátky. Koneckonců kapitola v jeho Kosmografii týkající se Chebu nese název „*Von der Statt Eger am Böhmer Wald gelegten/beschrieben von dem hochgelehrten Herren canonierten Poeten/Caspar Bruschen.*“²⁰

Na Caspara Bruscha se odvolává i *Civitates orbis terrarum*, kde je na rytině vlevo dole zmínka, že Cheb byl podle Ptolemaia ztotožňován s obchodní osadou Monosgada. Tento údajný prapředchůdce Chebu byl lokalizován Ptolemaiem v jeho popisu germánských kmenů jako obchodní místo na stezce vedoucí z Řezna do Wismaru, která přetínala horní tok Ohře. Mluvíme zde o době počátku našeho letopočtu. Mýtická Monosgada jako předchůdce města Chebu je dokladem snah humanistických kronikářů prokázat starobylost popisované oblasti s centrem, jímž bylo město Cheb.²¹ Jak Gradl, tak i Siegl popisují počátky Chebska realističtěji – viz dále.

Dejme však slovo i encyklopedickým záznamům. *Cheb (lat. civitas Egrensis, něm. Eger), královské město na pravém břehu Ohře v severozápadních Čechách na úpatí Smrčin blíže hranic bavorských. Poprvé se připomíná Cheb v listině z roku*

¹⁹ *Cosmographie oder beschreibung Aller Länder, Herrschafftenn und fürnemesten Stetten des gantzen Erdbodens/sampt ihren Gelegenheiten/Eyenschafften/Religion/ Gebreuchen/ Geschichten und Handthierungen. Durch Sebastian Münster* (dále jen *Cosmographie*). Basel 1588. Das Dritte Buch, MCXXIII; *Caspar Bruschius*. Ein Beitrag zur Geschichte des Humanismus und der Reformation von Adalbert Horawitz. Herausgegeben vom Vereine für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag und Wien 1874, s. 13-14.

²⁰ *Cosmographie*, tamtéž.

²¹ „*Egra vrbs a fluuiio, cui adiacet, dicta, olim imperio Romano, hodie vero Bohemiae regno subiecta: Ptolemaeo Monosgada vocatur.*“ *Civitates orbis terrarum. Liber I. et II. Braun, Georg, Hogenberg, Franz. Coloniae Prostant apud auctores et Antverpiae apud Philippum Gallaeum. Annus Impresionis desideratur in hisce primis duobus libris (1572-1575?) Folio 67v.* Vědecká knihovna v Olomouci. Viz též: Sturm, Heribert. *Eger. Geschichte einer Reichsstadt. Band 1. u. 2.* (dále jen *Geschichte einer Reichsstadt*). Geislingen – Steige 1960, s. 15.

1061 jako osada Cheb (Egire), při které vystavěl markrabí Děpold III. v první polovině 12. století hrad stejného jména.²²

Modernější popis zní: Chebsko (lat. *Regio Egreensis*, něm. *Egerland*) – historické území na západě České republiky, nazvané podle stejnojmenného města. Od 6. století se zde objevuje sporadické slovanské osídlení (Hbané?), potlačené následnou německou kolonizací. Oblast Chebska tvořila v časném středověku z větší části součást Nordgau (Nortgavsko), severního výběžku Bavorska, od druhé poloviny 11. století markrabství.²³

Na Müllerově mapě Chebska z roku 1719 je region označen jako *Egrensi Norico*. Bavorská Severní marka měla obranný charakter. Později se vytvořila markrabství kolem Chamu a Nabburgu. Vlivem politických událostí v 10. století byla Severní marka rozdělena na několik hrabství. Nás zajímá hlavně východní část, kterou měl v držení hrabě ze Schweinfurtu, jemuž náleželo i Švábsko. Za posledního hraběte ze Schweinfurtu spravoval toto území hrabě Rapoto z Chamu, který se také nazýval podle hradu nad Dunajem Vohburg. Vohburgové spojili marky Cham, Nabburg a Eger v jeden celek na přelomu 10. a 11. století.²⁴

O Chebsku jako o historické entitě můžeme tedy mluvit až v tomto období. Roku 973 došlo k vytvoření pražského biskupství a v roce 1007 vzniklo biskupství řezenské. Vytvořila se východní i západní hranice. Chebsko zde existovalo jako územní pruh spravovaný markrabaty z Vohburgu, kde žilo smíšené obyvatelstvo – Slované i Germáni.²⁵

Důvod vzniku a postupného tvoření Chebska, respektive nejdříve marky a později samotného regionu, byl tedy čistě obranný a také strategický. Severní marka, jejíž součástí Chebsko bylo, měla za úkol střežit východní hranici Říše vůči slovanským sousedům.

Vraťme se ještě na chvíli k chebskému kronikáři Pankráci Engelhartovi. Ve svém popisu počátků města Chebu i celého regionu jmenuje Vohburgy jako velmi starý rod, který započal s výstavbou města a jeho rozvojem. Konkrétně to byl Theobald I. z Vohenburgu, hrabě z Chamu, který měl mít v držení i zemi Chebsko. Pankraz Engelhart prý slyšel, že samotné město Cheb bylo založeno před 622 lety,

²² *Ottův slovník naučný*, 12. díl, Praha 1897, s. 103-104.

²³ Honzák, F., Pečenka, M. a kol., *Evropa v proměnách staletí*. Praha 2001, s. 266.

²⁴ Sturm, Heribert: *Nordgau – Egerland – Oberpfalz. Studien zu einer historischen Landschaft*. (dále jen *Nordgau*). Herausgegeben vom Vorstand des Collegium Carolinum Forschungsstelle für die böhmischen Länder. Band 43. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. München-Wien 1984. s. 14-15.

²⁵ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), s. XII-XIV (Úvod).

tj. kronika byla napsána roku 1560, takže vznik města Chebu klade do roku 938.²⁶ Skutečností zůstává, že první listinně doložení vládcové Chebska jsou až z období pozdějšího, kdy se z dřívějších sporných vládců derou na povrch právě výše zmiňovaní Vohburgové, kteří jsou zmiňováni jako vládci Chebska zhruba od poloviny 11. století.²⁷

V první třetině 12. století již neslyšíme o „...*mark Eger*...“, ale o „...*regio Egire*...“ roku 1135, kdy markrabě Děpold daruje a potvrzuje klášteru Reichenbach zboží.²⁸ Roku 1182 se oblast nazývá „...*pagus Egire*...“.²⁹ Samotné jméno Eger jako sídlo je doloženo z roku 1061, kdy král Jindřich IV. daroval svému služebníkovi Otnantovi část lesa v Nordagu na hranici s Chebskem.³⁰

Český název Oheb se začal používat pravděpodobně až po roce 1322. Pozdější zkomolenina z Oheb na Cheb, pocházející z ústního projevu, se objevila v 80. letech 19. století mezi přistěhovalými Čechy.³¹

Možná by nebylo na škodu si Chebsko trochu více geograficky vymezit, protože dnešní Chebsko je jen pouhou částí Chebska dřívějšího, historického. Samotný chebský region zasahoval přes hranice mezi dnešní Českou republikou a Spolkovou republikou Německo. Zahrnoval kromě dnešní části i jižní cíp saského Vogtlandu a velký kus dnešního bavorského severního pomezí.

Západní hranici chebského regionu tvořila stará hranice mezi Bavorskem a Franky k masivu Kösseine. Odtud se pokračovala do oblasti Smrčin (Fichtelgebirge) a k vrchu Ochsenkopf, kde zahrnovala oblast mezi Platte a Smrčinami, na západě ohraničené sídlem Bischofsgrün. Dále se táhla přes Waldsteinkette (část Fichtelgebirge) k jižnímu cípu Vogtlandu, kde se jižně od Adorfu stáčela k potoku Liboc a řece Svatavě, což byla východní hranice.³²

²⁶ *Deutsche Chroniken aus Böhmen*. Herausgegeben von Dr. L. Schlesinger. Im Auftrage des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen. *Die Chroniken der Stadt Eger* (dále jen *Deutsche Chroniken*). Band III. Bearbeitet von Heinrich Gradl. *Text der Chronik Pankraz Engelharts*. Prag 1884, s. 9.

²⁷ Podle H. Gradla byli vládci Chebska v tomto pořadí: 908-940 vévoda Eberhard von Franken (??); asi 940 (?)-981 Berthold II. von Amerdal, markrabě (?); 981-1017(+) Heinrich (Hezilo) von Amerdal; 1017-1047 Otto I., markrabě von Schweinfurt, oba také sporní; 1047-? Heinrich von Vohburg; ?-1078 Diepold I. (II.) von Vohburg; 1078-před 1118 Diepold II. von Vohburg; 1118-1146 Diepold III. von Vohburg (v listinách roku 1125 a 1140-1146). Tamtéž.

²⁸ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars I. *Annorum 600 – 1253*. (dále jen *RBM I.*). Ed. K. J. Erben. Praha 1855, č. 221, s. 100.

²⁹ *Pagus* je zde míněn jako nejmenší správní obvod provincie. *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 93.

³⁰ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl) č. 8.

³¹ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 7.

³² Vynikající a podrobnější popis hranic a rozsahu historického Chebska viz: Sturm, Heribert: *Districtus Egranus. Eine ursprünglich bayerische Region* (dále jen *Districtus Egranus*). Historischer Atlas von Bayern. Altbayern, Reihe II. Heft 2. München 1981, s. 1-6.

Střediskem tohoto regionu byl za Vohburgů hrad Eger (Cheb, ČR), vypínající se nad řekou téhož jména. Byl součástí obranné linie hradů a opevnění na severní a východní hranici teritoria, kde měl být chráněn vstup do chebského údolí. Nejstarším hradem této linie byl právě Eger, který byl v držení markrabat z Vohburgu jako úřední léno. Mimo něj měli v držení další opěrné hrady a sídla, která propůjčovali jako léna. Z této doby se dozvídáme o některých z nich. Byly to například (Alt) Liebenstein (Libá, ČR) a Falkenberg (SRN) z let 1125-1143. Za povstání roku 1105 na straně Jindřicha V. proti jeho otci Jindřichu IV. se vedle Berengara ze Sulzbachu objevuje Děpold z Vohburgu i s výčtem svých hradů a sídel jako Castel, Floß, Parkstein, Parsperg.³³

Na hradech či opevněných sídlech přirozeně musely být posádky. Ty se rekrutovaly z markraběcích *ministeriálů*, kteří si pak začali dávat přízviska podle hradu, kde zrovna sloužili. Tak se nám poprvé objevují první *chebští ministeriálové* z jednotlivých hradů na Chebsku. Jsou to především v darovací listině markraběte Děpolda z roku 1125 jako svědci uvedení „...*Udalricus de Egere*...“ a jeho otec „...*Pilgrimus*...“, a „...*Adalpertus de Suzinbach*...“³⁴

Zatím zůstáváme u toho, že *první markraběcí ministeriálové* tvoří posádky obranných hradů a opevněných sídel, mající za úkol chránit severní a především východní hranici proti sousedním Slovanům.

Plastický obraz regionu, který nám vyvstal před očima díky popisu kronikářů a badatelů, vypadá tedy následovně. Dříve ne příliš obývané území, „území nikoho“, se stává na přelomu 8. a 9. století součástí pohraničních marek tehdejší francké, později východofrancké říše. Jejich účel byl prostý – byly obranou před slovanskými nájezdy a základnou pro vpády franckých vojsk na východ. Pomineme – li klasické mýtické počátky regionu (kmen Hbanů, Nariskové, osada Monosgada), dojdeme k postupnému konsolidování regionu jako historické entity. V 10. až 11. století za hrabat ze Schweinfurtu a markrabat z Vohenburgu se rozšiřuje soustava obranných hradů, z nichž nejvýznamnější je Eger (Cheb) nad stejnojmennou řekou. Z této doby také známe první chebské ministeriály, markraběcího původu. Pokud chceme mluvit o Chebsku jako takovém, tak právě až od 10. století.

³³ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 17; viz též: Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 21; o jednotlivých tvrzích a hradech na Chebsku viz Úlovec, J.: *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku* (dále jen *Hrady, zámky*). Cheb 1998, s. 122-128.

³⁴ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 40.

3.2 CHEBSKO JAKO HISTORICKÁ ENTITA

Chebská kotlina, původně osídlená slovanskými kmeny v 6. až 7. století našeho letopočtu, se v 11. století stala dějištěm kolonizace ze strany Říše. Došlo ke germanizaci území i obyvatelstva. Středisky kolonizace a jejího dalšího směřování byly první ministeriální hrady, které byly budovány nejprve na okrajích teritoria, to znamená z čistě strategických důvodů. Později najdeme ministeriální hrady i uvnitř Chebska. Kolonizace jako taková, která dala základ pozdějšímu rozmachu a významu říšské země Chebsko, mohla být tedy úspěšná jen díky prvotní ochraně nejstarších ministeriálních hradů, které zároveň chránily i strategický vstup do nitra českého prostoru.³⁵

Jakýmsi bodem obratu v dějinách chebského regionu bylo údajně tažení císaře Jindřicha II. proti polskému Boleslavu Chrabrému. Toto tažení znamenalo znovuobsazení Chebska ze strany Říše a její podřízení, i díky strategické poloze. Český vládce byl povinnen platit Říši tribut. Církevně patřilo Chebsko pod řezenskou diecézi, nikoliv pod roku 973 ustanovenou diecézi pražskou – původně ryze slovanské území patřilo tedy do říšského prostoru.³⁶

Máme – li být přesní, tak počátky chebského regionu a jeho významu, který později má mít, musíme klást do období 10. století, s tím, že další vývoj a rozvoj Chebska byl ovlivněn říšským zábohem a nastupující kolonizací v této době.

Z roku 1061 máme první listinně doloženou zmínku o Chebu jako sídle. Král Jindřich IV. daroval svému služebníkoví (ministeriálovi!) Otnantovi část lesa v Nordgau (Severní marce), který hraničil s Chebem.³⁷ Vedle mýtické Monosgady a tažení vojsk Karla Velikého přes chebskou bránu, zde máme relevantní listinný záznam nejen o existenci Chebu jako takového, ale i o instituci ministeriálů.

Vraťme se však ještě k utváření chebského regionu. Ještě koncem 10. století byla tato hustě zalesněná a řídce osídlená krajina, stejně tak jako celá Severní marka, pod vládou babenberských markrabat. Jako první bývá jmenován Berthold z

³⁵ Braun, Hermann: *Das Egerland, das Stiftiland und die Sechs Ämter* (dále jen *Das Egerland*). Schriftenreihe des Volksbildungswerkes der Stadt Marktredwitz. Heft 10. 3. Auflage. Wunsiedel 1980, s. 8.

³⁶ *Eger und Egerland im Wandel der Zeiten* (dále jen *Eger und Egerland*). Von Dr. Karl Siegl, Reg.-Rat und Archivdirektor. Zweite reichvermehrte Auflage der Schrift „Eger im Wandel der Zeit von tausend Jahren“. Mit einem Anhang „Geschichte der wichtigsten Egerer Baudenkmäler“. Eger 1931, s. 7; též viz *Eger und Böhmen. Staatsrechtlichen Verhältnisse in ihrer historischen Entwicklung* (dále jen *Eger und Böhmen*). Dargestellt von Dr. Franz Kürschner. Wien 1870, s. 5.

³⁷ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 8.

Babenberku, který dostal lénem od císaře Oty II. celou zemi od Řezna až prameni Mohanu – tedy i pozdější Chebsko. Jeho syn Heinrich, hrabě ze Schweinfurtu, se spojil s výše zmiňovaným Boleslavem Chrabrým proti císaři. Byl poražen a léna byla konfiskována. Poté byl roku 1010 omilostněn a jeho syn Otto ze Schweinfurtu (v listinách jmenován mezi léty 1035 až 1057) zemřel bez mužských dědiců. Následně v roli vládce Chebska nastupuje nám blíže neznámý Hermann. Pak se již na Chebsku v roli dědiců po Babenbercích objevuje v osobě Děpolda (I.) z Giengen r. 1077-1078 rod Děpoldovců. Gradl jmenuje v seznamu vládců Chebska rod Děpoldovců již jako markrabata z Vohburgu a jejich předchůdce jako hrabata ze Schweinfurtu a z Amerdalů.³⁸

Ti v listinách vystupují jako skuteční vládci a kolonizátoři Chebska, kteří s pomocí svých, tj. markraběcích ministeriálů, vykonávají svou vůli a moc. Děpoldovci hráli taktéž významnou roli v celoříšském měřítku, ať to byla již zmíněná účast Děpolda II. z Vohburgu na povstání syna Jindřicha proti svému otci, císaři Jindřichu IV., nebo v tažení Jindřicha V. do Čech, kdy přes své posly Děpolda a Berengara ze Sulzbachu obeslal české předáky kvůli sporům o český knížecí stolec na sněm do Rokycan roku 1110.³⁹

Na chvíli ponechme markrabata z Vohburgu a jejich čilé ministeriály stranou. Dalším významným činitelem v dějinách utváření a kolonizace Chebska hrál roku 1132 založený klášter ve Waldsassen.⁴⁰ Waldsassenští cisterciáci dostali již od počátků své existence bohatá nadání a imunity od světských vládců. Sám markrabě Děpold dal klášteru grunt, na kterém měl stát samotný klášter a tolik lesa, kolik mohou mniši za den obejít.⁴¹ Tím se dostáváme k otázce rozsahu Chebska jako takového.

Největší rozsah Chebska existoval právě v tomto období, tj. ve 12. století. „Velké Chebsko“ nebo „historické Chebsko“ bylo tvořeno vedle dnešního Chebu a okolí taktéž z Ašska (Ascher Ländchen), Lubska (Schönbacher Ländchen), horního Vogtlandu (Obere Vogtland), z konventu Waldsassen (Stiftland Waldsassen) a

³⁸ Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelharts*, s. 9; viz též Siegl, K.: *Eger und Egerland*, s. 7-8.

³⁹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 17, 25.

⁴⁰ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 49; viz též Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelharts*, s. 9.

⁴¹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 50.

oblasti tzv. Sechsamtergebiet (Die sechs Ämter – tzv. šest úřadů: Wunsiedel, Weißenstadt, Kirchenlamitz, Selb, Thierstein, Hohenberg).⁴²

Právě klášteru ve Waldsassen připadlo Lubsko a domény měl i vně hranic chebského regionu. Příkladem budiž Žatecko (Saaz). Bohatá nadání a imunity dostal taktéž od tehdejšího českého krále Vladislava I. Mimo výčtu zboží a vesnic darovaných samotnými vládci Chebska cisterciákům ve Waldsassenu zde nalezneme i nadání českého šlechtice Miroslava budoucímu konventu v Sedlci.⁴³ Samotný klášter měl vlastní soudní pravomoc a neměl nad sebou žádného markraběte či v jeho zastoupení ministeriála (viz dále). Požíval ochrany panovníka, respektive papeže.⁴⁴

Z výše uvedeného vyplývají pro naše poznání počátečních dějin Chebska a jeho utváření tyto skutečnosti. Pro budoucí rozmach a výjimečnost tohoto regionu byla důležitá markraběcí ministerialita (obrana a kolonizace), klášter Waldsassen (kolonizace) a strategická poloha na rozhraní dvou říší (eminentní pozornost říšských vládců v tzv. východní politice).

Zabýváme-li se tímto obdobím, tj. konec 11. až polovina 12. století, neškodilo by zasadit rozvoj chebského regionu do globálnějších souvislostí. V Říši vládnou panovníci ze sálské dynastie, která vystřídala dynastii Otonů. Vláda Konráda II. (1039–1056) se opírala o zdroje, které zpočátku, na rozdíl od držav otonské dynastie, byly skromné. Konrád a po něm jeho syn Jindřich III. (1039–1056) se opírali především o jim podřízené ministeriály, ať již z královských domén či domén církevních. Nadání těchto ministeriálů úřady a služebnými lény bylo příčinou jejich stále většího vlivu a moci v celoříšském měřítku, patřili mezi nepostradatelné opory královské moci vůči partikulárním ambicím aristokracie.⁴⁵

Zároveň došlo k určitým celoříšským změnám státní struktury, které měly své příčiny již v předchozí době. Vláda, reprezentovaná panovníkem jako stmelujícím prvkem, se postupně mění na stát teritoriální. Dochází k zániku starých kmenových vévodství a právě ve 12. století přebírají otěže moci hrabata a markrabata na úrovni zemských vlád. Pomocí kolonizace, zakládání nových sídel a klášterů se vydělují ze

⁴² Braun, H.: *Das Egerland*, s. 6.

⁴³ Tamtéž, s. 10; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 62, 63.

⁴⁴ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 24.

⁴⁵ Brooke, Ch.: *Evropa středověku v letech 962-1154* (dále jen *Evropa středověku*). Praha 2006, s. 253.

starých struktur kmenových vévodství. Nezastupitelnou roli zde hrála právě ministerialita.⁴⁶

Jindřicha IV., dalšího panovníka ze sálské dynastie, si spojujeme s bojem o investituru, kde mu byl protivníkem papež Řehoř VII. Na rozdíl od svých předchůdců si Jindřich zneprátelil církevní autority, na nichž byla závislá samotná královská moc. Nižší šlechta se taktéž začíná domáhat svých práv. Výsledkem byly vnitropolitické boje a války uvnitř říšského teritoria v 70. a 80. letech 11. století.⁴⁷

Na scéně říšských dějin se objevil rod Štaufů, jehož význam a pole působnosti dalece předčí veškerá očekávání. Štaufové měli pro dějiny nejen tehdejší Evropy, ale i samotného Chebska, fatální roli. Osobou vzdorokrále, švábského vévody Rudolfa z Rheinfeldenu, se dostávají na samotný říšský trůn. Pozdější sňatek dcery Jindřicha Agnes s Fridrichem ze Staufenu a jmenování Fridricha švábským vévodou jen potvrdil stoupající prestiž štaufského rodu.⁴⁸

Obecně řečeno – za sálské dynastie byl dán základ pro pozdější vzrůst významu chebského regionu v rámci pohraniční marky, mimo jiné díky strategickému postavení na rozhraní dvou státních celků a s nástupem Štaufů (viz dále) se chebský region dostává na výsluní celoříšské politiky de facto. Stručně zmiňme vývoj říšského východního souseda, na jehož hranicích se Chebsko jako historická entita konstitovalo.

České knížectví poloviny 11. století až po polovinu století 12. se vyznačovalo vnitřními válkami mezi jednotlivými rody či příslušníky vládnoucího rodu Přemyslovců. Dochází taktéž k proměnlivým vztahům směrem k Polsku a Říši. Období relativní tolerance Říše jako silnějšího západního souseda se střídalo s obdobími podpory protivníků Čech – Polska a Uher. Ze strany sálských panovníků a později i Štaufů byla patrná snaha o jakousi rovnováhu ve středoevropském prostoru a podřízenost Říši jako takové. Příkladem budiž tažení českého knížete Břetislava I. do Polska roku 1039 jako odvěta za předchozí porobení Čech vojsky Boleslava Chrabrého v letech 1002-1003. Vychýlení rovnováhy sil ve prospěch českých panovníků znamenal v tomto případě okamžitou reakci vládců Říše.⁴⁹

⁴⁶ Oppl, Ferdinand: *Fridrich Barbarossa. Císař a rytíř* (dále jen *Fridrich Barbarossa*). Praha-Litomyšl 2001, s. 26.

⁴⁷ Brooke, Ch.: *Evropa středověku*, s. 258.

⁴⁸ Oppl, F.: *Fridrich Barbarossa*, s. 27.

⁴⁹ Žemlička, J.: *Čechy v době knížecí* (dále jen *Čechy*). Praha 2007, s. 27.

Proměnlivé bylo i štěstí jednotlivých protagonistů. Tažení Jindřicha III. do Čech proti Břetislavovi I. právě z důvodů výše uvedených, nebylo úspěšné, neboť české vojsko dokázalo lépe využít známý terén a obsadit průseky na společné hranici. Bitva u Brůdku v roce 1040 neskončila vyloženě katastrofou pro říšské vojsko, jehož část ale byla poražena. Na straně císaře vedl část vojsk švagr Břetislava Ota ze Schweinfurtu (momentální vládce Chebska). Došlo k jednáním mezi oběma válčícími stranami, kdy byl nakonec uznán status quo.⁵⁰

Vztahům mezi Říší a českým knížectvím, respektive českým královstvím bude věnována samostatná kapitola. Vraťme se nyní zpět do chebské kotliny.

Přelomovým rokem pro Chebsko a jeho pozdější význam a postavení byl rok 1146. Umírá markrabě Děpold III. a celý region s centrálním hradem Eger se dostává pod bezprostřední vládu krále Konráda III.⁵¹ Později vzal Konrád roku 1147 pod svou ochranu klášter Waldsassen a umožnil konventu svobodnou volbu svého ochránce – fojta.⁵²

Sňatkem dcery markraběte Děpolda Adély se švábským vévodou Fridrichem, později zvaným Barbarossa, se Chebsko roku 1147 ocitá v rukou rodu Štaufů. Region se stal samostatnou říšskou zemí, která jako štaufská rodová doména podléhala přímo vládcům z tohoto rodu. Správa byla v rukou výkonné a vyspělé štaufské ministeriality, která se v celoříšském měřítku uplatňovala jako opora štaufské politiky a utváření státu vůbec.⁵³

Budování říšských zemí Chebsko a Plisensko mělo strategický význam pro štaufské vládce jako opora a jakýsi mocenský klín proti državám a moci jejich protivníků – Welfů. Nejen strategická poloha na hranici s Čechami, nýbrž i mezi jižními a severními welfskými državami zapříčinila postupný vzestup a význam chebského regionu v celoříšském měřítku. Výše uvedené opory štaufské moci doplňovala ještě říšská země s městem Norimberk.⁵⁴

Převzetím Chebska Štaufy se rozšířila a přebudovala dosavadní síť ministeriálních hradů, původně určených k defenzivním úkolům a ochraně kolonizátorů. Sám Fridrich Barbarossa se ještě jako vévoda švábský oženil roku

⁵⁰ Žemlička, J.: *Čechy*, s. 60.

⁵¹ Sturm, H.: *Nordgau*, s. 16-17.

⁵² *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl) , č. 71; srv. *Regesta Imperii IV*, 1, 2, č. 442 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>).

⁵³ Opll, F.: *Fridrich Barbarossa*, s. 39.

⁵⁴ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 48; viz též: Sturm, H.: *Nordgau*, s. 18.

1147 s Adélou „...*in opido Eger...*“⁵⁵, tedy na centrálním a nejstarším hradě na Chebsku. Dalšími hrady a sídly ministeriálů – o kterých se dozvídáme z pramenů – byly Liebenstein (Libá, ČR) a Lohma (Horní Lomany, ČR). První jmenovaní chebští ministeriálové již neužívali jména či přízviska podle centrálního chebského hradu *Eger* – příkladem budiž „...*Ulricus de lumma, Udalricus de liebenstein...*“⁵⁶ V darovací listině Fridricha kláštera Waldsassen z roku 1154 nalézáme mezi svědky nejvýznamnější ministeriály země, tj. Chebska a s nimi i jména sídel a dalších hradů – Falkenberg, Birk a Brambach (SRN) – „...*Pilgrim de valkenberch, Conrath de birke, Egilwart de brantbuch...*“ Vystupují zde i další ministeriálové, výše jmenovaní i bezejmenní. Máme zde tedy doklad o instituci chebské ministeriality jako tvůrčího činitele v regionu.⁵⁷

Výše uvedené hrady Štaufové a jejich nástupci doplňovali samozřejmě i novými, zvláště na severu a východě země. Jednalo se například o Fleissen (Plesná, ČR) roku 1199, Haslau (Hazlov, ČR) roku 1224, Wildstein (Skalná, ČR) roku 1224 či na jihu Alt-Kinsberg (Starý Hrozňatov, ČR) roku 1217, Neu-Kinsberg (Hrozňatov, ČR) roku 1228. Na obranu proti Čechům byly vystavěny i hrady stojící vně území Chebska – Königsberg (Kynšperk, ČR) roku 1188 a Königswart (Kynžvart, ČR) roku 1287. Dále můžeme zmínit hrady a sídla Wogau (Vokov, ČR) roku 1257 a hrad Lohma (Horní Lomany, ČR). Západní hranici zabezpečoval Hohenberg (SRN) roku 1222 a Neu-Liebenstein (Libá, ČR) roku 1264. Dalšími hrady byly blízko Chebu Markhausen (Pomezná, ČR) roku 1225, Zettendorf (Cetnov, ČR) roku 1221 a Thierstein před rokem 1310, blízko Redwitz hrad Brand (SRN) roku 1221, Waltershof roku 1280 a Konersreuth roku 1242, dalšími hrady Leonberg roku 1202 a Wondreb roku 1224 a proti severovýchodu Hardeck roku 1289 (všechny SRN).⁵⁸

Od druhé poloviny 12. století se tedy vytvořila rozsáhlá síť ministeriálních hradů a sídel, která doplňovala hrady dřívější. Od ryze defenzivního charakteru hrady přešly k roli správních a politických center nově budované říšské země Chebsko.

⁵⁵ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl) č. 73; viz též *Regesta Imperii IV*, 2, č. 46 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>).

⁵⁶ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl) č. 63.

⁵⁷ Tamtéž, č. 74; viz též *Regesta Imperii IV*, 1,2, č. 695 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>).

⁵⁸ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 56; Sturm zde uvádí v listinách doložené ministeriální hrady, letopočet není datem vzniku nýbrž výskytu jména v listinách; viz též: *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 63, 78, 89, 108, 137, 151, 158, 170, 174, 201, 218, 219, 221, 222, 229, 236, 243, 249, 254, 342, 384, 400. Srovnej: Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta imperii V.*, č. 960, 1071, 4338, 4476; topografie jednotlivých hradů na Chebsku viz Úlovec, J.: *Hrady, zámky*, (viz jednotlivá hesla).

Fridrich Barbarossa si uvědomoval strategický význam této země a to se projevilo mimo jiné i přestavbou centrálního hradu v Chebu na císařskou rezidenci – falc.

12. června roku 1179 se v Chebu konal dvorský sjezd, kdy za přítomnosti císaře Fridricha I. byl vysvěcen řezenským biskupem kostel ve Waldsassen. Tento první historicky doložený sněm v Chebu bývá označován jako počátek císařského města. O pár týdnů později máme v listině poprvé doložený „...*apud Egram*...“ při příležitosti stanovení hranic mezi Čechami a Rakousy.⁵⁹

Skutečností zůstává, že s označením říšského města se bezpečně setkáváme až později, respektive, že je jako takové můžeme počítat mezi ostatní říšská města. O městu samotném se dozvídáme až roku 1203, kdy Filip Švábský osvobozuje od daní mnichy kláštera Waldsassen ze zboží ve městě Chebu a nařizuje měšťanům, že výše uvedené daně nemají vybírat.⁶⁰

Je pravdou, že sňatkem Fridricha s Adélou získali Štaufové celé Chebsko. Fridrichův otec Fridrich II., vévoda švábský, získal stejným způsobem norimberské říšské fojstství. Vývoj celé země se vyvíjel z vévodské země k zemi říšské, společně s Norimberkem. Taktéž původně markraběcí sídlo a centrum ministeriální správy na Chebsku se postupně přes štaufské falcké sídlo dostalo ke statutu říšského města, kdy hrálo již daleko významnější roli v celoříšském měřítku.⁶¹

Musíme však mít stále na paměti, že základ pozdějšího privilegovaného postavení Chebska na rozhraní dvou říší, má své kořeny právě v době posledních Sálců. Následná štaufská éra mohla na těchto základech úspěšně stavět a především pomocí vlastní ministeriality z chebské země vytvořila mocnou a prosperující doménu.

⁵⁹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 87, 88; viz též: Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta imperii V.*, č. 74; zde se setkáváme s označením „...*apud Egram*...“ v roce 1203.

⁶⁰ Označení „...*civitas Egra*...“ viz *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 119.

⁶¹ *Aeltere Geschichte der Deutschen Reichsstadt Eger und des Reichsgebiets Egerland. In ihrer Wechselbeziehungen zu den nachbarlichen deutschen Landen und Böhmen unter Mitbenutzung urkundlichen Materials.* Dargestellt von P. Drivok. Leipzig 1875, s. 36.

3.3 MINISTERIALITA – ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Středověká společnost se nám dnes jeví jako většinou stálá a neměnná, kdy každý měl v rámci společnosti předem dané postavení a osud, určený mu narozením, a tak to mělo být až po smrt. Pokud to trochu zjednodušíme, středověká společnost se dělila na svobodné a nesvobodné. Platilo klasické dělení na ty, co pracují, na ty, co bojují a na ty, co se modlí za spásu všech. Tradiční pojmání středověké společnosti jako neměnné a stálé nemusí však být určující a jediné správné. Právě na příkladu *ministeriality* můžeme pozorovat snad všechna možná porušení tradičního nazírání na stabilní a neměnnou společnost ve středověkém chápání společnosti.

Jak již bylo řečeno výše, pokud chceme poznat a pochopit vznik a vývoj Chebska jako svébytného regionu, musíme začít právě ministeriálitou, která měla při formování a rozvoji chebského regionu dominantní roli.

Nejprve by bylo záhodno vysvětlit, co vlastně samotným pojmem ministerialita rozumíme, kdy vznikla, jaký měla původ a jaká byla její role - nejen na Chebsku – ale i v Říši jako celku.

Obecně je ministerialita označována jako společenská vrstva nesvobodných služebníků suverénů, kteří byli určeni k plnění úkolů na poli správním, hospodářském a vojenském. Ministerialita je dnes chápána jako právní pojem či instituce, charakterizovaná osobními vztahy na straně jedné, nebo politickými, hospodářskými a vojenskými funkcemi na straně druhé.⁶²

Ministeriálové (*ministeriales, servientes, Dienstleute*) byli tedy nesvobodnými služebníky, kteří byli pověřováni svými pány k plnění úkolů správních, vojenských a hospodářských. Podíváme-li se na vznik a vývoj této společenské vrstvy, zjistíme, že nám do tradičně nazíraného rámce středověkého uspořádání nejen společnosti, ale i světa, moc nezapadá. Již samotný zrod ministeriální vrstvy není bez otazníků a diskusí. Podívejme se tedy na ministeriálitu podrobněji.

⁶² *Lexikon des Mittelalters VI.* Stuttgart-Weimar 1999, s. 636-639.

3.3.1 VZNIK A PŮVOD MINISTERIALITY

Ministerialita, kterou se zabývá tato práce, a která byla určující při formování chebského regionu, vznikla na přelomu 10. a 11. století v prostředí říšské církve. Hned na úvod by bylo dobré podotknout, že ministeriální vrstva, alespoň v tom smyslu a významu jak ji zde chápeme, byla charakteristická pro území středověké Říše, to znamená především prostoru německých zemí a částečně i území na Apeninském poloostrově. V prostoru českých zemí ji prakticky nenalzáme, pouze s výjimkou Chebska, které patřilo jako zástava od určité doby českému králi a dalo by se počítat do svazku českých zemí. Ale to předbíháme.

Proč se objevují první ministeriálové právě v prostředí říšské církve? Bohatnoucí a stále více se rozpínající církve a s ní i její majetek potřebovala ochranu před rostoucími útoky a snahami světské aristokracie přivlastnit si lákavé bohatství duchovních. Obrana a správa těchto neustále rostoucích církevních majetků byly prvními úkoly prvních ministeriálů. Efektivní – rozuměj levnou – a jednotnou správu, a vojenskou ochranu majetků církve měli tedy v popisu práce první příslušníci nově konstituované ministeriální vrstvy.⁶³

Mýlili bychom se však, kdybychom tvrdili, že církve byla první, kdo instituci ministeriálů použil, natož vymyslel.

Známe již pojem ministeriál z doby merovejské (*pueri regis*), kdy tímto termínem byli označováni lidé pověřeni vykonáváním domácích úřadů nebo vojenským doprovodem pána. V době karolinské byli již ministeriálové nespécifikováni, tímto termínem se označoval jak biskup tak i například obyčejný knecht. Obecně byli tímto termínem označováni úředníci.⁶⁴

Počátky ministeriality, kterou se zabývá tato dizertační práce a která je následně určující pro chebský region, jsou tedy v prostředí říšské církve. Církevní ministeriálové byli předobrazem pro ministeriály královské za Konráda II. (1024-1039). Role a úkoly, které měli, se v podstatě nelišily od jejich kolegů ve službách církve. Jednalo se především o správu královského zboží a statků. Ministeriálové bývali pověřováni i výkonem nižšího soudnictví. V rukou ministeriálů byly

⁶³ Hochberger, Werner: *Adel, Ministerialität und Rittertum in Mittelalter*. Enzyklopädie deutscher Geschichte. Band 72. Herausgegeben von Lothar Gall. München 2004, s. 27.

⁶⁴ *Lexikon des Mittelalters VI*. Stuttgart-Weimar 1999, s. 636-639.

pravděpodobně i čtyři úřady na dvoře pána – komorníka, stolníka, číšníka a maršálka.⁶⁵

V rámci této práce se vzhledem k chebskému regionu zabývám ministerialitou 11. až 14. století, kdy tato společenská vrstva také dosáhla svého největšího rozkvětu, významu a rozšíření. Toto období by se dalo nazvat *klasickým obdobím ministeriality*.

Právě z tohoto období, respektive od počátku 11. století máme zachovány Wormské, Limburské a Bamberské služební právo, kde se dozvídáme téměř vše o postavení, původu, povinnostech a právech ministeriálů, a kde byl kodifikován statut ministeriální vrstvy jako celku.

Prvním bylo *Wormser Hofrecht (Lex Familiae Wormatiensis Ecclesiae)* z let 1024-1025. Dokládá nám návaznost i existenci ministeriálů z dob Karlovců, kdy byli označováni jako *fiscalini*, určeni ke službě na biskupově dvoře. Tím, že byli vybráni ke službě pánovi, zde biskupovi, byli povýšeni z nesvobodného postavení na pozici vyhrazené svobodným. Došlo zde tedy k určitému sociálnímu vzestupu přes službu. Výstavba a zabezpečení správy církevního majetku byla provedena právě za pomoci těchto původně *nesvobodných* jedinců, z důvodů nespolehlivosti a zcizování ze strany šlechty. Ministeriál se nám zde jeví jako ministeriál na dvoře Karlovců, to znamená jako úředník s patřičným společenským postavením.⁶⁶

Recht der Limburger Klosterleute (1035) nám představuje ministeriály jako držitele úřadů číšníka a stolníka, k tomu se přidává ještě služba na koni. Po dobu vykonávání úřadu dostávali tito *nesvobodní* léna, která však prozatím nebyla ještě dědičná. Jednalo se o léna služební, vázaná přímo k úřadu.⁶⁷

Bamberger Dienstrecht z let 1061-1062 je plné ustanovení, práv a povinností ministeriálů, a je v tomto ohledu bráno jako nejstarší kodifikované služební právo, neboť jsou zde dopodrobna rozepsány záležitosti týkajících se ministeriality jako vrstvy. Nalézáme zde například ustanovení, že ministeriál má právo na obhajobu a očištění – pokud se ovšem neprovinil přímo proti svému pánovi a jeho komoře – jako svědectví mu stačí sedm lidí, svědčící v jeho prospěch. Když byl postaven ministeriál do služby a dosud od biskupa neobdržel léno, může sloužit komu chce a jako

⁶⁵ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 36.

⁶⁶ *Wormser Hofrecht. § 19.* In: *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Diplomata et Acta publica Statum Regni et Imperii usque ad annum MCCL Illustrantia. Quellen zur deutschen Verfassungs-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte bis 1250.* Ausgewählt und übersetzt von Lorenz Weinrich. Darmstadt 1974, s. 88-105, č. 23.

⁶⁷ *Das Hofrecht der Limburger Klosterleute.* In: *tamtéž*, s. 107-109, č. 25.

svobodný, bez lenních závazků. Jestliže sloužící ministeriál zemře a zanechá po sobě těhotnou manželku, čeká se na narození dítěte. Je-li mužského pohlaví, *zdedí léno po otci*. Je-li to děvče, uprázdněné léno přechází na nejbližšího mužského příbuzného v linii, s tím, že to nejlepší, co patřilo nebožtíkovi – zbroj, kůň – přešlo zpět na pána zemřelého. Plánovala-li se nějaká vojenská akce, měl přijít ministeriál k pánovi na vlastní náklady, teprve poté ho již vydržuje pán. Na tažení do Itálie měl pán povinnost dát každému opancéřovanému *rytíři* tři libry a koně. Pokud se táhlo někam jinam, měli se dva opancéřovaní *rytíři složit na třetího*.⁶⁸

Když se podíváme na výše uvedená ustanovení týkající se ministeriality, zjistíme, že postavení, moc a společenský význam jednotlivých ministeriálů se rovnal přinejmenším postavení *svobodné* nižší šlechty, rytířstva. I když je tady zdůrazněn *nesvobodný statut* ministeriality, zmínka o dědičnosti lén dává tušit, že *nesvoboda* byla brána buď jako formalita nebo že dědičnost služebního léna v rámci jedné společenské vrstvy a pod stejným pánem nebyla brána jako překážka odporující *nesvobodnému* postavení ministeriála. Ale jak máme chápat, že ministeriál, který doposud neobdržel od svého pána (biskupa) léno, si může jít kam chce a jako *svobodný*? Musíme si dávat pozor na postavení ministeriála *de iure* (*nesvoboda*, daná narozením) a *de facto* (moc, dědičná léna, práva a vymoženosti *svobodných*).

Jak jsme mohli vyzpozorovat, ministerialita jako taková měla v různých obdobích odlišný statut, který býval mnohdy vágně vymezen. V realitě všedního dne se to projevovalo například postavením se na odpor pánovi, který nerespektoval kodifikovaná pravidla a práva ministeriality.⁶⁹

Ministeriálové, kterými se zde zabýváme, vyšli původně z prostředí říšské církve. Postupem času se původem *nesvobodní ministeriálové* domohli moci, majetku a vlivu, rovnající se *svobodným*.

⁶⁸ *Bamberger Dienstrecht*. In: tamtéž, s. 121-123, č. 31.

⁶⁹ Na počátku 12. století (1104) byl ministeriály zavražděn hrabě Sighard z Burghausenu, který potlačoval jejich práva na dědičnost lén. Viz Bosl, K.: *Das ius ministerialum*, s. 53.

3.3.2 SVOBODA ČI NESVOBODA. NÁZORY

Cílem této kapitoly je rozebrat různé názory badatelů o ministerialitě a jejím původu. Rozdílná stanoviska panují mezi historiky i o původní svobodě či nesvobodě ministeriálů. Vybral jsem ty nejdůležitější, aby si čtenář mohl udělat obrázek, o jak nesnadnou problematiku se jedná.

Vedle výše uvedených pramenů, které nám osvětlují vznik, původ a postavení prvních ministeriálů, vzešlých z prostředí říšské církve, bychom se měli podívat jak ministerialitu chápali autoři laičtí.

Podívejme se do Saského zrcadla, které je jednou z nejstarších právních knih v německém jazyce. Autor Eike z Repgow dal na prosbu hraběte Hoyera z Falkensteinu přeložit původně latinský text do němčiny mezi léty 1220 až 1235. Tak vznikl rozsáhlý právní kodex, ale také prozaické dílo v německém jazyce.⁷⁰ Nás zajímá především jak autor vidí samotné ministeriály v oné době. V úvodu je deklarována obecná rovnost lidí před Bohem, na následujících stránkách nalezneme pojem *Dienstmannen*, *Dienstmannschaft*, kteří jsou zde počítáni mezi nesvobodné, bez nároku cokoliv vlastnit. Společnost je zde rozdělená podle středověkých měřítek, to znamená na svobodné, vládnoucí a na nesvobodné, sloužící. Máme zde i různé pojmy, označující ministeriály od *servi* až po *dienstmannen*.⁷¹

V Saském zrcadle nalézáme dále základní rozdělení společnosti na dvě skupiny, které mají dohromady šest tříd. V první skupině, kde jsou svobodní, jsou jmenována knížata, svobodní pánové, nižší soudci. Ve skupině druhé jsou usedlí v zemi (rolníci), *dienstmannen* a nižší úředníci. Rozdíl mezi oběma skupinami, ale i uvnitř těchto skupin a od zbytku společnosti jsou vyjádřeny v poměru výše pokut a poplatků, které svobodný či nesvobodný musel za přečin zaplatit.⁷² Podle Saského zrcadla se nám tedy jeví ministeriálové, ať jsou označováni jakkoliv, jako primárně *nesvobodní*.

Dalším pramenem právní povahy je Švábské zrcadlo, které do značné míry vychází z výše uvedeného Saského zrcadla. Tato právní kniha, vzniklá mezi léty

⁷⁰ Lück, Heiner: *Sachsenspiegel und Magdeburger Recht. Europäische Dimensionen zweier mitteldeutscher Rechtsquellen*. Hamburg 1998, s. 11.

⁷¹ Von Repgow, Eike: *Sachsenspiegel mit vil neuen addicion. Sampt Lantrechts und Lehenrechts richtsteige. Item vil urteilen der schöpfen zu Magdenburg in dreii bücher geteilet, mit iren registern*. Augspurg 1517. Artikel. XLII, Foli. CLIIa, CLLIIIb, Libro III. (Das dritt Buch). Vědecká knihovna v Olomouci.

⁷² Tamtéž. Artikel. LXIII, Foli. CLXXIIIa, b, Libro III. (Das dritt Buch).

1259 až 1275 je rozdělena do dvou částí. První část se zabývá právem zemským, druhá část právem lenním. Co se týče postavení ministeriálů, nalzáme zde podobná ustanovení a rozdělení pokut a poplatků, odstupňovaných podle společenského postavení dotyčného. Od knížat, hrabat, vévodů přes biskupy až k *dienstmannen*.⁷³ Ministeriálové jsou zde zmiňováni u příležitosti otázky vlastnictví pozemků a jeho dědictví. Zmínky o sňatcích ministeriálů se svobodnými šlechtičkami nám dokazují, že brát ministeriály jako pevně danou a jasně definovanou instituci je nemožné. Ministerialita jako vrstva měla určitá práva a privilegia, která ji přibližovala vrstvám svobodným. Podle práva, to znamená například v ustanoveních o držení pozemku, v ustanoveních o původu a svobodě dítěte narozené šlechtičce a ministeriálovi, se jasně píše, že dítě je majetkem pána ministeriála, avšak se všemi jeho právy a povinnostmi vrstvy jaké má jeho otec.⁷⁴

Jak prozatím můžeme vidět, ministerialita jako taková, byla brána jako vrstva nesvobodná, která však měla výhody a práva vrstev svobodných.

K tomuto stanovisku se víceméně blíží i většina badatelů zabývajících se ministerialitou obecně.

Werner Wittich vidí původ ministeriality ve čtyřech či pěti dvorských úřadech, které počátkem 11. století vykonávali právě ministeriálové. Začátkem 12. století vstupovali do ministeriální vrstvy svobodní a přispěli tím k důležitému sociálnímu i právnímu vzestupu této nesvobodné vrstvy.⁷⁵ Wittich na příkladu ministeriality v biskupství Hildesheim poukazuje, že zde členové starých šlechtických rodů vstupovali mezi ministeriály, protože očekávali majetkový a společenský posun směrem nahoru. Do ministeriální vrstvy vstupovali jak jednotlivci, tak i celé rodiny (mohly být i smíšené) – při vstupu darovali církvi majetek a pak ho dostali zpět jako léno. Ve svědečných listinách byli označováni na konci seznamu svědků jako *Ministerialen*.⁷⁶ Pokud si šlechtic nebo cizí ministeriál vzal ministeriálku z hildesheimského biskupství, vznikl nerovný sňatek, kdy se z jedné celé, původně svobodné šlechtické větve stává větev nesvobodná, ministeriální. Právě vstupováním mocných šlechticů k ministeriálům, se tato vrstva stává mocnější, postupem času se fakticky staví na roveň svobodné šlechtě. Ministeriál, který vykonával úřad, měl

⁷³ *Schwabenspiegel Kurzform*. Mitteldeutsch-niederdeutsche Handschriften. Hrsg. von Rudolf Grosse. Weimar 1964. L138, s. 130.

⁷⁴ Tamtéž, L158, s. 143-144.

⁷⁵ Wittich, Werner: *Altfreiheit und Dienstbarkeit des Uradels in Sachsen*. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschafts Geschichte IV. Stuttgart 1906, s. 5.

⁷⁶ Tamtéž, s. 5-7.

k dispozici území, vázané právě na výkon úřadu či služby. Vykonávat úřad mohli všichni členové rodu. Ministerialita je tudíž ve svém prapůvodu svobodná. Saské zrcadlo je údajně špatně interpretováno.⁷⁷

Georg Caro nahlíží na ministeriály jako potomky svobodných a věří, že osobní vázanost k pánovi, kterou služba přináší, byla v pozdní době nahlížena jako na nesvobodné postavení sloužícího. Později na základě vzrůstajícího sociálního a právního statutu ministeriality upravil svůj názor a obecně předpokládá nesvobodný původ ministeriality.⁷⁸

Philipp Heck ve svých názorech na ministerialitu využívá Saské zrcadlo, kde mu základ poskytly již výše uvedené skutečnosti týkající se ministeriality a jejího postavení v tehdejší době. Obecně Heck má za to, že ministeriálové byli původně nesvobodní, měli však v držení území, nutné pro výkon úřadu. Vidí v nich počátek zvláštního stavu mezi svobodnými a nesvobodnými, určující je stav podle narození. Svobodnými se stávali až díky výslovnému povolení krále. Samotné osvobození však znamenalo jen propůjčení právního postavení nižších svobodných vrstev a právo se usadit v zemi.⁷⁹

Erich Molitor upozorňoval, že musíme rozlišovat mezi ministerialitou v karolinské době a ministerialitou, vznikuvší v 11. století. Ministerialita se konstituovala ze služebníků, kteří s výkonem určitého úřadu a přes válečnou službu získávali stále významnější pozice a vliv. Všeobecně Molitor považuje ministerialitu původem za nesvobodnou, nachází však i momenty, kdy se nesvobodné postavení občas mísilo se svobodným. Údajně chybí důkazy, že by ministeriálové pocházeli čistě jen ze svobodných, či naopak nesvobodných vrstev společnosti. Ministeriální vrstvu tedy chápe původem za nesvobodnou, s tím, že v ní později vidí i příslušníky svobodné vrstvy.⁸⁰

Georg Winter ve svém výzkumu ministeriální vrstvy v pohraniční braniborské marce poukazuje na rozdíl mezi ministerialitou v tzv. starých a nových říšských zemích. Samotní ministeriálové jsou v pohraničních markách vázání spíše vojenskou službou a vztahy, nejsou tak úspěšní v sociálním a mocenském vzestupu jako

⁷⁷ Tamtéž, s. 74.

⁷⁸ Caro, Georg: *Neue Beiträge zur deutschen Wirtschafts- und Verfassungsgeschichte*. Leipzig 1911, s. 5.

⁷⁹ Heck, Philipp: *Der Sachsenpiegel und die Stände der Freien. Beiträge zur Geschichte der Stände im Mittelalter*. Band I., II. Aalen 1964 (2. Auflage), s. 269.

⁸⁰ *Der Stand der Ministerialen vornehmlich auf Grund sächsischer, thüringischer und niederrheinischer Quellen*. Von Erich Molitor. Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. Hrg. von Otto v. Gierke. Breslau 1912, s. 198-200.

ministeriálové např. na Kostnicku, Chebsku, Norimbersku a podobně. Sám Winter kritizuje Saské zrcadlo jako konzervativní a učenou práci, která nereflektuje faktický stav ministeriální vrstvy, nýbrž se zabývá pouze stavem z dřívějších dob, tj. rozdělení společnosti na svobodné a nesvobodné.⁸¹

Eberhard Otto považuje 11. století za dobu vzniku ministeriality jako stavu, který je ve své podstatě šlechtický. Otázkou pro něj zůstává, kdo ministerialitu vytvořil a jaký byl její původ. Ministeriální vrstva bývala původně nesvobodná. Tvořila ozbrojený doprovod pánů z řad vyšší šlechty. Měla údajně zvláštní, vlastní systém práv a v této době patřila do rytířské vrstvy. Měla právní postavení jako rytířstvo i jako šlechta *zvláštního významu* ve svědečných listinách. Ministeriály bere tedy jako původem nesvobodné, kteří se časem domohou osobní svobody. Poukazuje tu na zvláštnost, kdy zde existuje nesvobodná vrstva, ale s právy náležejícími svobodným vrstvám. Pro ministerialitu jako takovou má označení *nesvobodná šlechta*, s uvědomováním si sebe sama jako vlastní, specifické vrstvy.⁸²

Günther Floherschütz na základě výzkumu zvyklostí a tradic města Freisingu tvrdí, že ministerialita vzniklá v 11. století má kořeny v ministerialitě 10. století, kdy se přes válečnou službu jednotliví knechti konstitují jako stav. Mluví zde o rané ministerialitě, kdy už merovejští biskupové měli snahu se obklopovat těmito ozbrojenci. O ministerialitě jako takové můžeme tedy mluvit až později, uprostřed 11. století. Floherschütz to ukazuje na příkladu pánů z Bodmanu, kteří byli původně svobodní. Poté se stali biskupskými ministeriály, pak ministeriály říšskými a nakonec vystupují jako svobodní páni a vlastníci říšského zboží. Vývoj tohoto rodu je podle Floherschütze paralelní s jinými mocnými ministeriálními rody.⁸³

Karl Bosl je ve svém výzkumu na poli ministeriality a jejího vzniku, původu a působení dosud nepřekonaný, a to zvláště vzhledem k chebskému regionu a ministerialitě chebské. Považuje ministerialitu za typickou pro oblast tehdejší Říše. Ve své předmluvě líčí ministerialitu a její dějiny jako první sociální a politický vzestup

⁸¹ Samotní ministeriálové v braniborské marce nebyli tak úspěšní v sociálním i mocenském vzestupu jako ministeriálové v Říši – v důsledku spíše vojenských vztahů a služby mezi pánem a ministeriálem v této pohraniční marce sužované nájezdy sousedů. Taktéž zde vymřela původní nobilita, nová byla vytvořena z řad ministeriality. Důležitým prvkem byla i rezignace říšské bezprostřednosti – vládcem zde byl markrabě a vojenská ministerialita. *Die Ministerialität in Brandenburg. Untersuchungen zur Geschichte der Ministerialität und zur Sachsenspiegel* (dále jen *Die Ministerialität in Brandenburg*). Von Georg Winter. München und Berlin 1922, s. 3, 14.

⁸² Otto, F. Eberhard: *Adel und Freiheit im deutschen Staat des frühen Mittelalters. Studien über nobiles und Ministerialen*. Berlin 1937, s. 213-215.

⁸³ Floherschütz, Günther: *Zur ältesten Geschichte der Herren von Bodmann*. München 1951, s. 9-10.

z hloubek nesvobody k zrovnoprávnění ve společnosti, hospodářství a k účasti na státním zřízení.⁸⁴ Za fransko – saské doby díky hrabské soustavě měla stále silící moc šlechta, což později vedlo k absenci jednotného státního celku jako na západě. Základnami panovnické moci byla nově porobená území, marky, kdy přednostní právo na správu a výstavbu měl panovník. Počátky vzrůstu významu ministeriality vidí za pokusu o státní reformu za Jindřicha IV. proti stále mocnější šlechtě, kdy panovník nalézal oporu právě v ministeriálech a městech. Sálsko – štaufští panovníci chtěli uskutečnit a dát rámec své vlastní představě řízení státu. První říšský mír Jindřicha IV. z roku 1103 následoval ve štaufské době *Constitutio de pace tenenda* roku 1152, po něm následovaly další, které umožnily vznik říšského a státního zákonodárství. S výstavbou královských domén, soudnictví a zabezpečování míru přichází dějinná chvíle ministeriality.⁸⁵ Všeobecný výzkum ministeriální vrstvy klade do tří komplexů otázek. Prvním je otázka nesvobodného původu ministeriality, kdy se kloní k názoru Eberharda Otta o svobodné i nesvobodné ministerialitě. Druhým je otázka masového vstupu šlechtických rodin do ministeriální vrstvy a vzestup ministeriality mezi nižší šlechtou. Tvrdí, že ve 12. až 13. století stáli ministeriálové a nižší šlechtici zvlášť a teprve ve 14. století dochází k zrovnoprávnění. Vzestup nesvobodné ministeriality umožnily mocenskopolitické, hospodářské a kulturní vztahy, respektive že ministeriálové samotní se bohatstvím, mocí a sídly vyrovnali i šlechtickým rodům.⁸⁶ Konečně třetím komplexem otázek jsou motivy sociálního vzestupu ministeriality. Za rozhodující považuje význam služebního léna jako klíčového momentu ve vývoji ministeriální vrstvy, poté vyzdvihnutí významu při výstavbě a správě teritoria.⁸⁷

Walter Schlesinger vidí kořeny ministeriality v nesvobodě, postupem času se ministeriálové domohli svobody a zrovnoprávnění s dynastickou šlechtou. Odmítá tezi, že by ministeriálové měli na základě interpretace Tacitovy Germanie přímou kontinuitu již od starověku. Vidí velký rozdíl mezi propuštěncem na svobodu ve starověku a pozdějším vyzdvihnutím nesvobodného ministeriála přes službu.⁸⁸ Jinak souhlasí s Boslem o významu ministeriality při formování a uskutečňování

⁸⁴ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, (Vorwort).

⁸⁵ Tamtéž, s. 11-15.

⁸⁶ Tamtéž, s. 26-28.

⁸⁷ Tamtéž, s. 29-30.

⁸⁸ Schlesinger, Walter: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters. Germanen, Franken, Deutsche*. Band I. Göttingen 1963, s. 297.

panovnické vůle, státu, správy a že byla oporou, zvláště za sálsko – štaufských panovníků.⁸⁹

Josef Fleckenstein souhlasí v podstatě s Boslem, považuje ministerialitu za původně nesvobodnou a vzešlou z prostředí jednotlivých biskupů. Biskup podle schopností pozvedává do dvorských služeb z masy nesvobodných jednotlivce. Odmítá tezi, že by *agrarii milites* byli předstupněm pozdějších ministeriálů. *Agrarii milites* byli pomocníci a vojáci za Jindřicha I. v boji proti Maďarům a Slovanům, kteří se rekrutovali z řad svobodných sedláků. Byli to vojáci, ne vrstva.⁹⁰

V posledních letech se objevily studie mapující vznik, vývoj a původ ministeriality v jednotlivých diecézích či arcidiecézích. Z čehož vyplývá, že původ a vznik ministeriality, kterou se zde zabýváme, musíme hledat v prostředí říšské církve.⁹¹

Viděli jsme, že většina badatelů považuje původ ministeriality za nesvobodný, s tím, že se postupem času tato společenská vrstva domohla práv a postavení svobodné aristokracie.

Nyní se však vraťme na Chebsko a podívejme se, jak vznikla, působila a jaký vliv na formování chebského regionu měla ministerialita chebská.

⁸⁹ Schlesinger, Walter: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters. Städte und Territorien.* Band II. Göttingen 1963, s. 33-34.

⁹⁰ Fleckenstein, Josef: *Zum Problem der agrarii milites bei Widukind von Corvey. Beiträge zur niedersächsischen Landesgeschichte.* (Hans Patze zum 65. Geburtstag). Ed. D. Brosius, M. Last. Hildesheim 1984, s. 29.

⁹¹ Jsou to například práce: Derschka, R. Harald: *Die Ministerialen des Hochstiftes Konstanz.* Stuttgart 1999; Trüper, G. Hans: *Ritter und Knappen zwischen Weser und Elbe. Die Ministerialität des Erzstifts Bremen.* Stade 2000.

3.4 CHEBSKÁ MINISTERIALITA - POČÁTKY

V předchozí kapitole jsme se zabývali ministeriální vrstvou, jejím vznikem, původem a rolí při utváření státní politiky a idejí za sálsko – štaufských panovníků. Chebsko, které zpočátku nehrálo v rámci Říše nijak závažnou úlohu, se na počátku štaufské éry dostává na výsluní říšské politiky.

Štaufská idea státu a jeho správa vycházela u Fridricha I. Barbarossy z přesvědčení, že právě jeho rod a on, jako jeho zástupce, jsou vyvoleni Bohem a prostřednictvím knížat zvoleni za krále. Z této představy o výjimečnosti štaufského rodu vyplývalo mnoho důsledků, ať již to byl radikálně měnící se vztah mezi světskou a duchovní mocí, či směrem ke šlechtě, ale především snaha o vybudování silného, úřednického státu, kde by měl hlavní slovo panovník a sloužit měla výkonná administrativa, která se měla rekrutovat především a výhradně z loajální ministeriální vrstvy.⁹²

Vraťme se však na Chebsko, kde Vohburgové s pomocí ministeriálů z mark Cham a Nabburg spravovali a kolonizovali území, které se za nedlouho stane jedním z pilířů štaufské moci. Výstavba samotného chebského regionu probíhala především za markraběte Děpolda III. (v listinách od roku 1105 až 1146) a jeho ministeriálů, kteří měli v držení mimo jiné i nejstarší hrad regionu, Eger, jako úřední léno do roku 1146. Do této doby spadá výstavba strategické linie hradů, které měly chránit celou oblast a plnit taktéž administrativní funkce.⁹³

Hrady, propůjčované ministeriálům z rukou markrabat, byly lény služebními. Jména hradů a samotných ministeriálů na nich nalzááme ve svědečných listinách, kde jsou nejprve uváděni jako příslušníci jedné, pánovy družiny – „...*ministeriales marchionis Diepoldi*...“⁹⁴ Postupem času najdeme jednotlivé ministeriály, kteří se již nazývají podle hradu či sídla, kde sloužili.⁹⁵

Dalšími hrady, podle kterých se ministeriálové nazývali, byly například Liebenstein (Libá, ČR), Biedl či Wunsiedel (SRN).⁹⁶

⁹² Opll, F.: *Fridrich Barbarossa*, s. 44-45.

⁹³ Sturm, H.: *Districtus Egranus*, s. 16-18.

⁹⁴ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 48; srv. *Monumenta Boica. Volumen vigesimum septimum. Monumenta monasterii Reichenbach* (dále jen *Monumenta Boica*). Edidit Academia Scientiarum Boica. Monachii. Typis Mich. Lindauer, Typographi aulici. 1829, č. VI.

⁹⁵ Viz již výše zmíněný Udalricus de Egere a jeho otec Pilgrimus. *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 40; srv. *Monumenta Boica*, č. VII.

⁹⁶ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 63, 78.

Vedle samotných ministeriálů se na kolonizaci původně slovanského území podílel i roku 1132 založený cisterciácký klášter Waldsassen. Cisterciáci si v rámci Chebska vytvořili vlastní doménu, nezávislou na ministeriální správě a pod ochranou panovníka.⁹⁷

O kolonizační roli waldsassenských cisterciáků a rozsahu jejich domény si můžeme udělat obrázek díky darovacím listinám klášteru ze strany světské moci. Od markraběte Děpolda cisterciáci dostali při založení svého kláštera vesnice Brune, Frowenreuth, Sloppan, Bertholdisruth, Netsdal a Paphenreuth, Wernersreuth.⁹⁸

Přirozeným správním a politickým centrem byl chebský hrad a jeho posádka, složená ze sloužících ministeriálů. Pod ním se zrodily sídla a příbytky jak samotných *Dienstmannen* tak i dalších úředníků a svobodných, které se staly základem pozdějšího města. Všichni stáli pod ochranou hradu a podléhali mu.⁹⁹

Na chvíli se zastavme u chebského hradu. Dodnes můžeme obdivovat rozměry bývalého paláce a impozantní Černou věž, která je postavena z černého čediče z nedalekého okolí Komorní Hůrky. Základy pozdějšího císařského sídla – falce, jediné svého druhu na českém území, jsou pravděpodobně data staršího.

Rozměry paláce jsou vskutku obdivuhodné – 46x13 metrů. Dodnes se z paláce zachovaly jen obvodové zdi s pětídílnými okny. Což byla zvláštnost, protože vedle chebské falce existuje již jen jedna falc, a to v Gelnhausenu, která má taktéž zachovány zbytky pětídílných oken. Většinou se stavěla okna třídílná. Až do zástavy Chebska roku 1322 plnila falc roli spíše reprezentativní, poté se v důsledku boje o hegemonii v regionu mezi měšťany a zástupcem českého krále – purkrabím – stává spíše pevností a sídlem zemského soudce.¹⁰⁰

Rozhodujícím momentem, kdy se Chebsko dostalo na výsluní říšské politiky a zájmu, byla smrt vohburského markraběte Děpolda III. a převzetí této oblasti římsko -

⁹⁷ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 24; viz např. ochrana kláštera Waldsassen Konrádem III. *Regesta Imperii IV*, 1, 2, č. 442 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>).

⁹⁸ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl) č. 49, č. 63; srv. *Regesta Imperii IV*, 1, 2, č. 695 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>); o roli v kolonizačním úsilí kláštera Waldsassen a ministeriálů viz též: Kubů, F.: *Podíl chebské ministeriality na osídlení Chebska ve 12. a 13. století*. Minulostí západočeského kraje 17. Plzeň 1981, s. 169-183.

⁹⁹ Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 6.

¹⁰⁰ Šebesta, P.: *Císařský a královský hrad v Chebu*. Cheb 1998, s. 2-3. Podrobný vývoj jak historický tak i architektonický, viz *Beiträge zur Geschichte Böhmens*. Herausgegeben vom Vereine Geschichte der Deutschen in Böhmen. Abtheilung III. Orts-Geschichten. Band II. *Die Kaiserburg zu Eger und die an dieses Bauwerk sich anschliessenden Denkmale*. Aufgenommen und beschrieben von Bernhard Grueber. Prag-Leipzig 1864, s. 3-13, s. 22-37; též viz Úlovec, J.: *Hrady, zámky*, s. 78-91.

německým panovníkem Konrádem III. z rodu Hohenštaufů.¹⁰¹ Chebsko, stejně tak jako klášter Waldsassen, patřilo nyní bezprostředně pod Říši. Když si roku 1147 švábský vévoda Fridrich bral dceru Děpolda Adélu z Vohburka jako dědičku, připadlo Chebsko štaufskému rodu a stalo se tak rodovou doménou. Roku 1153 se s ní sice rozvedl z důvodu údajného blízkého příbuzenství, ale Chebsko už Štaufům zůstalo.¹⁰²

Tady se na chvíli zastavme. Dlouhou dobu se tvrdilo, že Chebsko přešlo na Štaufy jako odumřelé léno (viz Konrád III.) či přes sňatek Adély z Vohburka s vévodou Fridrichem Švábským. Podle Karla Siegla byla ještě v roce 1150 v listinách zmiňována markrabata z Vohburgu, synové markraběte Děpolda III. Berthold a Děpold mladší. Vohburkům zůstaly jen Regnitzland, marka Cham a državy kolem Nabburgu, které se koncem 80. let 12. století staly taktéž štaufskými državami.¹⁰³

Enormní zájem Štaufů o Chebsko a postupné získávání zemí dalších (Norimberk, Plisensko) můžeme vidět jako snahu o vymezení se proti državám welfským. Štaufové se již od počátku své vlády na Chebsku snažili vytvořit z tohoto území, doposud opomíjeného, centralizovanou, vnitřně stabilní doménu, která by rozšířila jejich politický vliv a moc na východním pomezí Říše. Budoucí říšská země Chebsko měla za úkol roztrhnout původní severojižní pruh welfských domén, eliminovat jejich vliv a prosazovat zájmy Říše – rozuměj Štaufů – na východním pomezí říšského území.¹⁰⁴

Štaufové na Chebsku našli ty nejlepší podmínky jaké si mohli přát. Šlechta se zde prozatím ještě neprosadila, území jako celek patřilo zástupci panovníka markraběti Severní marky a tudíž bylo říšským územím již před příchodem Štaufů. Přejít Chebska pod bezprostřední vládu štaufské dynastie a potlačení dědických nároků Děpoldových synů ze strany Konráda III. znamenaly významný předěl v dějinách této dosud ne příliš důležité okrajové země.

Výstavba jednotného teritoria s jednolitou ministeriální vrstvou, která měla funkce vojenské, administrativní a zpočátku i kolonizační a která byla prakticky *jedinou dominantní* složkou země, se ukazuje jako geniální plán štaufských

¹⁰¹ Sturm, H.: *Nordgau*, s. 19.

¹⁰² Kürschner., F.: *Eger und Böhmen*, s. 8.

¹⁰³ *Regesta Imperii IV*, 1, 2, č. 698 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>); Siegl, K.: *Eger und Egerland*, s. 11; viz též Sturm, H.: *Nordgau*, s. 20.

¹⁰⁴ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität als Träger*, s. 65.

panovníků a ukázkou jejich představ o jednotném, centralizovaném, loajálními úředníky spravovaném státě.¹⁰⁵

Proč právě Chebsko a jeho okolí? Za sálských a později za štaufských panovníků probíhaly Říší dvě mocenské linie – od Goslaru, kde se nacházely stříbrné doly Rammelsberge až k Norimberku (*castrum Nuoronberc*), který byl správním centrem Severní marky. Z Würzburgu vedla do Norimberka stará karolinská cesta, směřující do Řezna, odkud odbočovala severovýchodním směrem do Severní marky, Chebska a poté do Prahy. Kontrola a správa byla v rukou ministeriálů (*Dienstmannen*) ze Švábska za vlády Jindřicha III. Štaufové navázali na své předchůdce a dále rozvinuli systém mocenských linií ve východních Francích až po oblasti obývané slovanským obyvatelstvem. Chebsko a Plisensko měly tedy strategickou hodnotu. Samozřejmě byly chráněné hrady (Eger, Altenburk), které měly strategické a správní funkce, a jejichž posádky tvořili právě ministeriálové.¹⁰⁶

Vytváření Chebska, nyní již *terrae imperiae Egrensis* probíhalo v letech 1180 až 1200, hned po konstituování se jiné říšské země Plisenska roku 1158 s centrem Altenburkem. Obě země byly spravovány výlučně ministeriálově. Na špici ministeriální správy stál jak v Altenburku tak i v Chebu Landrichter, zemský soudce (*iudex provincialis, iudex terrae*), který byl nejvyšším soudním a správním úředníkem. Chebský zemský soudce byl ještě navíc, na rozdíl od altenburského a norimberského, nejvyšším vojenským velitelem. V Altenburku vykonával tuto funkci svobodný šlechtic. V Norimberku se Reichsbutigler vedle dynastie Zöllernů (zastávali úřad purkrabího) koncem 12. století moc neprosadil, ale v listinách byl označován jako hlava okolní ministeriality.¹⁰⁷

Prvním listinně doloženým chebským soudcem byl Jindřich z Liebensteina v roce 1215. Vystupuje zde jako hlava nejen celé administrativy, ale i jako hlava všech ministeriálů.¹⁰⁸

Podíváme-li se na vznik říšských zemí Chebsko a Plisensko, vidíme jasně rozdíly mezi takzvanými zeměmi „starými“ a „novými“. V nově konstituovaných zemích byla patrná absence šlechty, probíhala kolonizace (v případě Chebska především ze strany kláštera Waldsassen) a byla zde přímá podřízenost panovníkovi. Když se Štaufové pokusili využít i ministeriály sálské, narazili již na

¹⁰⁵ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 491.

¹⁰⁶ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität als Träger*, s. 8.

¹⁰⁷ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 491-492.

¹⁰⁸ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 134.

klasické lenní vztahy a problémy s tím souvisejícími. Tyto rodiny byly držiteli říšských dvorských úřadů, které poté byly na přelomu 12. a 13. století dědičné. Vidíme tedy i rozdíl mezi ministerialitou sálskou a ministerialitou štaufskou. Karl Bosl tu první nazývá *ministerialitou šlechtickou* a druhou *ministerialitou nižší*.¹⁰⁹

Pro problematiku ministeriality a jejího postavení obecně jsou nejdůležitějším pramenem svědečné listiny, kde podle pořadí a postavení mezi svědky můžeme usuzovat o jejím statutu. Máme-li být přesní, tak *de iure* byli ministeriálové dlouhou dobu počítáni jako nesvobodní, to znamená, že byli jmenováni v listinách až na samém chvostu za svobodnými a urozenými. *De facto* byli ministeriálové, alespoň ti nejmocnější a nejschopnější, postaveni na roveň světské i duchovní aristokracii, a bylo s nimi i tak jednáno. Například v listině z roku 1163, kde Fridrich z Parksteinu daruje své zboží jako záduší za svého padlého bratra na tažení do Milána, se celá transakce děje přes svobodného prostředníka Bertholda z Thumbrunne. To je příklad nesvobodného postavení. Jiným příkladem budiž darovací listina řezenského biskupa Cuna bratrům ve Waldsassenu, kdy jsou nejdříve jmenováni svobodní „...*Diepoldus marchio junior, Otto Iantgravius de Steveninge*...“ a poté na konci samotní ministeriálové.¹¹⁰ Musíme mít tedy stále na paměti, že na ministerialitu jako takovou, a platí to i pro chebskou ministeriální vrstvu, musíme nahlížet dvojím pohledem, to znamená brát v úvahu postavení *de iure* a *de facto*.

Chebský *iudex provincialis* stojící v čele ministeriální správy na Chebsku, byl prototypem říšského úředníka, tedy úředníka státního, který byl nadán služebním lénem vázaným na výkon úřadu. Chebská ministerialita byla součástí štaufského pojetí státu a jeho řízení. Znamenalo to, že výkon státní moci podle představ Štaufů ležel v rukou bezprostředně jim podřízeným ministeriálům. Takto pojatá státní administrativa, blízcí se administrativě dnešní, zcela chyběla například ve Francii či v Anglii a odlišovala se od úřednictva vrchnostenského.¹¹¹

Vraťme se však zpět k samotné chebské ministerialitě, jejímu vzniku, roli a působení při utváření říšské země Chebsko. Jak bylo již výše řečeno, štaufští panovníci našli na Chebsku ty nejpříhodnější podmínky pro uskutečňování svých představ o státu jako takovém díky dosud nedokončené kolonizaci, absenci dynastické šlechty a také díky strategickému postavení na pomezí Říše a českého

¹⁰⁹ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 493.

¹¹⁰ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl) č. 78, č. 89.

¹¹¹ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 493

státu. Velkou roli hrál v představách Štaufů chebský region jako pojistka proti ambicím a rozpínavosti Welfů. Veškerá správa a moc byla v rukou ministeriální vrstvy.¹¹²

Původně markraběcí ministeriálové byli nahrazeni ministeriály říšskými, respektive už nad sebou neměli markraběte jako svého pána, nýbrž přímo panovníka Říše. Výstavba nových hradů a sídel, včetně přestavby centrálního chebského hradu na císařské sídlo – *falc* – mělo pomoci ministeriálitě efektivně spravovat tuto nově konstituovanou zemi a rozšiřovat moc Říše vůči slovanským sousedům. Mezi nově vzniklými ministeriálními sídly a hrady jsou například Liebenstein, Falkenberg, Biedl, Wunsiedel a Lohma.¹¹³

Vedle již výše zmíněných prvních listinně doložených chebských ministeriálů nalézáme z této doby další, již s přívěskem sídel a hradů, kde vykonávali svou službu či úřad. Tady je pár příkladů z roku 1143: „...*Ulricus de lumma* (Horní Lomany), *frater eius Pilgrimus, Udalricus de liebenstein et frater eius Adalbero* (Libá), *Adalbertus dapifer et frater eius Cunradus et Udalscalcus, Otto officialis...*“¹¹⁴

Nebo později, tentokrát z roku 1154 „...*Vrlich de liveinstein* (Liebenstein – Libá), *Pilgrim de valkenberch* (Falkenberg), *Conrath de birke* (Birk) *et fratres sui, Egilwart de brantbuch* (Brambach) *et ceteri ministeriales...*“¹¹⁵

Jak můžeme pozorovat, sídla a hrady, podle kterých se sloužící ministeriálové nazývali, a podle kterých se poté nazývaly i jednotlivé ministeriální *rody*, vznikaly na samém sklonku vohburské éry a spíše poté v éře štaufské, kdy bylo potřeba zreorganizovat a rozšířit správu na celém Chebsku.

Jednotliví ministeriálové nazývající se ještě podle ústředního chebského hradu, to znamená *de Egire*, se později v listinách nazývají již podle okolních hradů či sídel určených jak k vnitřní kolonizaci nebo správě země. Tak například „...*Adelbertus de Wnsiedel* (Wunsiedel), *Adelbertus de Egre, Adelbertus de Bidil* (Beidl), *Chunradus de Egre* (Cheb)...“¹¹⁶ se později v listinách objevují stejným jménem jaké měly hrady a sídla, kde sloužili a vykonávali svůj úřad.¹¹⁷

Příslušníci těchto původně ministeriálních rodů, podílející se na správě a kolonizaci říšské země Chebsko, získali brzy takové postavení a moc, že se prakticky

¹¹² Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 48.

¹¹³ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 63, č. 74, č. 78.

¹¹⁴ Tamtéž, č. 63; srv. *Monumenta Boica*, č. XVI, XVII.

¹¹⁵ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 74; srv. *Monumenta Boica*, č. XV.

¹¹⁶ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 78; srv. *Monumenta Boica*, č. XXVIII.

¹¹⁷ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 81, č. 84, č. 89, č. 95; srv. *Monumenta Boica*, č. XXIX, XXX, XXXI.

– byť ne všichni – postavili na roveň šlechtě dynastické. Svou moc a majetek získali právě díky jedinečnému charakteru Chebska jako štaufské rodové domény a zároveň říšského území strategického významu.

Éru štaufské ministeriality můžeme vymezit léty 1146 až 1266.¹¹⁸

Postupem času se dozvídáme o dalších ministeriálních rodech, které se podílejí na správě chebského regionu a které v budoucnu budou taktéž hrát důležitou roli.

Tak například v darovací listině císaře Fridricha z roku 1166 se nám objevují předkové ministeriálních rodů „...*Adalbertus Nothaft, Getto de Waltstein* (Wildstein - Skalná), *Chunradus et Gotefriedes fratres de Valchinberg* (Falkenberg)...“, kteří byli nejprve nazýváni podle ústředního chebského hradu, kde vykonávali své povinnosti a teprve postupem času, jak již bylo výše uvedeno, se začali nazývat podle jmen hradů v okolí. Potomci těchto ministeriálů vlastnili na Chebsku rozsáhlé državy a v poštaufské éře bojovali s městem Cheb o své výsadní postavení v regionu (viz dále). Asi nejznámějším a nejvlivnějším rodem, vzešlým z ministeriality, byli Nothafftové. Vedle nich se v této době objevují i Falkenberkové.¹¹⁹

Výstavbou říšských zemí (*terrae imperii*) Plisenska s centrem Altenburkem a Chebska chtěli štaufští panovníci prosadit svou představu státu jako takového, byť v menším měřítku. Tyto dvě říšské země společně s Norimberkem byly základními štaufské moci na východním pomezí Říše, ale i v rámci Říše samotné. Právě díky loajálním a věrným ministeriálům.

Zemský soudce (Landrichter) z řad ministeriality země, respektive ministeriálních rodin, stál na špici celé správy na Chebsku. Zastupoval panovníka na zemském soudě (*placitum provinciale*). Vybíral daně a dávky pro panovníkovu pokladnu, chránil kláštery a byl vojenským velitelem země. Zemský soud tvořil uzavřenou skupinu, kde měli hlavní slovo zástupci nejmocnějších ministeriálních rodů Chebska a kde se přijímala nejdůležitější rozhodnutí.¹²⁰ Vedle již výše prvně v listinách zmíněného zemského soudce Jindřicha z Liebensteina roku 1215, v tomto úřadě nalézáme Ramunga z Kammersteinu roku 1241, poté v roce 1257 Jindřicha

¹¹⁸ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität als Träger*, s. 65.

¹¹⁹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Grادل) č. 81; srv. *Monumenta Boica*, č. XXV; o rodu Nothafft viz např. *Po stopách šlechtického rodu Nothafftů – Nothafftů v Čechách a v Bavorsku* (dále jen *Po stopách*). Katalog ke stejnojmenné výstavě v Krajském muzeu Cheb a muzea Chebska v Marktrechwitz (ed. K. Halla, V. Dittmar). Cheb 2006.

¹²⁰ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 494.

staršího z Weidy a posledním známým zemským soudcem štaufské éry byl roku 1264 Ruprecht z Liebensteinu.¹²¹

Na Plisensku a v Norimberku vypadala správa podobně, jen s tím rozdílem, jak jsme výše uvedli, že se ministerialita jako taková nestala vládnoucím hegemonem v oblasti tak jak tomu bylo na Chebsku.

Vedle zemského soudce stál v Chebu „...*iudex civitatis*...“ Prvním městským soudcem, listinně doloženým, byl společně s dalšími úředníky města a jeho pečeti „...*Walter de Ratsheim*...“ V Altenburku to byli „...*scultetus*...“ a v Norimberku „...*Schultheiss*...“¹²² Tito městští soudci byli odpovědní za město. Jak Cheb tak i Altenburk byly povýšeny jako tržní osady na města (v roce 1203, resp. 1205) díky častým pobytům štaufských panovníků a konáním říšských sněmů, které samozřejmě zvyšovaly jejich význam a prestiž.¹²³

Měšťanstvo se zrodilo z nižší ministeriality a osvobodilo se od úřední moci zemského soudce. Když se stal Cheb společně s Altenburkem a Norimberkem říšskými městy, vystupovali měšťané od roku 1250 vedle zemského soudce a říšské ministeriality jako třetí plnoprávný stav vlády na Chebsku, byli součástí „...*nobiles terrae*...“ (viz dále).¹²⁴

To se však již dostáváme k počátkům města jako takového, které po roce 1266 či spíše později přebírá pomalu, ale jistě roli hegemonu na Chebsku. Prozatím zůstaňme u chebské ministeriality, která na rozdíl od Plisenska a Norimberka má v rukou veškerou politickou i vojenskou moc na Chebsku. Když se podíváme na jednotlivé ministeriální rody, jaký mají původ, odkud přišly, jakou měly roli při utváření Chebska a jakým způsobem toho dokázaly využít pro sebe samé, získáme obraz chebského regionu jako *ministeriálního státu*, státu ve státě, kde faktickou moc drží ve svých rukou nejmocnější ministeriální rodiny. S postupným zánikem štaufské dynastie, na níž byla ministerialita existenčně závislá, přebírá roli hegemonu v regionu město Cheb, z čistě ministeriály řízené země se stává městský stát, ne nepodobný městským státům na Apeninském poloostrově. Samotná ministerialita, kdysi tak mocná a jediná vládnoucí vrstva se rozměňuje do patriciátu města, na venkovskou šlechtu nebo méně či více zchudlé rytířstvo.

¹²¹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 194, č. 229, č. 249.

¹²² *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 197.

¹²³ Tamtéž, č. 119; Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 494.

¹²⁴ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 495.

To vše se však děje mnohem později, stále zůstáváme na počátku štaufské éry, kdy se dere na světlo dějin nově konstituovaná a promyšleně budovaná říšská země Chebsko, kde hlavní slovo mají ministeriálové.

3.5 CHEBSKÉ MINISTERIÁLNÍ RODY

Období štaufské ministeriality v říšské zemi Chebsko můžeme bezesporu označit jako *klasické* období chebských ministeriálních rodů, to znamená jako období jejího největšího rozkvětu, významu a také vlivu. Za éry Štaufů reprezentovala ministeriální vrstva moc a vůli panovníka Říše a řídila oblast správně, politicky, sociálně i hospodářsky. Kořenem a základem štaufské politiky byli ministeriálové, kteří vykonávali jim svěřené pravomoci na opevněných a strategicky položených říšských hradech a sídlech. Ministeriální vrstva jako taková byla nedílnou součástí štaufského programu obnovy Říše a její svrchovanosti – *restauratio regni et imperii*.¹²⁵

Důvody, které vedly štaufskou dynastii k masovému využití ministeriality při prosazování svých mocenských představ a státoprávních idejí, jsem vylíčil v předchozích kapitolách. Jen znovu zdůrazňuji, že říšská země Chebsko hrála v představách Štaufů výjimečnou roli a sloužila jako vzor pro ostatní, nově konstituované *terrae imperii*, z důvodu ideálních podmínek pro uplatnění teoretických úvah v praxi.

Spojením tří říšských zemí s jejich hrady jako centry, a později říšských měst Norimberka, Chebu a Altenburku vznikl komplex kolem východní hranice Říše, který byl oporou štaufské dynastie až do jejího pádu. Zvláště to platí o Chebsku, jehož ministeriálové vykonávali správní a vojenské funkce i v době interregna. V listině Fridricha II. z roku 1219 jsou na konci řady svědků uvedeni společně ministeriálové z Chebu, Norimberka a Altenburku.¹²⁶

Nyní se však věnujme samotnému Chebsku, respektive činnosti jednotlivých významných ministeriálních rodin. Kde sídlily, jaký měly původ, jaké měly funkce a jakým způsobem se domohly bohatství, moci a prestiže? Popřípadě proč naopak upadly zpět mezi nesvobodné? Na tyto otázky se pokusím zodpovědět na následujících řádcích.

V předchozích kapitolách jsem uvedl první, nám z listin známé ministeriály a také jména jednotlivých ministeriálů, vykonávajících za štaufské éry úřad zemského soudce. Ministeriálové, kteří se usazovali na Chebsku a získávali predikát *de Egere*,

¹²⁵ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 606; Viz též: Opll, F.: *Fridrich Barbarossa*, s. 253-254.

¹²⁶ *Urkundenregestern*, (ed. B. Diestelkamp) č. 117.

se skládali z původně markraběcích ministeriálů Vohburků. Původem byli z marek Cham a Nabburg, a byli napůl ministeriály markraběcími, napůl královskými.¹²⁷

Ministeriálové na tehdy se tvořícím Chebsku měli společně s kláštery Reichenbach (založen roku 1118) a Waldsassen na starosti kolonizaci a obranu území. Kolonizace, která začala již za sálské dynastie, se nyní šířila směrem na východ a měla za úkol zkultivovat dosud málo dotčené území.¹²⁸

Prvními listinně doloženými chebskými ministeriály jsou, jak jsem již uvedl výše, „...*Udalricus de Egere et frater eius Pilgrimus...*“, kde vystupují jako svědci v darovací listině z roku 1125 markraběte Děpolda klášteru Reichenbach.¹²⁹

Oba dva zmínění ministeriálové se později objevují v listinách z let 1143 a 1154 jako „...*Ulricus de lumma, frater eius Pilgrimus a Vrlich de livenstein, Pilgrim de valkenberch...*“¹³⁰ Vidíme, že se již nazývají podle sídel a hradů své služby a působení, to znamená, že se nám zde objevují hrady a sídla Lohma (Horní Lomany), Liebenstein (Libá) a Falkenberg, což jsou nejstarší hrady Chebska, pokud nepočítáme samotný ústřední hrad Eger (Cheb). Příslušníci rodu Liebenstein byli činní jako první zemští soudci (v letech 1215 a 1264).¹³¹

Stále však máme v listinách ministeriály „...*Riwinus de Voheburch, Ludewicus de Nappurch...*“ či „...*Riwinus et filius eius Rudigerus, ministeriales marchionis Diepoldi, Eberhardus de Voheburch...*“, kteří jsou nazýváni podle původu z marky Nabburg nebo obecně podle svého pána, Vohburků neboli Děpoldovců.¹³²

Vedle výše uvedených ministeriálů, kteří byli zakladateli jednotlivých ministeriálních rodů, se objevují samozřejmě i další zástupci a zakladatelé jako například „...*Adelbertus de Wnsiedel* či *Adelbertus de Bidil...*“ a další.¹³³ V listině císaře Fridricha z roku 1166, kde jmenovaný daroval markraběti Bertholdovi z Vohburgu zboží u kláštera Reichenbach, jsou uvedeni mezi svědky další zástupci chebské ministeriality a budoucích mocných rodů - „...*Adalbertus Nothaft, Getto de Waltstein...*“ vedle již zmiňovaných zástupců rodu Falkenberg - „...*Chunradus et Godefriedes fratres de Valchinberg...*“¹³⁴

¹²⁷ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 22.

¹²⁸ Sturm, H.: *Districtus Egranus*, s. 18; srv. *Monumenta Boica*, č. I.

¹²⁹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl) č. 40; srv. *Monumenta Boica*, č. VII.

¹³⁰ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 63, č. 74.

¹³¹ Tamtéž, č. 134, 249; Též: Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 385.

¹³² *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 43, č. 48; srv. *Monumenta Boica*, č. VI, VII, XXXI, XXXII.

¹³³ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 78; srv. *Monumenta Boica*, č. XX, XXI.

¹³⁴ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 81; srv. *Regesta Imperii IV*, 2, č. D1552 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>); srv. *Monumenta Boica*, č. XXV.

V darovací listině z roku 1173, kdy „...*Pabo von Heitstein*...“ prostřednictvím markraběte Bertholda daroval zboží klášteru Reichenbach k užívání, jsou uvedeni jako svědci jak vohburští ministeriálové tak i ministeriálové chebští – „...*Ruderigus de Haitstein, Fridericus de voheburch a Gerungus de Egere, Chuno de liebinstein*...“¹³⁵ Tady se na chvíli zastavme a jen si všimněme, jakým způsobem mohl ministeriál disponovat zbožím – vlastním – a jakým způsobem ho mohl darovat. Vidíme, že přes *svolení pána*, to jest markraběte Bertholda z Vohburgu.

Když se pozorněji podíváme na panovnické listiny této doby a budeme se pokoušet zjistit nějaké indicie o statutu a činnosti ministeriality, ať již církevní či světské, to znamená většinou říšské, nalezneme spoustu nejasností a pochybností stran statutu ministeriality. Jednalo se většinou o otázky práv a postavení ministeriála jako příslušníka jedné společenské vrstvy. Tak například v roce 1209 vynesl biskup Fridrich z Trientu na augspurském dvorském sněmu dotaz, komu patří dítě narozené ze svazku mezi církevním ministeriálem a svobodnou ženou. Odpověď zněla, že dítě patří církvi, to znamená tak jako jeho otec a je nesvobodného původu. Jindy zase při volbě biskupa, v našem případě hildesheimského, roku 1221 se ozvali rytíři a ministeriálové společně, že na ně nebyl při samotné volbě brán ohled.¹³⁶ V četných listinách nalézáme různá darování říšských ministeriálů s nějakým zbožím, osvobozování ministeriálů z nesvobodného postavení (*de iure*) a také zmínky o potomstvu, které vzešlo ze smíšených manželství – svobodných a ministeriálů.¹³⁷

Vraťme se však nyní zpět na Chebsko, kde se objevují první známé chebské ministeriální rody. V darovací listině řezenského biskupa Cuna bratrům kláštera Waldsassen roku 1179 jsou jako svědci uvedeni nejdříve svobodní, to znamená „...*Diepoldus marchio iunior, Otto lantgravius de Steveninge*...“ a až poté samotní chebští ministeriálové „...*Udalricus vicedominus, Nizo de Rotenbuch, Rudegerus et Arnoldus frater eius de Wal(t)stein*...“¹³⁸

Když bral císař Fridrich Brabarossa pod svou ochranu klášter Reichenbach, tak v listině z roku 1182 mezi svědky, po prelátech a šlechticích, svědčí chebští ministeriálové, zástupci nám již známých rodů „...*Albertus Nothaft a Rubertus de*

¹³⁵ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 84; srv. *Monumenta Boica*, č. XXIX.

¹³⁶ *Urkundenregistern* (ed. B. Diestelkamp) č. 40, č. 145.

¹³⁷ Viz např.: Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta chronologico-diplomatica regum atque imperatorum Romanorum inde a Conrado I. usque ad Henricum VII. Die Urkunden der Römischen Könige und Kaiser von Conrad I. bis Heinrich VII. 919-1313. In kurzen Auszügen mit Nachweisung der Bücher wo solche abgedruckt sind* (dále jen *Regesta chronologico-diplomatica*). Frankfurt am Main 1831, s. 223, č. 4121, s. 234, č. 4354, s. 267, č. 5047.

¹³⁸ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl) č. 89.

Liebenstein..“. Prvně jmenovaný svědčí taktéž v darovací smlouvě o rok později jako „...*Albertus de Egere...*“ společně s dalšími jako „...*Gerungus de Egere, Chovnradius de Egere...*“¹³⁹

Další zástupce jednotlivých ministeriálních rodů nalézáme v listině kolem roku 1194, kdy křižák Gottfried z Falkenberka se vzdává svého zboží ve prospěch kláštera Reichenbach a mezi svědky jsou uvedeni „...*Fridericus de Eger, Wernherus Eonomus in Zedlitz, Usalkus de Chunigisberch, Heinricus de Loman...*“¹⁴⁰

Vedle Liebensteinů, Falkenberků, Heitsteinů a Waldsteinů a ministeriálních rodů z ústředního chebského hradu se nám objevují další rody Zedlitz, Königsberg a Loma. Tyto první rody z poloviny 11. století můžeme brát jako zástupce a předky nejmocnějších ministeriálních rodů, které budou i v budoucnu utvářet politické i hospodářské poměry v říšské zemi Chebsko.

Ve století následujícím nalézáme v darovací listině Fridricha II. roku 1216 Německému řádu jako svědka ministeriála jménem „...*Marquardus de wagowe...*“¹⁴¹ a roku 1219 zástupce již zmíněného rodu, „...*Heinricus de kinsberg...*“¹⁴²

Když půjdeme dále, nalézáme ve svědečných řadách listin mezi již výše uvedenými ministeriálními rody (Nothafft, Liebenstein, Falkenberg) jména „...*Arnoldus angil...*“ a „...*de Curia...*“¹⁴³ „...*Arnoldus de Sparrenberge...*“ a „...*Heinricus de Swarczenswale...*“¹⁴⁴

Zopakujme si stručně vývoj prvních ministeriálních rodů. První zmínění ministeriálové, bratři „...*Udalricus a Pilgrimus de Egere...*“ se později objevují již jako zástupci dvou rodů, a sice Liebensteinů a Falkenberků. „...*Adalbertus de Egere...*“ je později označován jako „...*Adalbertus Nothafft...*“, zakladatel říško-ministeriálního rodu se sídly na Wildsteinu (Skalná, ČR), Thiersteinu a Falkenau. Jména „...*Pabo a Rudiger von Haidstein...*“ se později opakují u rodů Waldsteinů, Sparnecků a ze Sparrenbergu.¹⁴⁵

Vedle již výše zmíněných ministeriálních rodů se objevují rody další, a sice na sklonku štaufské vlády na Chebsku. Ze svědečných listin známe příslušníky „...*de*

¹³⁹ Tamtéž, č. 93, 95; srv. též *Monumenta Boica*, č. XLI.

¹⁴⁰ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 108; srv. *Monumenta Boica*, č. LV, LVI.

¹⁴¹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 137; srv. *Regesta Imperii V*, č. 843 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>).

¹⁴² *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 151; srv. *Regesta Imperii V*, č. 1071 (<http://regesten.regesta-imperii.de/>).

¹⁴³ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 156; srv. *Monumenta Boica*, č. LXIV.

¹⁴⁴ *Monumenta Egrana* (ed. h. Gradl), č. 174; srv. *Monumenta Boica*, č. LX.

¹⁴⁵ Sturm, H.: *Districtus Egranus*, s. 22; o původu rodu Nothafft viz *Po stopách* (ed. K Halla, V. Dittmar), s. 33-35.

Redwitz,¹⁴⁶ *de Cunratsreut, Reitenbach...*” či příslušníky rodu „...Angil...”, které později nalézáme na předních pozicích ve správě a politice města Chebu.¹⁴⁷ Rody jako „...*de Hertenberg...*” doplňují nám již známé ministeriální rody na Chebsku.¹⁴⁸

Pádem štaufské dynastie závěrem 60. let 13. století ztrácí taktéž svůj původní účel a smysl své existence i chebská ministerialita. Nutnost hledat si novou „identitu” se projevila jak ve *faktické* rovině konstituování se svobodné aristokracie, která i nadále měla vliv na vnitřní a vnější politiku regionu a města, či pozvolném rozplynutí se v patriciátu města Chebu jako nástupce hegemonu v regionu. Území Chebska zastavené roku 1322 českému panovníkovi bylo stále pod bezprostředním vlivem a dohledem ministeriálních rodin. Rody, které se svým vlivem a majetkem řadily na roveň aristokracii byli především Nothaftové, Sparneckové, z Hazlova, z Rohru a z Redwitz či v patriciátu města Chebu činní Angil, Rudeger, Heckel a Curia. Charakteristická byla i jejich úzká spřízněnost a provázanost mezi sebou.¹⁴⁹

Vývoj chebské ministeriality tedy na základě výše uvedených skutečností můžeme ve stručnosti popsat takto – původem markraběcí a zčásti říšští ministeriálové přicházeli na Chebsko v důsledku strategického zabezpečení hranic mezi Říší a českým státem, i v rámci kolonizačního úsilí. Byli činní v hospodářské i politické správě jako například soudci a fojtové či držitelé úřadů maršálka a číšníka.¹⁵⁰ Svého největšího rozmachu, moci a vlivu nabyli za vlády Štaufů, tj. od poloviny století dvanáctého až po závěr 60. let století třináctého. Když nebudeme počítat klášter Waldsassen, tak jednotlivé ministeriální rodiny mají v rukou veškerou správu a moc v regionu. S postupným rozvojem města Chebu a jeho složek, i absencí centrální autority, kterou představovala štaufská dynastie, došlo k přesunu klíčových pravomocí ze strany ministeriální správy na správu městskou. Nestalo se to však hned a taktéž musíme mít na paměti, že určitá část ministeriálních rodů byla spřízněna s patriciátem či do něho rovnou vstoupila.

Cílem této kapitoly nebylo podrobně popsat a vyjmenovat všechny ministeriální rody na Chebsku, nýbrž pomocí dostupných pramenů ukázat na

¹⁴⁶ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 219.

¹⁴⁷ Tamtéž, č. 221.

¹⁴⁸ Tamtéž, č. 254.

¹⁴⁹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 287, 295; viz též Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 605-606; Kubů, F.: *Štaufská ministerialita na Chebsku* (dále jen *Štaufská ministerialita*), s. 26-27; *Po stopách* (ed. K. Halla, V. Dittmar), s. 95.

¹⁵⁰ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 89, č. 108, č. 157, č. 267.

ministeriální správu jako *celek*, to znamená, jaké úřady, pravomoci a úkoly ministeriální administrativa vykonávala.¹⁵¹

Ministeriální rody a jejich příslušníci, kteří hráli významnou roli jak ve vládnoucí vrstvě města Chebu nebo jako nobilita v poštaufské éře budou předmětem následujících kapitol. Mým cílem bylo popsat ministeriální administrativu na Chebsku jako fenomén, charakteristický pro chebský region 11. až 13. století.

V následující kapitole, týkající se ministeriální vrstvy na Kostnicku lze ukázat na zásadní rozdíly a odlišnosti, respektive výjimečné podmínky pro vývoj a rozvoj ministeriality chebské.

¹⁵¹ Podrobný soupis významných chebských ministeriálních rodů viz Kubů, F.: *Štaufská ministerialita*, s. 69-81, na základě především regist. Podrobnější soupis chebských ministeriálních rodů, jejichž příslušníci se objevují v orgánech městské vlády, seřazených časově viz Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken*, s. 390-422.

3.6 KOSTNICKÁ MINISTERIALITA

Na předchozích stránkách jsme se věnovali chebským ministeriálům, jejich původu, polem působnosti a taktéž jejich mocenským rozmachem, po němž následovala postupná ztráta jejich původního významu a určení. Chceme-li však mluvit o chebské ministerialitě jako o vzoru či předobrazu pro ministeriály v dalších říšských zemích či o jejich výjimečných a předurčujících podmínkách, ve kterých vznikla a posléze dosáhla svého mocenského rozmachu, je na místě toto tvrzení podložit.

Metodou částečné komparace v hlavních bodech a rysech chebské ministeriální správy s ministerialitou kostnickou lze výše uvedené tvrzení buď potvrdit nebo korigovat. Tato kapitola si klade za cíl pouze ilustrativní komparaci. Chtěl-li bych provést úplnou komparaci obou regionů, resp. dějin ministeriální vrstvy, vydalo by to na samotnou a úzce specializovanou studii, která by byla již nad rámec studie původní – ukázat a popsat fenomén chebské ministeriality a Chebska jako regionu, jehož identita se v průběhu času měnila a štěpila. Pro úplnější obraz se zmíním i o ministerialitě v braniborské marce a taktéž ministerialitě na území dnešního Rakouska, kde se ministeriální vrstva stala podložím pro část nové nobility.

Kritéria výběru právě pro kostnický region byla tato: stejná strategická poloha obou regionů se svými centry na pomezí dvou nestejnorodých oblastí, význam obou regionů v politice Štaufů a jejich protěžování, a samozřejmě i existence ministeriální vrstvy, která stejně tak jako v případě Chebska hrála nezastupitelnou úlohu v konstituování se z původní biskupské domény v sebevědomou říšskou zemi.

Stejně tak jako v případě chebského regionu je třeba se alespoň stručně zmínit o vzniku a původu nejen samotné kostnické ministeriality, nýbrž i o samotném regionu.

Ve 2. stol. př. n. l. byla oblast dnešního Kostnicka osídlena keltským kmenem Helvetů. Po nich přicházejí na jejich místo Římané, pro které je Kostnice, resp. ostrov Reichenau, základnou vůči okolním germánským kmenům. V první polovině 1. stol. n. l. zde bylo castrum a obchodní stanice.¹⁵²

Alemanský kmen Lentienses se snažil v polovině 4. století vytlačit Římany z bodamské oblasti. Samotné jméno Kostnice je odvozeno od jména Constantia, podle

¹⁵² Maurer, H.: *Konstanz im Mittelalter I. Von den Anfängen bis zum Konzil* (dále jen *Konstanz im Mittelalter*). Konstanz 1989, s. 14.

jména římského císaře Konstantina II. (317–361 n. l.), který roku 355 podnikl tažení právě proti výše zmíněnému alemanskému kmeni.¹⁵³

Éra Kostnice jako biskupského města na přelomu 6. a 7. století byla i érou metropole bodamské oblasti, kterou je v podstatě dodnes. Založení biskupství a vznik trhu byly určujícími momenty k počátkům středověkého města Kostnice. Poprvé byla Kostnice jmenována jako město (*Constantie civitate*) v darovací smlouvě klášteru St. Gallen z roku 761 nebo 762. Brzy se Kostnice zařadila mezi nejvýznamnější tržiště římsko – německé říše. Kostnický trh byl ve svém právním uspořádání vzorem i pro trhy okolní jako Villingen, Allensbach a Radolfzell koncem 10. století.¹⁵⁴

Již od tohoto období jsou nám známy spory mezi zděššími obchodníky a řemeslníky s pánem města, biskupem. V biskupském městě Kostnici byli přítomni kupci a obchodníci od 7. století. Původně byli chráněnci krále, který jim uděloval tržní práva a privilegia. Samotné tržní právo a právo razit mince bylo za posledního karolinského panovníka Ludvíka Dítěte (900-911) převedeno na kostnického biskupa Salomona III. (890–919). Od počátku 10. století byl tedy kostnický biskup *de facto* pánem města.¹⁵⁵

Tato situace se však měla brzy změnit – díky stále mocnější biskupské ministerialitě, která se postupem času osamostatňovala z područí biskupovy moci. Kostnická ministerialita sama později bojovala nejen o nadvládu nad městem, nýbrž i celým regionem, se samotnými představiteli města – budoucím patriciátem.

Obyvatele města jako biskupovy poddané nalezneme ještě v 11. a 12. století. Centrem biskupské hospodářské a politické moci bylo suburbium Stadelhofen. Poddaní – kostničtí měšťané, rolníci, ale i samotní ministeriálové spadali do

¹⁵³ Maurer, H.: *Konstanz im Mittelalter*, s. 18.

¹⁵⁴ *Konstanzer Stadtrechtsquellen I. Das Rote Buch*. (dále jen *Das Rote Buch*). Hrsg. von Otto Feger. Konstanz am Bodensee 1949, s. 2; o počátcích kostnické diecéze a jejích hranicích viz *Episcopatus Constantiensis Alemanicus sub Metropoli Moguntia cum Vindonissensi, cui successit, in Burgundia Transiurana Provinciae Vesontinae olim fundato, chronologice et diplomatice illustratus a P. Trudperto Neugart. Partis I. Tomus I. S. Blasii 1803, Disertatio Ia.; Chronic deß Bistthumbs Conßtanz. Das ist: Ein kurze Beschreibung aller Constantzischen Bischöffen/wie und wan jeder Bischoff regiirt/was sich auch under jedes Regierung denkwürdiges zugetragen hab. Gezogen vurnemblich auf den Chronicken Hermanni Contracti Graven von Beringen/Wilhelmi Weneri Graven von Zimbern/Iacobi Manlii Brigantini Doctoris, und Casparis Bruschi Poëtae laureati, Comitís Palatini. Anjetzo aber sampt nutzlichen Anotationibus, verzeichnuß: und Erklärungen beschreiben /durch M. Iacobum Merk, SS. Theologie Baccalaureum, und Pfarrherren zu Sigmaringen. Cum facultate superiorum, gedrückt zu Konstanz am Bodensee/durch Leonhardum Strub/Typograph: Ordin: Im Jahr 1627, s. 3.*

¹⁵⁵ Kramml, F. Peter: *Kaiser Friedrich III. und die Reichsstadt Konstanz (1440-1493). Die Bodenseemetropole am Ausgang des Mittelalters* (dále jen *Kaiser Friedrich III.*). Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band XXIX. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Sigmaringen 1985, s. 17.

jurisdikce biskupa. V čele tohoto soudnictví, ale i ve správě statků a zboží, stáli vybraní ministeriálové, kteří byli do těchto úřadů dosazeni na základě svých schopností.¹⁵⁶

Vrchním soudcem biskupské domény a taktéž oblasti trhu byl biskupem jmenovaný *fojt*. Nižší soudní pravomoc ve městě vykonával *Stadtammann* (minister, *causidicus, scultetus*), který byl zástupcem biskupovým vůči konstitující se městské obci. Společně s přísedícími z řad měšťanstva tvořil tzv. *Ammanngericht* v záležitostech civilních věcí. Byl taktéž přísedícím královského fojta ve věcech hrdelních a účastníkem autonomních orgánů města. Již roku 1215 se dozvídáme o radě města Kostnice a jeho samosprávných orgánech, ve kterých měli převahu především měšťané. Podporu proti biskupovi našli měšťané v císaři Fridrichu II., který jim jako odměnu za pomoc a věrnost (v bojích s Welfem Otou IV. a zvláště později proti severoitalské Lombardské lize) pomohl zrušit radu „biskupskou“ a nastolit radu „civilní“. O normativní činnosti rady města a jejích orgánech se dozvídáme z tzv. *Richtebriefu*, kde vidíme nejen počátky činnosti rady města jako takové, ale taktéž první nařízení a vydávání zákonů.¹⁵⁷

Na rozdíl od Chebska, kde veškerou moc měli v rukou ministeriálové a zhruba od poslední čtvrtiny 13. století, kdy se začíná prosazovat i samotné město Cheb jako nástupce dosavadního hegemonu regionu, je pro Kostnici charakteristický dualismus biskupské a měšťanské moci ve městě i regionu, který trval s přestávkami do poloviny 14. století. Orgány města jakými byly *Siebnergericht* či Velká a Malá rada, byly tvořeny jak zástupci města tak i biskupa – rozuměj ministeriality.¹⁵⁸

K samotné městské správě Kostnice se vrátím v kapitolách následujících, kdy se budu věnovat městské administrativě ve městě Chebu. Prozatím zůstaňme u kostnické ministeriality.

Jedním z hlavních rozdílů mezi chebskou a kostnickou ministerialitou je odlišný původ a charakter. Kostničtí ministeriálové podléhali biskupovi jako svému jedinému pánovi. Chebští ministeriálové byli původem napůl markraběcí, napůl říšští, kdy jejich bezprostředním pánem byl panovník římsko – německé říše. Kostničtí ministeriálové představují pro změnu *původnější* podobu ministeriality, vzešlou z

¹⁵⁶ Srovnej názory jednotlivých badatelů na svobodu či nesvobodu ministeriální vrstvy a její uplatňování se v biskupských úřadech – *Sachsenspiegel*, Fleckenstein, Bosl, Flohrschütz – kapitola 3.3.2 této práce.

¹⁵⁷ *Vom Richtebrief zum Roten Buch. Die ältere Konstanzer Ratsgesetzgebung*. Bearbeitet von Otto Feger. Konstanz 1955, s. 24-25.

¹⁵⁸ Tamtéž, č. 59, 60, 61.

církevního prostředí. Tyto dva modely ministeriality – jeden byl vzorem druhému (církevní světskému) – existovaly vedle sebe a byly typické pro vrcholný středověk římsko – německého prostoru.¹⁵⁹

Od 11. do 13. století mělo město Kostnice funkci hlavního města Švábska. Pánem zde byl kostnický biskup, který prostřednictvím svých ministeriálů spravoval církevní majetek. Samotné kostnické biskupství patřilo k těm nejrozsáhlejším na území římsko – německé říše. Zahrnovalo oblast Oberrhein, Appenzell, Schwarzwald, Breisgau atd.¹⁶⁰

V případě kostnického regionu můžeme mluvit o ministerialitě v *klasickém* slova smyslu až od 12. století, protože obsah biskupského archivu, týkající se období před rokem 1150, je ztracen. Derschka navrhuje pro kostnické ministeriály pojem *církevní* nikoliv *biskupští*. Tito ministeriálové měli povinnosti nejen vůči samotnému biskupovi, nýbrž vůči celé církvi, jejímž představitelem (dočasným) biskup byl.¹⁶¹

V tom tkví i další z rozdílů mezi ministerialitou chebskou a kostnickou – chebští ministeriálové měli *de facto* jen jednoho pána (markraběte, krále, císaře).

Tito biskupští ministeriálové na Kostnicku vykonávali v podstatě stejné funkce jako později ministeriálové říšští – zejména v oblasti správy a vojenství. Například vrchním soudcem imunitního okrsku biskupské oblasti byl z ministeriality vzešlý fojt, nižší soudní pravomoc ve městě měl v kompetenci pro změnu *Stadtamman*, původem taktéž ministeriál.¹⁶²

Podíváme se alespoň na pár zástupců kostnické ministeriality, abychom si udělali představu, čím se lišila od ministeriality chebské (nebo se naopak shodovala). Nejvlivnější a taktéž prvně doložená skupina ministeriálů se nacházela západně od Bodamského jezera. Jednalo se především o oblast jihovýchodního Hegau a o poloostrov Höri. Ministeriální rody jakými byly například „...von Arbon, aus Thurgau, von Winterthur a von Bohlingen...” patřily mezi nejvýznačnější. Jedinými ministeriály, kteří se nazývali podle svého místního hradu (srovnej s chebskými ministeriály!) byli rod „...von Homburg...” (podle hradu Höhenburg) v polovině 12. století. V darovací

¹⁵⁹ Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes Konstanz* (dále jen *Die Ministerialen des Hochstiftes*). Stuttgart 1999, s. 11.

¹⁶⁰ Maurer, H.: *Konstanz im Mittelalter*, s. 33.

¹⁶¹ Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 20.

¹⁶² Kramml, F. Peter: *Kaiser Friedrich III.*, s. 17.

smlouvě Friedricha I. klášteru St. Gallen je vedle dalších ministeriálů ve funkcích soudce a komorníka jmenován právě „...*Rudolfus pincerna*...“ z rodu Homburg.¹⁶³

Ministeriální rod „...*von Homburg*...“ je příkladem rodu, který určitou dobu patřil mezi biskupské, resp. církevní ministeriály, určitou dobu mezi ministeriály říšské. V první třetině 13. století jsou Homburgové v listinách doloženi jako svobodní. Karl Bosl má pro tyto ministeriály termín *dvojí ministerialita*.¹⁶⁴

Mezi další významné kostnické ministeriální rody patří rody „...*von Schönenberg, Heldswil a Ötlishausen*...“ z 12. století z jižní oblasti Bodamského jezera. Jména dalších rodů z 12. a 13. století jako „...*Anwiler, Kasteller, Schenken*...“ nebo „...*Matwiler*...“ doplňují rody ranější. Mezi jednotlivými rody, stejně tak jak tomu bylo i u ministeriality chebské, panovaly úzké a blízké vztahy a vazby. Jejich primárním úkolem bylo rozšiřování, ochrana a výstavba církevního teritoria. Jména jako „...*Kasteller*...“ či „...*Schenken*...“ dávají tušit od čeho jména ministeriálních rodů byla odvozována – ze správců a vykonavatelů jednotlivých úřadů na dvoře kostnického biskupa.¹⁶⁵

V oblasti jižně od Bodamského jezera nalzáme opět další příklad ministeriálního rodu, který se řadil jak mezi ministerialitu církevní tak i říšskou. Byl jím rod „...*von Bodmann*...“ Tento rod měl pravděpodobně vysoký statut a prestiž - jsou zde doloženy sňatky se šlechtickými rody.¹⁶⁶ Tuto skutečnost u chebských ministeriálních rodů prakticky neznáme v důsledku absence teritoriální aristokracie.

Jaké bylo tedy vlastně postavení kostnických ministeriálních rodů, jaké měly práva a povinnosti, a čím se odlišovaly či naopak byly totožné s ministeriálními rody chebskými?

Zatímco chebští ministeriálové se konstitovali především z řad *markraběcích* ministeriálních rodin Vohburků (a tedy původem z marek Cham a Nabburg, resp. se nazývali podle svého pána), kostnická ministerialita měla kontinuitu z období raného 10. století. Právě z tohoto období nalzáme zmínky o udělení služebního práva

¹⁶³ O ministeriálních rodech Arbon a Bohlingen viz *Petershausen Chronik*, Liber I., s. 126, kap. 35. In: *Quellensammlung der badischen Geschichte*. Im Auftrage der Regierung herausgegeben von F. J. Mone. Erster Band. Karlsruhe 1848; O rodu Homburg viz *Codex diplomaticus Alemanniae et Bvrgvndiae Trans- Ivrranae intra fines diocesis, Constantiensis*. Tomus II. (dále jen *Codex diplomaticus Alemanniae*). Edidit, Notisque Illustravit P. Trvdpertvs Nevgart O. S. B. Principalis Monasterii ac Congregationis S. Blasii in S. N. Capitvlaris ac p. t. Vices gerens cum permissione svperiorvm. Typis Eiusdem Monasterii 1795, DCCCLXXIV. Též Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 29.

¹⁶⁴ *Codex diplomaticus Alemanniae*, DCCCCX; Bosl, K.: *Die Reichsministerialität als Träger*, s. 22.

¹⁶⁵ *Codex diplomaticus Alemanniae*, DCCCLXXV, DCCCCIV; Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 56.

¹⁶⁶ Flohrschütz, G.: *Zur ältesten Geschichte der Herren von Bodman*. München 1951, s. 11.

lidem, patřícím kostnickému klášteru Petershausen. Potomci těchto lidí tvořili zárodek kostnické ministeriality, která se dále rozvíjela a ve 12. století pocházela větší část ministeriálních rodů právě z těchto předchůdců. Předchůdce ministeriálů v klasickém slova smyslu je třeba hledat v nesvobodných sloužících lidech, které nalézáme v darovacích smlouvách místních aristokratů církvi od 8. do 10. století.¹⁶⁷ Zajímavé jsou i zmínky o udělení svobody nesvobodnému, který přijal kněžské svěcení.¹⁶⁸

Potomci či členové jednoho rodu vykonávali stejné funkce a úřady jako jejich předkové – nejednalo se však o dědičnost úřadů v pravém slova smyslu, nýbrž o jakousi konsolidaci v uspořádání ministeriality a jejích povinností. Ne náhodou se nám z 11. století dochovala kodifikovaná služební práva (viz výše), kde byly stanoveny povinnosti a práva ministeriality jako *jednotné vrstvy*.¹⁶⁹

Není bez zajímavosti srovnat dvě teorie o původu ministeriality jako takové. Tou první je teorie o rané ministerialitě (*Frühministerialität*), která se vytvořila zhruba uprostřed 11. století. Teorií druhou je dřívější výskyt jednotlivých ministeriálů, kteří se teprve vlivem okolností, dle stavu a povolání formují v určitou svébytnou vrstvu. Kostnická ministerialita odpovídá svým původem jak teorii první, tak i druhé, zatímco chebská se spíše blíží teorii druhé.¹⁷⁰

Práva a povinnosti kostnických ministeriálů byly nejprve v oblasti vojenské, kdy byli činní jako ozbrojený doprovod pána nebo jako spolehliví poslové, nesoucí důležité zprávy od pána. Obecně byla tato služba nazývána služba na koni (*Dienst zu Pferde*). Což se slučuje se závěry Karla Bosla, že předchůdci ministeriálů působili na panovníkově dvoře, kde vykonávali denní službu, mimo jiné i výše zmíněné povinnosti.¹⁷¹

Správní úlohy a funkce jakými byly např. *vicedominus* (stál mezi biskupem a místní správou), který disponoval pečeti či *procurator*, vykonávající spíše praktickou stránku věci a stojící pod výše uvedeným *vicedominem*, byly v počátku jen určité

¹⁶⁷ *Urkundenbuch der Abtei Sanct Gallen*. Auf Veranstaltung der antiquarischen Gesellschaft in Zürich bearbeitet von Hermann Wartmann, Dr. Phil. in Sanct Gallen. Theil I. *Jahr 700-840*. Zürich 1863, č. 2, 3, 6.

¹⁶⁸ Tamtéž, č. 417.

¹⁶⁹ Viz výše citovaná služební práva (Wormské, Limburské, Bamberské). O počátcích kostnické ministeriality viz Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 239.

¹⁷⁰ Teorie první např.: Flohrschütz, G.: *Zur ältesten Geschichte der Heren von Bodmann*. München 1951, s. 9-10; Teorie druhá např.: Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, (Vorwort); Schlesinger, W.: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters. Germanen, Franken, Deutsche*. Band I. Göttingen 1963, s. 297; Fleckenstein, Josef: *Zum Problem der agrarii milites bei Widukind von Corvey. Beiträge zur niedersächsischen Landesgeschichte*. (Hans Patze zum 65. Geburtstag). Ed. D. Brosius, M. Last. Hildesheim 1984, s. 29.

¹⁷¹ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität als Träger*, s. 23; Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 242.

jednotlivé instituce služby. Později se ve 12. a 13. století staly základem již pevně institutizovaných úřadů v rukou ministeriality (a také de facto dědičných). Sám *procurator* podléhal biskupskému dvorskému soudu (*Hofgericht*).¹⁷²

Kostnická ministeriální správa plnila zpočátku vojenskou úlohu či službu u svého pána – kostnického biskupa a teprve později se zabývala správou samotných statků kostnické církve. Pro ministerialitu v rámci církevních struktur platí tedy obecně, že primární vojenské funkce později doplňují funkce hospodářsko – politické.

¹⁷² *Codex diplomaticus Alemanniae*, DCCCCIX, DCCCCX; M; Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 246.

3.7 VÝJIMEČNOST CHEBSKÉ MINISTERIALITY?

Měli-li bychom shrnout výsledky výše načrtnuté stručné komparace ministeriality chebské a kostnické, dojdeme k závěru, že existují jak shody tak i odlišnosti. Styčné body mezi oběma skupinami ministeriality jsou funkce, resp. úřady, které vykonávali, určitý sociální statut, vyjádřený v listinách, a postupný sociální a politický vzestup až k úplné svobodě – tvořili nobilitu daného regionu či byli činní v patriciátu města. Odlišnosti nalézáme naopak v míře kontinuity, resp. chebská ministerialita nebyla ministerialitou původní. Vyvíjela se z ministeriality markraběcí (napůl sálské) určené ke kolonizaci a obraně budovaného chebského regionu. Naproti tomu kostnická ministerialita vykazuje známky silné kontinuální tradice, kdy se z prapůvodního smyslu existence pro potřeby církve postupně domáhá vyššího sociálního statutu a emancipace ve 13. století. Moc a vliv kostnické církve závisel v mnoha směrech na vlivu a moci kostnického biskupa. Chebští ministeriálové pro změnu odvozovali svou moc a vliv přímo od panovníka říše římsko – německé. Pádem Štaufů se chebské ministeriální rody – byť v různé míře již etablované jako nobilita země či provázané s patriciátem města Chebu – ocitají ve existenciálním vzduchoprázdnu.¹⁷³ Ministeriální rody kostnického regionu tuto situaci nezažily, právě v důsledku výše zmíněného původu jako čistě církevní, tedy původní, ministeriality.

Chebskou ministerialitu je nutno brát jako *říšskou*, tj. bezprostředním pánem zde byl říšský panovník. Kostnickou ministerialitu musíme pro změnu vnímat jako čistě církevní, kdy pánem byl kostnický biskup, s tím, že od 13. století působila na území kostnického regionu jak ministerialita církevní tak i říšská, popřípadě zde nalézáme ministeriální rody, které bychom mohli zařadit do obou skupin zároveň.

Otázkou zůstává zda chebská ministerialita byla výjimečná (ať již jako taková či díky výjimečným podmínkám) či zda na Chebsku došlo k souběhu několika faktorů (strategická poloha, relativně řídké osídlené území, absence aristokracie, přeměna na rodovou doménu říšských panovníků z rodu Štaufů).

Podle Bosla bylo určujícím faktorem výjimečnosti chebské ministeriality nalezení příhodných podmínek pro uskutečňování štaufské ideje státu, potažmo celého programu *restauratio imperii*. Příhodnými podmínkami byla hlavně relativní nedotčenost Chebska – absence šlechtických domén a taktéž říšská bezprostřednost

¹⁷³ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 495; Kubů, F.: *Štaufská ministerialita*, s. 49-50.

chebského regionu po přeměně vohburské domény na doménu štaufskou v polovině 12. století. Štaufská ministerialita na Chebsku měla administrativní a vojenskou funkci a byla přímo podřízená štaufskému panovníkovi. O efektivitě a přínosnosti této formy administrativy netřeba pochybovat.¹⁷⁴

Podíváme-li se například na braniborskou marku, která měla mnohé shodné rysy s chebským regionem, ale její ministeriální složka se vyvíjela jiným směrem. Především právě díky oné říšské bezprostřednosti Chebska. Braniborský markrabě ve 12. a 13. století využíval pro vojenskou ochranu hranic místo svobodných jedinců vlastní ministeriály. Vojenské vztahy, charakterizované nesvobodným postavením ministeriality, zde byly příčinou, proč braniborští ministeriálové nebyli tak úspěšní jako jejich kolegové na „starých“ územích římsko-německé říše. Hlavním důvodem odlišnosti vývoje ministeriální vrstvy braniborské od chebské (přes mnohé společné znaky) však byla ona chybějící říšská bezprostřednost a tím i vzrůst významu ministeriálních rodů. Na Norimbersku a Plisensku, v zemích, které byly plánovitě budovány Štaufy společně s Chebskem, nalézáme vedle ministeriality taktéž aristokracii, podléající se na vládě v zemi. Na Chebsku je výlučným vládcem a hegemonelem pouze *ministerialita*.¹⁷⁵

Zajímavý a v mnohém podobný vývoj ministeriality můžeme pozorovat na území dřívější Východní marky, později vévodství Rakousy. Vývoj od karolinských dob, kdy byl ministeriálem nazýván jak hrabě, tak i biskup nebo klerik nižšího svěcení, kteří vykonávali určitý úřad, se ubíral k postupnému jasnému vymezení pojmu ministeriál a kodifikaci jejich práv a povinností v první třetině 11. století v prostředí církve. Ve 12. století se ministeriálům podařilo vytvořit již svůj vlastní stav, lišící se od zbytku nesvobodných vrstev, s právy a povinnostmi svobodných. Vykonáváním úřadů získávali služebná léna, kupovali a stavěli sídla a hrady, které jim biskup formálně udělil jako léno. Kvalitativní posun pojmu ministeriál směrem od původní nesvobody až ke svobodnému postavení *de facto* je zřejmý.¹⁷⁶

Rakouská ministerialita byla taktéž činná ve správě země ve 12. a 13. století. Jednalo se především o ministerialitu babenberskou či ministerialitu arcibiskupa

¹⁷⁴ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 492-493; Opll, F.: *Fridrich Barbarossa*, s. 234-255.

¹⁷⁵ Winter, G.: *Die Ministerialität in Brandenburg*, s. 5-6; srovnání s ministerialitou v sousedních regionech Chebska jakými bylo Norimbersko či Plisensko přes mnohé shodné rysy vývoje, ale i zásadní odlišnosti viz Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 490-492; též: Kubů, F.: *Štaufská ministerialita*, s. 82-85.

¹⁷⁶ Viz již zmíněné *Das Wormser Hofrecht*; též: *Österreichische Geschichte 907-1156*. Hg. Von Herwig Wolfram. *Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert*. Karl Brunner. Wien 1994, s. 407-409.

salcburského či biskupa brixenského. Vstupem aristokracie do ministeriality došlo ve 13. století k identifikaci ministeriální vrstvy se zemskou šlechtou. Netýkalo se to však ministeriální vrstvy jako celku. Velké množství ministeriálů zůstávalo nadále závislých na svých dosavadních pánech (jak církevních tak i světských) a tvořilo posádky strategických hradů. Později tvořili stav, který jsme si zvykli nazývat rytířstvo či nižší šlechta obecně.¹⁷⁷

František Kubů srovnáním ministeriality chebské, norimberské a bamberské, tedy geograficky i kulturně blízkých, dochází, stejně tak jako předtím Karl Bosl, k závěrům, že výjimečnost a dominantní vliv chebské ministeriální správy v regionu byly zapříčiněny spíše výhodnými podmínkami (kolonizace, absence aristokracie, strategická poloha Chebska) než schopnostmi chebských ministeriálů jako takových. Nezanedbatelnou úlohu hráli Štaufové, jejichž program obnovy impéria našel v ministeriálech ideální vykonavatele jejich vůle, která právě na Chebsku měla největší prostor pro realizaci.¹⁷⁸

Na základě výše uvedených skutečností je tedy zřejmé, čím se ministerialita chebská lišila (či zda byla výjimečná) od ministerialit na různých místech římsko-německé říše. Byla to především již zmiňovaná říšská bezprostřednost a taktéž z toho vyplývající statut místních ministeriálních rodů – jejich pánem byl jen říšský panovník, nikoliv biskup či markrabě a tak ministerialita byla hegemonem v říšské zemi Chebsko.

Chebská ministerialita nebyla tedy výjimečná sama o sobě, nýbrž díky výjimečným a příhodným podmínkám. Výjimečnost a předobraz či vzor pro ostatní říšské ministeriály ve štaufském období vyplývala tedy spíše *post hoc*.

¹⁷⁷ Österreichische Geschichte 1122-1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Heinz Dopsch, Karl Brunner und Maximilian Weltin. Wien 1999, s. 468-469.

¹⁷⁸ Kubů, F.: Štaufská ministerialita, s. 82-85; Bosl, K.: Die Reichsministerialität, s. 492-493, 628.

3.8 EXKURZ I: ŘÍMSKO-NĚMECKÁ ŘÍŠE, ČESKÝ STÁT A CHEBSKO OD POLOVINY 12. STOLETÍ DO ZÁSTAVY ROKU 1322

Cílem tohoto menšího exkurzu je zasadit dějiny chebského regionu a jeho ministeriality do širšího rámce tzv. „větších dějin“. Vztahy mezi českým státem a římsko-německou říší byly pro Chebské určujícím faktorem, neboť již samotná poloha na rozhraní těchto dvou státních celků a politika zástav českým panovníkům ze strany Říše od poloviny 13. století zapříčinila eminentní zájem chebských elit (nejprve samotné ministeriality, později orgánů vlády města Chebu) o pokud možno co nejlepší vztahy k oběma státům. Tzv. „dvojitá identita“ Chebska a jeho elit je předmětem druhé části této práce, jen je snad potřeba podotknout, že kořeny této „dvojité identity“ lze vystopovat právě v této době, tj. od poloviny 12. století až po 70. léta století následujícího.

Pokud bychom chtěli charakterizovat vztahy mezi oběma státními celky v období převážně štaufském, musíme se vrátit do doby předchozí.

Kosmas ve své Kronice Čechů sice kritizuje Němce – byť jako *politickou*, nikoliv jazykovou entitu – ale nepopírá politickou závislost českého státu na římsko-německé říši. Vnitropolitické boje na přelomu 10. a 11. století mezi jednotlivými pretendenty z rodu Přemyslovců na český knížecí stolec měly za následek zasahování do vnitřních záležitostí českého státu, kdy jednotliví uchazeči o knížecí trůn žádali panovníka Říše o pomoc.¹⁷⁹

Určitá míra závislosti a podřízenosti se v průběhu dalšího období různě měnila. Čechové byli obecně považováni za součást a obyvatele Říše. Musíme si však uvědomit, že forma závislosti byla spíše osobní (panovník) než-li teritoriální (stát).¹⁸⁰

Strategický význam českého prostoru pro politiku říšských panovníků jak na východě, tak i na Apeninském poloostrově, účast českých panovníků na taženích do Itálie, křížové výpravy, udělení královského titulu (doživotního) českému knížeti Vratislavovi II., poté Vladislavovi, mělo za následek intenzivnější začleňování

¹⁷⁹ *Cosmae Chronicon Boemorum cum continuatoribus. Fontes rerum Bohemicarum.* Tom. II. Ed. J. Emler. Praha 1874, III. kniha, kap. 2., 8., 15; nověji též: *Kosmova kronika česká.* Překlad K. Hrdina a M. Bláhová. Praha, Litomyšl 2005, III. kniha, kap. II., VIII, XV; Žemlička, J.: *Čechy*, s. 221-222.

¹⁸⁰ Begert, A.: *Böhmen*, s. 40.

českého prostoru do říšských záležitostí. Český kníže byl počítán mezi *principes regni* římsko-německé říše a vykonával funkci říšského arcibiskupa.¹⁸¹

Vzrůstající vliv a moc českého panovníka, který byl využíván štaufskými panovníky jak ve sporech na východě tak i jako hráz proti kolonizačnímu úsilí Welfů a Wettinů (srovnej úlohu Chebska!), se projevil i v tzv. dvojí volbě římského krále roku 1198, kdy se český panovník postavil na stranu Filipa Švábského proti Ottovi Welfovi. Nejen, že při samotné volbě asistoval jako mečonoš, ale bylo mu uděleno privilegium dědičnosti královské hodnosti, zbavení povinnosti navštěvovat dvorské sjezdy (s výjimkou Bamberka, Norimberka a Mersenburka) a právo investovat na svém území biskupy.¹⁸²

Potvrzení této skutečnosti vyjadřovala roku 1212 vydaná Zlatá bula sicilská, kde se Přemyslu dostalo zboží v Horní Falci, Vogtlandu a Plisensku. Od této doby můžeme směle tvrdit, že se do popředí zájmu českých králů pomalu, ale jistě dostává i Chebsko.¹⁸³

Pokračující zájem českých panovníků o Chebsko nabýval na intenzitě. Doba těsně před interregnem, ale i samotné interregnum, byla mezníkem v dějinách chebského regionu v důsledku událostí na celoříšské úrovni. Nákladná štaufská italská politika, kterou platila především německá část Svaté říše římské, byla příčinou jak pádu štaufské dynastie tak štaufského pojetí centralizovaného, úředníky (většinou *ministeriály*), spravovaného státu. Papež, koalice italských městských států, Anjouovci a proticísařská německá knížata svrhla Štaufy roku 1245, v Neapoli byl roku 1268 popraven poslední příslušník štaufské dynastie Konradin.¹⁸⁴

Chybějící autorita silného panovníka v době interregna, kdy pouze nominálními vládci byli roku 1245 zvolený Vilém Holandský, poté roku 1257 Richard Cornwallský spolu s Alfonsem Kastilským, znamenala vzestup významu českých panovníků Václava I. a Přemysla Otakara II. Čeští panovníci samozřejmě neváhali a tak v pramenech najdeme Václava I. jako momentálního poručníka římsko-německé

¹⁸¹ Žemlička, J.: *Čechy*, s. 254-255; Begert, A.: *Böhmen*, s. 41.

¹⁸² Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta imperii V*, č. 671; o roli českého panovníka ať již jako arcibiskupa či mečonoše při této volbě a následné korunovaci a taktéž otázce vztahu českého panovníka (krále) vůči králi německému, jeho kurfiřtskému hlasu a místu v kolegiu volitelů viz Begert, A.: *Böhmen*, s. 61-65.

¹⁸³ Žemlička, J.: *Rozmach a vrchol přemyslovské moci*. In: Sommer P., Třeštík, D., Žemlička, J. (eds): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 297; vedle výše zmíněných zboží byl českému Přemyslovi propůjčen předtím Filipem Švábským i pro Chebské strategický hrad Floß. Viz Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta imperii V*, č. 672; Výklad významu Zlaté buly sicilské, i její vztah k předešlým listinám Filipa Švábského v Basileji roku 1198 viz Wihoda, M.: *Zlatá bula sicilská*. Praha 2005, s. 113-115.

¹⁸⁴ Mundy, H. J.: *Evropa vrcholného středověku 1150-1300*. Praha 2008, s. 229-230.

říše (Reichspfleger), což se odrazilo i na chebském regionu. Jmenování Václava I. říšským opatrovníkem musíme brát jako důsledek boje mezi příznivci a odpůrci Štaufů. Všichni tři arcibiskupové (kolínský, mohučský, trevírský) vyčítali Fridrichu II. proticírkevní politiku, častou nepřítomnost v německé části Říše a podcenění tatarských nájezdů, sužujících ve 40. letech 13. století území na východě a jihovýchodě Evropy. Titul Reichspfleger patřil právě arcibiskupu mohučskému. Propůjčením této funkce Václavovi si Fridrich II. zajistil věrnost českého krále.¹⁸⁵

Václav I. vystupuje jako zástupce říšského panovníka v darovacích listinách na Chebsku v letech 1249-1251 a jako zástupce bezprostřední říšské moci v chebské zemi vystupuje císařský zemský soudce „...*Ramung von Camerstein*...“¹⁸⁶

Bezmoc a ztráta autority schopného panovníka se odrazila i v obavě chebských elit o osud své země právě vzhledem k narůstajícímu úsilí českých panovníků o tento pohraniční region. Nebezpečí však hrozilo i od okolních dynastií, kteří chtěli Chebsko získat pro sebe. Příkladem byli fojtové z Weidy a Gery a Jindřich z Plavna, kteří společně s markrabětem míšeňským uzavřeli obranný spolek namířený proti českým králům a magdeburskému arcibiskupovi. Důvodem k uzavření tohoto spolku byla i snaha rezervovat si Chebsko pro sebe. Strýc a poručník (bavorský vévoda Ludvík, zvaný Přísny) posledního Štaufa, Konradina, zabránil těmto snahám pomocí zástav výše zmíněným fojtům – dal jim do zástavy jak hrad Cheb, tak i další hrady na Chebsku a Jindřicha staršího z Weidy ustanovil landrichterem chebským.¹⁸⁷

Právě období interregna bylo pro Chebské osudovým – stále větší zmatky a boje mezi jednotlivými stranami v Říši zapříčinily počátek tradice zástav Chebska. Faktická přítomnost českých králů v tomto regionu započala v 60. letech 13. století. Konradin sice slíbil Ludvíku Bavorskému (svému vychovateli), že v případě bezdětnosti mu připadnou veškeré jeho země a statky (včetně Chebska), naproti tomu Richard Cornwallský pověřil Přemysla Otakara II. správou říšského zboží na pravém břehu Rýna (včetně Chebska). Samozřejmě došlo k válce a Chebsko bylo

¹⁸⁵ Böhmer, F. J., Petke, W., Wiesflecker, H. (eds.): *Regesta imperii. Bd 5, 2, 2. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV., Friedrich II. Heinrich (VII.), Conrad IV., Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard: 1198-1172. Teil 2. Päpste und Reichssachen* (dále jen Böhmer, F. J. (ed.): *Die Regesten des Kaiserreichs*). Bd. 2, Abth. 5. Neu hrsg. und erg. Von Julius Ficker. Köln 1901, s. 1682, č. 11368, s. 1684, č. 11390; *Die Staatlichen Beziehungen der böhmischen Herzöge und Könige zu den deutschen Kaisern von Otto dem Grossen bis Otokar II.* Von Arnold Köster, s. 61. In: *Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte*. Herausgegeben von Dr. Otto von Gierke. 114. Hft. Breslau 1912.

¹⁸⁶ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 214, 217, 218. „...*Ramung von Camerstein*...“ viz tamtéž, č. 216.

¹⁸⁷ Tamtéž, č. 226, 230; Böhmer, F. J. (ed.): *Die Regesten des Kaiserreichs*, s. 1723, č. 11689.

obsazeno českým vojskem, když již předtím fojtové z Weidy a Gery společně s Jindřichem z Plavna rezignovali ve prospěch Ludvíka Bavorského po obdržení sumy 1000 marek stříbra chebské váhy na zastavené štaufské hrady Kinsberg (Kynšperk), Wogau (Vokov) a Eger (Cheb) se slibem, že Ludvík na území Chebska nepostaví žádný nový hrad.¹⁸⁸

Výše zmíněný slib můžeme brát de facto jako přípravný krok na pozdější získání a ovládnutí chebské země jak ze strany Ludvíka Bavorského tak i ze strany českých králů, kteří v regionu nepotřebovali žádnou konkurenci ve formě usazené a mocné aristokracie.

V době interregna, neustálých bojů a ničení se spojovala města na svou obranu do „věčných spolků“ – Mohuč, Worms, Špýr, Kolín, Basilej, Štrasburk a další se bránila nespravedlivě vymáhaným daním a dávkám. V čele těchto měst vedle sebe na špici stáli jak ministeriálové tak i radní a soudci, teprve pod nimi běžní měšťané.¹⁸⁹ Ministeriálové ve městech díky předchozímu usazování a osobním a politickým vazbám na vznikající patriciát stáli na vrcholu pomyslné městské hierarchie.

V květnu 1266 potvrdil český král Přemysl Otakar II. Chebským veškerá jim dosud udělená privilegia ze strany římsko-německých panovníků, ale i ze strany bavorského Ludvíka. Udělil jim taktéž právo svobodného pohybu (osob i zboží) v celé své říši. Rok 1266 či spíše 1265, kdy došlo ke vpádu českých vojsk do Bavorska, byl počátkem ať již dočasných či trvalejších zástav chebské země českým králům.¹⁹⁰

Spor mezi Rudolfem Habsburským a Přemyslem ohledně rakouských zemí se týkal také Chebska – Přemysl ho měl jako odcizené vrátit. Český král poukazoval na svůj napůl štaufský původ (po matce), čímž mu Chebsko mělo patřit jako součást dědictví. Po předchozích dohodách mezi Přemyslem a dolnobavorským vévodou Jindřichem roku 1272, kdy se navzájem ujistili o svých sférách vlivu a majetku, s tím, že Chebsko zůstalo v českých rukou, bylo mezi Rudolfem a Přemyslem dosaženo smíru i ohledně Chebska – společně se vzdáním se rakouských zemí bylo s

¹⁸⁸ Böhmer, F. J. (ed.): *Die Regesten des Kaiserreichs*, s. 1746-7, č. 11889; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 240, č. 243, č. 246, č. 253.

¹⁸⁹ Böhmer, F. J. (ed.): *Die Regesten des Kaiserreichs*, s. 1722, č. 11682, 11683, 11685.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 1759-60, č. 11998, s. 1761, č. 12006; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 255, 256; *Die Privilegien der Stadt Eger* (dále jen *Die Privilegien*). Von Heinrich Gradl, d. Z. Archivar der Stadt Eger. Festschrift zur Wanderversammlung des „Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen“. Eger 1879, s. 1.

Chebskem počítáno jako se zástavou za věno Rudolfovy dcery Guty (10 000 marek stříbra) v plánované svatbě se synem Přemysla Václavem.¹⁹¹

Porážkou Přemysla Otakara II. Rudolfem Habsburským u Suchých Krut na Moravském poli roku 1278 se Chebsko vrací zpět k Říši. Rudolf ho po opětovném potvrzení všech práv a privilegií (i těch od Přemysla) z pozice panovníka římsko – německé říše počítá mezi říšské země, s tím, že chebský region je stále více brán jako zástavní – viz výše uvedená zástava za věno.¹⁹²

Pánem Chebska je sice nyní Rudolf, avšak Václav sám například potvrzuje klášteru Waldsassen privilegia, která mu udělil jeho otec Přemysl Otakar II.¹⁹³ Po smrti Rudolfa roku 1291 se v pramenech objevuje jako pán chebské země český král Václav II., který opět potvrzuje měšťanům chebským veškerá práva a privilegia (celní svobodu v jeho říši za roční poplatek 100 talentů denárů) svých předchůdců Přemysla a Rudolfa.¹⁹⁴

Oba panovníci označovali Cheb jako „*Unsere Stadt*“ resp. „*Unsere und des Reiches Stadt*“.¹⁹⁵

Po zvolení Adolfa Nassavského římsko - německým králem roku 1292 (kterému dal Václav II. svůj hlas) se přítomnému Václavovi II. ve Frankfurtu dostalo opět do zástavy za 10 000 marek nejen město a hrad Cheb, ale i Plisensko (s městy Altenburkem, Chemnitz a Zwickau) jako zabezpečení věna Václavovy dcery v chystaném sňatku s Adolfovým synem Ruprechtem.¹⁹⁶

Nástupem Albrechta Habsburského na říšský trůn se situace zdánlivě mění. Před vyhlášením, že český král může svou korunu nosit i před císařem, aniž by však utrpěl arcibiskupský úřad vykonávaný právě českým panovníkem, se Václavovi v roce 1298 dostává příslibu zástavy zemí Chebsko, Plisensko a strategických hradů Floß a Parkstein za pomoc při zvolení říšským panovníkem.¹⁹⁷ To se také stalo.

Vztahy mezi Albrechtem a Václavem II. se začaly však zhoršovat. Kvůli vzrůstající moci Přemyslovců, kteří měli nejen českou, nýbrž i polskou a uherskou

¹⁹¹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 290, 310, 312, 315, 317.

¹⁹² *Chronicon aulae regiae. Fontes rerum Bohemicarum*. Tom. IV. Ed. J. Emler. Praha 1884, Prima Libri, Capit. XXVIII; nověji též: *Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae* (dále jen *Zbraslavská kronika*). Přel. F. Heřmanovský, ed. Z. Fiala. Praha 1976, Kniha první, kap. XXVIII; *Die Privilegien* (ed. H. Gradl), s. 1-3; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 329.

¹⁹³ Tamtéž, č. 359.

¹⁹⁴ *Die Privilegien* (ed. H. Gradl), s. 3; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 436, 437, 438.

¹⁹⁵ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 82.

¹⁹⁶ Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta chronologico-diplomatica*, s. 251, č. 4711; též *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 442.

¹⁹⁷ Tamtéž, č. 497; Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta chronologico-diplomatica*, s. 263, č. 4959.

korunu (ta poslední byla jablkem sváru mezi Albrechtem, spojencem papeže a francouzských Anjouovců, dalších zájemců o uherský trůn), ale také kvůli stříbrným dolům v Kutné Hoře. Požadavek nejen na odevzdání výnosů z Kutné Hory na šest let, ale i Chebska a Plisenska nalézáme vedle dalších ultimát v podobě rezignace na polskou i uherskou korunu.¹⁹⁸

Smrtí Václava II. a nástupem Václava III. došlo k uzavření míru (Václav III. se vzdal uherské koruny) a pánem na Chebsku je opět Albrecht.¹⁹⁹ Musíme si uvědomit, že Chebsko, Míšeňsko a Plisensko v rukou českých králů společně s Polskem a Uhry vedle samotných českých zemí představovaly pro panovníky Říše ze strategického hlediska hrozbu, kterou bylo nutno eliminovat. Chebská země byla tedy opět pod říšskou vládou, stejně tak i za Albrechtova nástupce Jindřicha VII.²⁰⁰

Doba dočasných zástav chebského regionu jen předjímalá události pozdější. Když se po smrti Jindřicha VII. ucházeli o uprázdněný říšský trůn Ludvík Bavor a Fridrich Sličný roku 1313, hodlali si oba zájemci zabezpečit pomoc a kurfiřtský hlas českého krále Jana Lucemburského. Ludvík mu za pomoc a 20 000 marek slíbil jako zástavu právě chebský region i s dalšími hrady Floß a Parkstein. Zároveň Ludvík ubezpečoval Chebské o brzkém vyplacení zástavy a návratu zpět pod Říši.²⁰¹

Zástava však byla *de facto* realizována až po vítězství Ludvíka v bitvě u Mühldorfu v září roku 1322. Cena zástavy, za kterou měla být případně vyplacena, byla stanovena na 40 000 marek. V pramenech se mluví pouze o 20 000 markách stříbra, celková cena zástavy je však navýšena o ty předchozí. Spolu se zemí a hradem Cheb zde byly zastaveny i další hrady a pevnosti „...*Hohemberg, Seberg, Kynsperg*...“ s fojtskými právy nad církevním panstvím.²⁰²

Jan Lucemburský jako nový vládce Chebska nelenil a dal ihned vystavit Chebským listinu, ve které je ubezpečoval o nedoknutelnosti dosavadních práv a

¹⁹⁸ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 543; Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta chronologico-diplomata*, s. 271, č. 5131; *Chronicon aulae regiae. FRB IV.* (ed. J. Emler), Prima Libri, Capit. LXXI; *Zbraslavská kronika* (ed. Z. Fiala), Kniha první, kap. LXXI; Dvořáčková-Malá, D.: *Václav II.* In: Sommer P., Třeščík, D., Žemlička, J. (eds): *Přemyslovci. Budování českého státu.* Praha 2009, s. 330-331.

¹⁹⁹ Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta chronologico-diplomata*, s. 272, č. 5140, 5145; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 546, 548, 550.

²⁰⁰ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 83; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 28-29.

²⁰¹ Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta imperii inde ab anno MCCCXIII usque ad annum MCCCXLVII. Die Urkunden Kaiser Ludwigs des Baiern, König Friedrich des Schönen und König Johanns von Böhmen nebst einer Auswahl der Briefe und Bullen der Päbste und anderer Urkunden welche für Geschichte Deutschlands von 1314 bis 1347 vorzüglich wichtig sind. In Auszügen* (dále jen *Die Urkunden Kaiser Ludwigs*). Frankfurt am Main 1839, č. 26, s. 2; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 628; *Das Egerland zur Zeit seiner Verpfändung* (dále jen *Das Egerland zur Zeit*). Von Karl Siegl. Eger 1922, s. 8-9.

²⁰² Böhmer, F. J. (ed.): *Die Urkunden Kaiser Ludwigs*, s. 28, č. 476, 477, 478.

privilegií. Mimo jiné se zde slibuje zachování všech práv, svobod a privilegií udělených římsko-německými panovníky Chebským, zaručuje se neplacení daní českému království, město jako takové podléhá přímo českému králi (kterého zde zastupuje jím jmenovaný hejtman či soudce) nikoliv jeho komorníkovi jak v případě jiných královských měst a na území Chebska se nevztahuje činnost českých centrálních úřadů.²⁰³

Před Janovým vystavením výše zmíněné listiny však proběhlo i rozsáhlé potvrzování všech předchozích privilegií jak Chebským tak i klášteru Waldsassen ze strany Ludvíka roku 1318 a 1319.²⁰⁴

Pozice Chebska se tedy v průběhu zhruba dvou staletí změnila z původního strategického nárazníku a předpolí říšských panovníků pro tažení proti Čechám na prostředek, jak si zajistit vojenskou a finanční pomoc ze strany mocných českých sousedů. Svou roli sehrál určitě i fakt, že se štaufští panovníci, a částečně i jejich nástupci, zajímali spíše o záležitosti italské než východní. Tato změna zahraniční, ale i vnitřní politiky říšských panovníků, zapříčinila používání chebského regionu jako prostředku k udržení statutu quo mezi římsko – německou říší a českým královstvím. Strategický význam chebské země samozřejmě přetrvával – dokazuje to i politika jeho *dočasných zástav*. Zástava, realizovaná fakticky roku 1322, byla taktéž dočasnou. Horentní suma, finanční situace říšských panovníků, kteří byli čím dál tím více závislí na městech a knížatech Říše, neutuchající zájem českých panovníků o tuto oblast, a v neposlední řadě i to, že po velkou část následujících staletí (14. a poté 16. až počátek 19. století) byla osoba panovníka Říše totožná s českým panovníkem (v jedné osobě je jak ručitel zástavy tak i její příjemce, tudíž vyplacení zástavy nebylo na pořadu dne), to vše bylo příčinou proč se začíná na Chebsko pohlížet v pozdější době jako na „ewiges Pfand“ čili „věčnou zástavu“.²⁰⁵

²⁰³ *Zbraslavská kronika* (ed. Z. Fiala), Kniha druhá, kap. XI; Siegl, K.: *Das Egerland zur Zeit*, s. 11-13; viz již v úvodu zmíněný *Freiheitsbrief*.

²⁰⁴ Böhmer, F. J. (ed.): *Die Urkunden Kaiser Ludwigs*, s. 19, č. 311; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 663, 670.

²⁰⁵ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 117; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 63.

4. DVOJÍ IDENTITA REGIONU

4.1 MĚSTO CHEB

Chebský region měl po větší část svých dějin zvláštní postavení. Zpočátku řídce osídlené území se díky kolonizaci markraběcích ministeriálů (11. - 12. století), poté ministeriálů štaufských (12. – 13. století), a taktéž vzrůstu jeho strategického významu na rozhraní dvou říší, dostává na výsluní celoříšské politiky.

Pádem štaufské dynastie sice ztratila chebská ministerialita svého bezprostředního pána, ale nejmocnější ministeriální rody byly usazeny po celém Chebsku, kde se svým majetkem a vlivem bojovaly o dosavadní neotřesitelnou pozici hegemonu v regionu s městem Cheb a jeho představiteli.

Změna z ryze ministeriály spravovaného území na městský stát byla pozvolná. Pád Štaufů jako bezprostředních vládců Chebska tuto změnu pouze uspíšil. Na předešlých stranách je vidět, jak cílená politika zástav (dočasných), která nakonec vyústila v zástavu „věčnou“, určovala jak vnitřní tak i zahraniční politiku Chebských. Původní vládnoucí ministerialita se od poloviny 13. století musela dělit o vládu se stále sílícím městem Cheb a jeho představiteli – na špici chebské administrativy nalézáme vedle již zmíněného landrichtera (*iudex provincialis*), který byl v čele ministeriality Chebska, tvořící *nobilitu* celé země, taktéž představitele města – městského soudce (Stadtrichter, *iudex civitatis*). Prvním městským soudcem, listinně doloženým, byl společně s dalšími úředníky města a jeho pečeti „...*Walter de Ratsheim...*“²⁰⁶

Města se na území Říše konstitovala dříve než v samotných českých zemích. V českém prostoru se městské zřízení plně ujalo až ve 13. století a to z iniciativy panovníka. Podle Kejře je město charakterizováno těmito kritérii: městská obrana, vnitřní plán ulic, trh, mincovna, právní existence, lokace, obyvatelstvo, rozrůzněná ekonomická základna, domovní parcely a typy, sociální diference, soubor náboženských organizací a soudní středisko.²⁰⁷

V tomto období vznikl tedy nový pojem – město. Na území českých zemí tomu bylo poprvé právě v případě Chebu. V listině krále Filipa z roku 1203, kdy byl

²⁰⁶ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 197; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 59.

²⁰⁷ Kejř, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998, s. 28; o možnosti pojmut vznik a vývoj měst obecně nejen z historicko-urbanistického hlediska, nýbrž i z hlediska filozofického, kdy dominantní a tvořivou silou byl a je člověk sám, včetně vztahů k okolí, ze kterého původně vzešel viz Gutkind, A. E.: *International History of City Development. Urban development in Central Europe*. Volume I. New York, 1964, s. 3-49.

osvobozen městský dům waldsassenského kláštera od městských daní, byl Cheb uveden jako „...*civitas*...” a měšťané jako „...*burgenses*...”²⁰⁸

Samotné město Cheb dosáhlo vzrůstu svého významu a moci díky rozbrojům v Říši, resp. v bojích mezi Fridrichem II. a protikrálem Otou IV. Již v prvních letech 13. století, kdy byl Cheb jmenován jako „...*civitas*...”, jsou zmiňovány svobodná obec (Gemeinde), trh a hradby. Za krále Filipa byl klášter Waldsassen osvobozen od městských dávek – právě v této době můžeme vidět počátky městského práva, účasti měšťanstva na správě města a vlastní jurisdikci. Důležitými momenty pro samotné město byly i časté říšské sjezdy, kde se projednávaly celoříšské záležitosti (např. snaha o zprostředkování dohody mezi Fridrichem II. a papežem). Cheb jako říšské město bylo věrno štaufským panovníkům a fungovalo jako protiváha vůči šlechtě i církvi.²⁰⁹

Stále vzrůstající význam chebských měšťanů a jejich města na úkor dosud vládnoucí ministeriality ukazují privilegia a ustanovení Rudolfa I. z roku 1279 po opětovném navrácení Chebska k Říši. Výrazem vděčnosti Rudolfa za věrnost Chebských bylo potvrzení dosavadních privilegií a svobod předchozích panovníků (i Přemysla Otakara II.), jakými byly vlastní soudní pravomoc, zabezpečení nedělitelnosti majetku a zboží chebských měšťanů a celní a mýtné svobody na území celé Říše. Samotní ministeriálové, resp. císařský zemský soudce (Landrichter), je zde zmiňován jako panovníkův zástupce, odvolací instance a taktéž, společně s městským soudcem (Stadtrichter) a přísedícími z řad jak měšťanů tak i ministeriálů, jako ručitelé práva a městské autonomie. Na rozdíl od předchozího období zde vidíme spoluúčast vládnoucích elit města Chebu (jejichž příslušníci se rekrutovali z řad ministeriality či s ní byli spřízněni, viz dále) s ministeriály na vnitřní i zahraniční politice Chebska jako celku.²¹⁰

Vedle původního centra moci, jímž byl zemský soudce, zodpovídající téměř za vše, a který společně s dalšími ministeriály na zemském soudě určoval charakter

²⁰⁸ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 119; o Chebu jako nejstarším městě v českých zemích vedle Prahy viz Hoffmann, F.: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009, s. 56.

²⁰⁹ Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 14-15; osvobození kláštera Waldsassen od městských dávek viz *Monumenta Egrana*, č. 119; viz též: Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta imperii V*, č. 74. Výše uvedené osvobození waldsassenského kláštera se dává na vědomí jak svým úředníkům (ministeriálům), tak i měšťanům chebským; spor mezi Fridrichem a papežem, projednávaný v Chebu, s vysvětlením nespravedlivého obvinění ze strany papeže a nábádáním k věrnosti a službě právoplatnému panovníkovi viz *Regesta imperii V*, č. 3450.

²¹⁰ *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.* (dále jen *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.*). In: Beiträge zur Geschichte der königl. Stadt Eger und des Egerschen Gebiets. Aus Urkunden. Von Joseph Sebast. Grüner. Prag 1843, § 1-3, § 17-20, § 26-27, s. 7-14.

celého regionu, se objevilo centrum druhé, v čele s městským soudcem a jeho přísedícími. Samotný zemský soudce na Chebsku měl rozsáhlé pravomoci, kterými se odlišoval od svých kolegů na Plisensku či v Norimberku. Předsedal zemskému soudu (Landegericht), chránil církev a zájmy panovníka, vybíral pro něj veškeré dávky. Roku 1242 je doložen právě městský soudce (*scultetus, iudex civitatis*), který měl na starosti městskou agendu a jurisdikci nad měšťany.²¹¹

Prolnutí ministeriální a městské agendy lze nalézt v instituci zvané *judicium septem virorum*. Tento soud sedmi mužů byl tvořen jak zástupci z řad ministeriality tak i z řad měšťanských elit (drželi tři místa) a řešil sporné záležitosti mezi měšťany, kterým bylo zakázáno řešit spory násilně či mezi sebou.²¹²

V listině z roku 1279, kde se klášteru Waldsassen díky rezignaci dosavadního držitele Fridricha von Waldawe dostává práv na držbu mlýnů a fojtství v Albenreuth, jsou na konci svědečné řady, za ministeriálními přísedícími zemského soudu, uvedeni chebští měšťané.²¹³

Po krátké období v letech 1267–1275 byla činnost zemského soudce nahrazena českým purkrabím. Přemysl Otakar zde dosadil Jaroše z Fuchsberka „... *Gerossius purccrauius de Egra et de Cubito...*“ (1267–1269) a Jarka z Waldenberka „... *Jerko de Waldenberch Burggraius Egrensis ...*“ (1272–1275).²¹⁴

Po tomto krátkém intermezzu se bývalí štaufští ministeriálové vrátili do úřadu zemského soudce, ale museli bojovat o moc v regionu s městem Cheb.

Již jsme se zmínili o počátcích a působení ministeriální správy v následujícím štaufském období. Rád bych věnoval pozornost také správě města Chebu, která postupně, ale jistě získávala stále dominantnější vliv na dění v celém Chebsku.

²¹¹ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 49-50.

²¹² *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.* (ed. J. S. Grüner), § 6, s. 9; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 67.

²¹³ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 325; srovnej též titulování chebských měšťanů v orgánech obce v listině římského krále Rudolfa I. roku 1279, kde se jim potvrzují veškerá dřívější privilegia a svobody. *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*. Tomus II. *Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1225-1419*. *Sbírka pramenů práva městského Království českého*. Díl II. *Privilegia královských měst venkovských z let 1225-1419* (dále jen *CIM II*). Ed. Jaromír Čelakovský. Praha 1895, č. 32, s. 93-97.

²¹⁴ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 385; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 263, č. 286; srovnej též v listině Přemysla Otakara II. chebským měšťanům o zachování starých práv a svobod roku 1266, kde je uveden Jaroš. *CIM II*, č. 17, s. 51-52; viz též listina krále Přemysla Otakara II. litoměřickým měšťanům roku 1272, kde je uveden Jarko jako chebský purkrabí: *CIM II*, č. 20, s. 54-55.

Čelné místo mezi úředníky města zaujímal městský sudí (roku 1242 jako *judex civitatis*, roku 1282 *scultetus*, roku 1293 *richter*).²¹⁵ Jména, rozdělení a působnost jednotlivých vládnoucích orgánů městské správy najdeme v listině římsko – německého krále Rudolfa I. u roku 1282. Rudolf prosí Chebské o ochranu kláštera Waldsassen před útoky a zcizováním jeho zboží. Důležitější fakt je ten, komu je vlastně ona prosba určena a kdo je zde jmenován – „...*Sculteto, consulibus et vniuersis ciuibus de Egra nec non ministerialibus eiusdem domini*...“.²¹⁶ Vedle již výše zmíněného *sculteta* (rychtáře) zde vidíme rozdělení vlády ve městě na jednotlivé složky, jimiž jsou radní a obec. Všimněme si, že ministeriálové jsou v listině osloveni, narozdíl od předešlé éry, až za vládnoucími měšťany.

Koncem 13. století (roku 1297) ustoupil rychtář před purkmistrem, který byl jmenován v čele měšťanské obce. V roce 1281 byl uváděn ještě zvlášť („...*Francisco magistro ciuium*...“),²¹⁷ ale již v roce 1296 byl v listině biskupa Bruna z Naumburgu waldsassenskému opatu zmíněn purkmistr a rada města Chebu společně – „...*una cum magistro consulum ceterisque consules in Egra*...“.²¹⁸

V roce 1317 se objevuje plná titulatura, tentokrát již v němčině – „...*Wir Purgermeister, der Rat vnd gemeinde zu Eger*...“.²¹⁹

S rychtářem se setkáváme naposledy roku 1305 ve svědečné řadě na prvním místě mezi měšťany. Právě kolem roku 1305 se změnilo jeho dosavadní přední postavení a hlavou celé městské administrativy se stal purkmistr (roku 1281 *magister civium*, 1316 *rector civium*, 1317 *purgermeister*).²²⁰

Samotný rychtář se věnuje ryze soudní činnosti a byl předsedou přísězných (*Geschworenen*). V listinách je zmiňován až po purkmistrovi a radě města.²²¹

Tento proces je v souladu s obecným správním vývojem v jiných německých městech (viz dále). Jen připomeňme, že právně mateřské město pro Chebské byl Norimberk, kde byl průběh utváření městské správy podobný.²²²

Struktura městské správy vypadala tehdy následovně.

²¹⁵ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 197, č. 350, č. 450; srovnej též listinu římského krále Rudolfa I. chebským měšťanům z roku 1279, kde je uvedeno členění jednotlivých složek správy jak města, tak i země. *CIM II*, č. 32, s. 93-97.

²¹⁶ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 350.

²¹⁷ Tamtéž, č. 349.

²¹⁸ Tamtéž, č. 477; srovnej též titulaturu chebských měšťanů v listině římského krále Albrechta I. o osvobození placení cla v Norimberku roku 1305. *CIM II*, č. 77, s. 142-143.

²¹⁹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 645.

²²⁰ Tamtéž, č. 545, č. 349, č. 636, č. 645, č. 650.

²²¹ Tamtéž, č. 621.

²²² Kubů, F., Jenšovská, J.: *Právní a správní vývoj středověkého Chebu*. Metodický list č. 6. Cheb 1981, s. 8.

Městská administrativa byla zajišťována prostřednictvím tzv. Velké rady, která se skládala ze tří částí, oddělených od sebe podle kompetencí soudních a správních na přelomu 13. a 14. století. Celkem ji tvořilo 100 členů podle římského obyčeje. První částí byla vnitřní rada – *senatores*, kam bývali zvoleni jeden a více purkmistrů a radních, kteří zajišťovali přímou vládu nad městem. Tato vlastní výkonná moc měla 19 členů. Druhá část se tvořila z širší rady šestařiceti neboli obce (*Gemein, iurati*), kde počet členů kolísal mezi 30 až 67 jedinci. Tento orgán dbal mimo jiné na kvalitu služeb, staveb, masa, chleba a podobně. Třetí částí byl chebský zemský a manský soud, tzv. *Schöffentstuhl*, o 13 členech. Všechny tyto tři orgány tvořily tzv. Velkou radu, která se v době půstu každoročně obnovovala. Velká rada, tvořená zástupci měšťanů, se připomíná poprvé v privilegii a ustanovení Rudolfa I. Chebským roku 1279.²²³

Vnitřní rada o 19 členech byla zastoupena nejstaršími a nejváženějšími rody města. Z jejích členů byli voleni doživotně čtyři purkmistři, kteří se každého čtvrt roku střídali v úřadě. Chebský zemský a manský soud o 13 členech, vybraných z vnitřní rady, měl na starosti justici, lenní záležitosti, testamenty, apelace a vrchní soudní moc. Ze 13 přísedících byl zvolen městský soudce, který soudu předsedal. Zbývajících 68 členů Velké rady, neboli obce přísežných, bylo svoláváno pouze ve výjimečných případech jakými bylo ohrožení města či záležitostí týkajících se celé obce. Měli na starosti klíče od bran města a vězení.²²⁴

Poprvé se takto strukturovaná městská rada objevila roku 1352, kdy byly založeny první knihy městských ustanovení. Základní městské zákony byly vydány jménem „...*wir der purgermeister, der rat, die sechs und dreissiger, und die gemain der purger zu Eger...*“²²⁵

Později, roku 1360, nalézáme „... *Wir der Burgermeister und die Burger des Rates der Stat zu Eger ...*“.²²⁶

Ve druhé polovině 13. století tedy vznikla městská obec jako orgán samosprávy města. Obec jako taková se profilovala jako privilegované společenství plnoprávných měšťanů. Nejstarším reprezentantem městské správy a její autonomie byl rychtář (*iudex civitatis, scultetus*). Posléze vzniknuvší orgány samosprávy (*iurati, Gemein*) musíme vidět jako důsledek snahy měšťanů vymanit se z područí rychtáře,

²²³ *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.* (ed. J. S. Grüner), § 2, s. 8; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 329.

²²⁴ *Cosmographie*, Das Dritte Buch, MCXXVI; *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.* (ed. J. S. Grüner), s. 24.

²²⁵ SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Stadtgesetzbuch* (r. 1352), inv. č. 973, f. 5.

²²⁶ SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Stadtgesetzbuch* (r. 1360), inv. č. 973, f. 24.

kteřý býval z počátku dosazován pánem města. V říšských městech byl vývoj podobný (viz dále), kdežto v českém království existoval pevný dohled nad městy ze strany panovníka až do husitských válek.²²⁷

V čele chebské městské rady je purkmistr (do počátku 14. století jeden, od roku 1308 dva, tři nebo čtyři purkmistři, kteří se střídali čtvrtletně v předsednictví městské rady), který byl jmenován každoročně. Pro město Cheb je význačné zejména sloučení radních a konšelů v užší radu a vázanost konšelů na usnesení vnitřní rady. Vznik svébytné, pozdější vnější rady (*iurati*) odkazoval na norimberský právní vliv.²²⁸

Samotný rychtářský úřad a jeho kompetence jsou popsány již ve výše zmiňované listině Rudolfa I. z roku 1279. Jedná se zde především o vymezení role zemského soudce vůči zástupcům města. Zemský soudce může předsedat městskému soudu. Měšťan může přijmout léno od rychtáře.²²⁹

V listině císaře Jindřicha VII. purkmistru a chebským měšťanům je rychtář jmenován jako příjemce pokut za vraždu (místo dosavadních dvou třetin majetku soudci a třetiny rodině odsouzeného, se poměr otočil ve prospěch rodiny).²³⁰ V roce 1321 je rychtář zmiňován v listině krále Ludvíka Bavorského jako úředník oprávněný pokutovat při nedovoleném vývozu cínu přes město Cheb.²³¹

Za Jana Lucemburského je ještě rychtář v úloze panovníkova zástupce ve městě. Listina markraběte Karla Lucemburského z roku 1343, kde udělil všechna práva a privilegia královských měst v markrabství moravském městu Cheb a osvobodil je od placení všech cel na Moravě, respektuje samosprávu města. Karel Lucemburský se obrací přímo na radu města v čele s purkmistrem jako adresáty. V listině z roku 1348 král Karel IV. nabádá rychtáře, radu a obec k vypovězení nežádoucích osob z města, tj. těch, kteří neplatí městské daně.²³²

Faktický vliv a moc ve městě však měli purkmistr s radou. Pro zemské záležitosti byl po roce 1322 jmenován zemský hejtman (*landvoit, pflegar*), jako nástupce štaufského zemského soudce (*iudex provincialis*). Českým panovníkem

²²⁷ Kejř, J.: *Vznik městského zřizování v českých zemích*. Praha 1998, s. 242; Janák, J., Hledíková, Z., Dobeš, J.: *Dějiny správy*, s. 203-205.

²²⁸ *Über die Verordnungsbücher der Stadt Eger (1352-1482)*. Von Dr. Franz Martin Mayer in Graz. Wien 1880, s. 3, 7-8; Kubů, F., Jenšovská, J.: *Právní a správní vývoj středověkého Chebu* Metodický list č. 6. Cheb 1981, s. 9.

²²⁹ *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.* (ed. J. S. Grüner), § 2, s. 8.

²³⁰ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 611; *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.* (ed. J. S. Grüner), § 7, s. 9.

²³¹ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 4.

²³² Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 7, 9; též viz *CIM II*, č. 266, s. 399; č. 267, s. 399-400.

dosazený hejtman, určený ke správě celé země, byl nejvyšším úředníkem celé země a jurisdikce. Prvním hejtmanem byl Jindřich starší z Weidy.²³³ Hejtmanovi byli podřízeni jako nižší úředníci tři sudí se soudními pravomocemi dřívějšího zemského soudce. Došlo k dělbě práce mezi hejtmanem (výkon politicko – správních funkcí) a soudem, který byl složen i ze zástupců města (viz výše). Mezi pravomoci hejtmana patřila hrdelní i nižší soudní pravomoc. Trestnímu soudu (Achtgericht), uvalujícímu klatby a trest za přečiny vůči zemskému míru a bezpečnosti obyvatel země, předsedal po mocenském vzestupu města purkmistr a jako přisedící byli voleni příslušníci okolní šlechty (původní ministeriálové) a města (*Schöffentuhl*). Dřívějším předsedajícím tohoto soudu byl císařský landrichter či *iudex provincialis*. Hrdelní pravomoc se vztahovala nejen na samotné město Cheb, ale i na Aš, Selb, Redwitz či Wunsiedel. Zároveň hejtman uděloval v zastoupení českého panovníka léna jako nejvyšší instance. Samotný soud měl sedm členů (předsedou soudu byl purkmistr a dále ho tvořili z poloviny šlechtici a měšťané). Býval nazýván *Pflegergericht*, *Landgericht*, *Mannrecht* či *Siebermännergericht*. Sídli na chebském hradě.²³⁴

Nositelům teritoriálních práv bylo město samo – jako nástupce ministeriality, která se částečně stáhla na své hrady a statky. Část dosud vládnoucí ministeriální vrstvy byla spřízněna s vládnoucími chebskými patricijskými rody. Vyšší soudní pravomoc náleží hejtmanovi, ale v 15. století ji Chebští získali taktéž.²³⁵

Právě na vývoji městských orgánů a samosprávy, resp. postupném oklešťování pravomocí a dominantní role dosud vládnoucí ministeriality, můžeme pozorovat hegemonní pozici města Chebu v celém regionu. Jak reagovali samotní ministeriálové?

Prakticky po celé 14. a 15. století probíhaly boje mezi Chebskými a ministeriálními rody, reprezentovanými nejmocnějšími rody (Nothafftové, míšenští purkrabí, páni z Plavna) či loupeživými rytíři (Forster, Kager). Část původní ministeriality však nacházíme v patricátu města.²³⁶

Ve shora uvedené *Achtbuch* nalézáme roku 1310 jména nejvýznamnějších rodů, které byly ministeriálního původu a patřily mezi nejvýznamnější ve městě.

²³³ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 385.

²³⁴ *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichtes aus der Zeit von 1310 bis 1390* (dále jen *Das Achtbuch*). Von Karl Siegl. Im Selbstverlage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1901, s. 7-8.

²³⁵ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 93.

²³⁶ Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelharts*, s. 22-23; Kubů, F.: *Chebský městský stát* (dále jen *Chebský*). České Budějovice 2006, s. 36; *Unser Egerland*. Zeitschrift für Heimaterkundung und Heimatpflege. Begründet von Alois John. Herausgegeben von dem Verein „Unser Egerland“. 42. Jahrgang, Heft 1-2, 1938. Hauptschriftleiter: Prof. Anton Krauß. Eger 1938, s. 3.

Jména „...*Heckel*...“ (boční linie Heckel z Velburgu v Horní Falci, v Chebu roku 1260), „...*Spervogel, Rudusch*...“ (původně *Angel, Angil*), „...*Höfer (de curia)*...“, „...*Huler (an der Hul, in palude)*...“ a „...*Zöllner*...“ jsou v pramenech zmiňovány na nejpřednějších místech městské administrativy a také jako držitelé rozsáhlých majetků na venkově.²³⁷

Výše uvedená jména jsou uvedena jak v knihách městských daní (*Losungsbuch*) tak i zemských daní (*Klo – Steuerbuch*), kde si můžeme udělat obrázek o velikosti jejich majetku, resp. daní, které byly tyto nejvýznačnější rody povinnovány odvádět.²³⁸

Ve volebních knížečkách (*Wahlbüchlein*) se vyskytují jména těchto rodů ve funkcích radních (*Huller, Rudusch – Angel, Heckel*) a v radě šestařiceti (*Rudusch – Angel, Huller*).²³⁹

Vliv samotných ministeriálů v poštaufském období pokračoval tedy i ve strukturách městské vlády a jejích jednotlivých orgánů. Cílem této práce není dopodrobna vyjmenovat všechny měšťanské rody, jejich vzestup a popis obměn v městské správě rok od roku pomocí výše uvedených pramenů. Jde v podstatě o to, ukázat transformaci bývalé vládnoucí (a de facto i dosud) štaufské ministeriality buď na klasickou šlechtu, usazenou v okolí města či do patricátu města Cheb. Podrobný rozbor volebních knížeček a v nich se vyskytujících jmen v různých orgánech městské samosprávy provedl František Kubů. Po polovině 14. století se do vlivných pozic vlády ve městě dostávají příslušníci řemeslníků a obchodníků. Nás může zajímat ještě skutečnost, že v předhusitském období (i během husitských válek) jsou nejmocnějšími rody ve městě „...*Ruduschové*...“ (ministeriálního původu) a „...*Junckerové*...“ (spřízněných s *Ruduschy*). Můžeme tedy směle tvrdit, že (přinejmenším) část původní, vládnoucí ministeriality na Chebsku, stále držela otěže moci, byť se o ní musela dělit s ostatními rody měšťanského původu.²⁴⁰

Zkusme se nyní podívat na vztahy mezi samotným městem Cheb a okolními ministeriálními rody. Jak bylo již výše popsáno, část nejmocnějších ministeriálních

²³⁷ Siegl, K. (ed.): *Das Achtbuch*, s. 3-5; *Text des Achtbuches*, Fol 1, 3, 5, s. 12-23.

²³⁸ SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Losungsbuch von J. 1390* („*Loszung das Erst*“), inv. č. 1008; SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Buch der Losungsherren 1390 bis 1610*, inv. č. 1013; SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Klo-Steuerbuch für 1392* (ed. H. Gradl). Eger 1885, inv. č. 1053.

²³⁹ SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Wahlbüchlein v. J. 1384*, kart. 217, fasc. 287.

²⁴⁰ Interpretace volebních knížeček, četnosti jmen jednotlivých rodů a okruh jejich činnosti viz Kubů, F.: *Chebský*, s. 74-81; podrobný seznam rodů, jak ministeriálního tak měšťanského původu, usazených ve městě viz Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken*, s. 390-422.

rodů se inkorporovala do struktury vlády ve městě. Část druhá se snažila pomocí boje, ale i diplomacie, udržet nezávislost a dosavadní moc na Chebsku.

Jako příklad, nejen sporů mezi městem a okolní šlechtou, nýbrž i dvojí identity Chebska, uveďme dvojí udělení úřadu správce nad chebskými lesy (*Forstmeisteramt*) roku 1340 dvěma subjektům – dosavadním držitelům tohoto úřadu, ministeriálnímu rodu Nothafft a chebským měšťanům. Musíme si uvědomit politické pozadí tohoto kroku – Nothafftům udělil správcovství říšský panovník Ludvík Bavor, Chebským zase český král Jan, bývalý Ludvíkův spojenec, v současnosti protivník. Úřad byl předtím roku 1310 propůjčen říšským panovníkem Jindřichem VII. Albrechtu Nothafftovi. Důležitost této funkce odrážela moc a vliv jejího držitele, jímž bezesporu Albrecht Nothafft jako jeden z nejmocnějších ministeriálů Chebska byl. V předchozí listině říšského panovníka Rudolfa I. se výslovně povolovalo chebským měšťanům (jako součást udělených svobod a privilegií) těžit v říšských lesích dřevo pro potřeby města.²⁴¹

Spory mezi městem Cheb a Nothaffty o faktickou vládu nad lesy pokračovaly i za dalších panovníků Karla IV. a Václava IV. Skutečností bylo, že oba vládcí byli jak čeští králové tak i říšskými vládci, tj. v jedné osobě byl jak věřitel tak i dlužník. Z udělených privilegií vyplývá, že úřad (*Forsteramt*) byl udělován Chebským, byť se s tím Nothaffti nesmířili (měli v držení některé lesní okrsky) a vedli s městem války. Vzájemné napadání, tažení a soudní stání nakonec vyústily v dobytí pevnosti Nothafftů (zvanými také *Forster*) jménem Neuhaus. Z privilegia Václava IV. roku 1395 vyplývá, že úřad správce lesů připadá Chebským, stejně také, že pevnosti „...*Seberg, Neyperg, Libenstein, Kinsperg, Neuhaus, Tirstein...*“, odcizené Chebským, se mají vrátit k majetku města Chebu. Výše uvedené pevnosti patřily (nebo byly propůjčeny) právě Nothafftům, můžeme si tedy udělat obrázek o bojích mezi mocným, původně ministeriálním rodem a stále více mocnějším městem.²⁴²

Vedle dobytí Neuhausu a jeho následném koupení městem za 4 000 zlatých, se dozvídáme z kronik o dalších hradech loupeživých rytířů (původní ministeriality), které Chebští v 15. století získali pod svou vládu a završili tak svou faktickou hegemonii nad celým Chebskem. Ve stejném roce jako Neuhaus (roku 1412) byl

²⁴¹ *Privilegium et Statuta RUDOLPHI I.* (ed. J. S. Grüner), § 21, s. 12; *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 589; o lesním řádu, výkonu tohoto úřadu a sporech mezi Chebskými a Nothaffty viz Kubů, F.: *Chebský*, s. 95-98; též Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 104; udělení úřadu (*Forsteramt*) Chebským viz Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 7.

²⁴² Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 18, 19; též *CIM II*, č. 674, s. 867-868, č. 675, s. 868.

dobyť hrad Gresslaus, patřícím oběma Jindřichům, markrabatům míšeňským a pánům z Plavna. Posádku tvořili údajně i příslušníci rodu Forster.²⁴³

Boje mezi městem a loupeživými rytíři, usazenými na okolních hradech Chebska však pokračoval. Roku 1452 byl dobyt hrad Wirchengrunn (Würschengrün). Poté v roce 1455 Chebští chytili a popravili českého pána Hyslerle (*Hieserling*), škodícího městu a roku 1457 byla z Čech navracena tlupa rytíře Serhanse, jejíž příslušníci byli také pověšeni.²⁴⁴

Uvedené příklady bojů o hegemonii na Chebsku mezi bývalou ministerialitou a městem Cheb by bylo možné doplnit ještě o snahy sousedů získat z bývalého *ministeriálního* Chebska co nejvíce – zmiňme například norimberské purkrabí, waldsassenský klášter či již uvedená míšeňská markrabata a pány z Plavna. Dokladem těchto neustálých snah je například privilegium Jana Lucemburského z roku 1335 o integritě Chebska, o nezcižování jeho území, následné potvrzení a obnovení ze strany Karla IV. a Václava IV.²⁴⁵

Prakticky od doby zástavy v roce 1322 se táhnou dějinami Chebska snahy české strany chebskou zemi získat, bez ohledu na její státoprávní status, vyjádřený v neustále obnovovaných a potvrzovaných privilegích jak ze strany panovníků říšských tak i českých. Uvedeným snahám a také jejich dopadům na Chebské bych se chtěl věnovat v kapitole pojednávající o dvojí identitě Chebska.

Nyní se zkusme podívat na městskou správu v říšském městě Kostnici, resp. jak se v poštaufské éře vyrovnala s nastalou situací ministerialita v kostnickém regionu a samotné město.

²⁴³ Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelharts*, s. 22-23; též Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 104.

²⁴⁴ Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelharts*, s. 30-31.

²⁴⁵ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 6, s. 8-9, s. 18-19.

4.2 MĚSTO KOSTNICE

Samotné město Kostnice se od Chebu lišilo v jednom zásadním bodě – původním pánem města byl kostnický biskup, což určovalo charakter správy tohoto města po následující staletí. Jak jsem již uvedl na předešlých stránkách ohledně kostnické ministeriality, pro Kostnici, ale i pro celý region, bylo charakteristické duální rozdělení moci. Biskupská, resp. církevní ministerialita, která zastupovala biskupa a jeho zájmy ve městě a jeho orgánech (Siebnergericht, Velká a Malá rada), stejně tak jako civilní, zastoupená měšťany. Byť se za Štaufů dostalo městu určité autonomie na úkor biskupské moci (jako vděčnost za postoj města při bojích proti Welfům a zvláště Lombardské lize), vliv a působení kostnického biskupa byly stále znatelné.²⁴⁶

Počátky samosprávy a rady města se zrodily ve starých tržních ustanoveních v 10. století. Z kupců a obchodníků byli od biskupského *Ammanna* (soudce) povoláváni přisedící při rokování a souzení na biskupském soudě (*Ammanngericht*) pod jeho vedením ve věcech a náležitostech trhu. Toto grémium se později díky privilegium císaře Jindřicha VI. z roku 1192 staralo o daně a jejich odvádění říšskému panovníkovi, nikoliv biskupovi. Fakticky v Kostnici byly dva mocenské systémy či skupiny – ministerialita pod vlivem a vládou biskupa a měšťané pod říšským panovníkem. Pro příští půl druhého století byly dějiny města určovány vztahem mezi biskupem a měšťany. Jak bylo již výše řečeno, první svědectví o vzniku a činnosti rady města spatřujeme v tzv. *Richtebrief* (první městské zákony a nařízení). Konec vlády Fridricha II. byl ve znamení silného vlivu kostnického biskupa, který stál na straně papeže vůči císaři. Město stálo pro změnu na straně panovníka. Důsledkem bylo město v klatbě a sedmiletý boj mezi městem a biskupem, který vyústil v dočasné obnovení biskupovy vlády nad městem a zrušení rady.²⁴⁷

Samotní kostniční měšťané bojovali o moc nad městem s biskupem i v polovině 14. století. Kostnický biskup, podporován císařem Karlem IV., se pustil do otevřené války s městem. Samotný Karel IV. biskupovi zabezpečil všechna práva vládce města (mincovní právo, dosazování do úřadů města, vybírání daní a dávek, celkovou jurisdikci). Byť samotní měšťané, resp. vládnoucí rody měly problém s povstáním cechů, které požadovaly spoluúčast na vládě ve městě, v 70. letech 14.

²⁴⁶ *Vom Richtebrief zum Roten Buch. Die ältere Ratsgesetzgebung* (dále jen *Vom Richtebrief*). Bearbeitet von Otto Feger. Konstanz 1955, s. 24.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 24, 27; též Kramml, F. P.: *Kaiser Friedrich III.* s. 17-18.

století dosáhlo město Kostnice vůči biskupovi vítězství – biskup mu přenechal mincovní regál, právo dosazovat do městských úřadů a další privilegia a svobody.²⁴⁸

S osobou kostnického biskupa byla svázána jeho ministerialita. Jak samotní kostniční (biskupští) ministeriálové zareagovali na změnu situace, kdy jejich pán a chlebdárce prohrával svůj boj o vládu nad městem Kostnicí? Abychom si mohli udělat obrázek o činnosti a vlivu kostnické ministeriality 13. a 14. století, musíme se podívat na správu města a jeho orgány, resp. kdo v nich působil.

Ještě ve 12. století byli ve vrcholných orgánech městské samosprávy právě biskupovi lidé (ministeriálové). Vedle samotných obchodníků a řemeslníků právě zástupci biskupské ministeriality obsazovali úřady jakými byl úřad městského soudce (*causidicus civitatis*, *minister civitatis*, *scultetus*) či biskupského soudce (*Ammann*), popřípadě úřad hospodářského správce (*villicus*) statků biskupa vně jeho sídla, tj. města, mincmistra (*monetarius*), výběřčího cla (*theolonearius*) nebo převozníka (*Fährmann*). Tato skupina rodů v první polovině 13. století tvořila radu města Kostnice.²⁴⁹

O původu této rady města však panují spory. Pravděpodobně se skládala částečně z biskupského *Ammanngericht* (viz výše) a dílem z *Vogteigericht* (fojtský soud). Samotná rada města vznikla mezi léty 1213–1215, byla podřízena biskupovi a nezávislost a nesesaditelnost vůči němu si vybojovala v 70. letech 14. století. Skládala se ze dvou kolegií - tzv. Velké a Malé rady (srovnej s Chebem). Tvořili ji jak zástupci patricijů, poté i cechů (14. a 1. třetina 15. století). Například v letech 1430 až 1510 zde bylo deset patricijů, deset zástupců cechů, purkmistr, fojt a městský soudce (*Stadtammann*), tj. 23 osob.²⁵⁰

Tzv. „*Richtebrief*“ je prvním svědectvím o normativní činnosti rady města. Pokračuje k tzv. „*das Rote Buch*“, nazvané podle barvy jednotlivých svazků. Jsou zde obsaženy stanovy, nařízení, přísahy zvolených úředníků, městské právo a podobně. Obecně lze říci, že se biskupové od poloviny 13. století projevovali jako schopní

²⁴⁸ Kramml, F. P.: *Kaiser Friedrich III.* s. 21-22; též Bechtold, D. K.: *Zunftbürgerschaft und Patriziat* (dále jen *Zunftbürgerschaft*). Studien zur Sozialgeschichte der Stadt Konstanz im 14. und 15. Jahrhundert. Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band XXVI. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Sigmaringen 1981, s. 112-113.

²⁴⁹ Maurer, H.: *Konstanz im Mittelalter*, s. 107; též Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 441.

²⁵⁰ Meisel, Peter: *Die Verfassung und Verwaltung der Stadt Konstanz im 16. Jahrhundert* (dále jen *Die Verfassung*). Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band VIII. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Konstanz 1957, s. 27-28; Feger, O. (ed.): *Das Rote Buch*, s. 8; Beyerle, K. (ed.): *Die Konstanzer Ratslisten des Mittelalters* (dále jen *Die Konstanzer Ratslisten*). Herausgegeben von der badischen historischen Kommission. Heidelberg 1898, s. 11-12.

státníci a diplomaté ve vztahu k městu a jeho obyvatelům – snažili se nezneužívat své moci a postavení.²⁵¹

Rada města se tvořila z deseti členů, kteří se každého čtvrt roku měnili. V důležitých věcech se z vládnoucí rady vyčlenilo kolegium, kterému předsedal biskupský *Ammann*. Známkou moci rady bylo to, že občané města přísahali jí a jejím úředníkům, nikoli biskupovi. Rostoucí vliv měšťanů se projevil i institucí purkmistra (roku 1306), který byl předsedou rady a městské exekutivy. Úřad *Ammanna* byl v zástavě měšťanů. Byť se například v roce 1357 kostnický biskup Heinrich von Brandis snažil zvrátit vývoj ve svůj prospěch, tak samotné město mělo již v rukou faktickou moc, vedoucí k jeho autonomii na moci biskupské.²⁵²

V roce 1342 proběhlo první povstání cechů a v roce 1370 druhé, mající za následek zvětšení počtu radních z 10 na 15, resp. ze 40 na 60. Po roce 1370 vládnou patricijové a cechy či staré rody a obec společně. V Malé radě nyní sedělo 17 příslušníků patricijů a 17 zástupců cechů, volených vždy na čtvrt roku s vedoucími úředníky purkmistrem, fojtem a *Ammannem*. V roce 1368 získala rada města říšské fojstství a s ní také hrdelní pravomoc. Těžiště moci spočívalo tedy v Malé radě, Velká rada se svolávala pouze v případě nutnosti.²⁵³

Vládu ve městě Kostnici tedy v daném období (14. – 16. století) tvořili především purkmistr (do roku 1430 Ober- a Unterbürgermeister), říšský fojt a čtyři radní z Malé rady. Ti měli v rukou veškerou pravomoc nad městem, směřování jeho zahraniční politiky, obranu a zásobování města. V návaznosti na vítězné boje cechů bylo ustanoveno, že pokud byl purkmistrem patricij, říšským fojtem byl zástupce cechů.²⁵⁴

Vraťme se však ke kostnické ministerialitě. Mocné a významné rody jako např. „...*Arbon, Homburg, Anwiller, Castell, Ortliebi*...“ a další byli ve 12. až 13. století v listinách kostnických biskupů (kostnické diecéze) jmenováni jako *ministeriálové*, kdežto ve 14. století se toto označení původu a statutu stává anachronismem. Tyto

²⁵¹ Feger, O. (ed.): *Vom Richtebrief*, s. 27; Feger, O. (ed.): *Das Rote Buch*, s. 16.

²⁵² Feger, O. (ed.): *Vom Richtebrief*, s. 30; o přísahách měšťanů a volbě purkmistra, sezeních Malé rady viz tamtéž, č. 42, s. 13, č. 61, s. 20, č. 72, s. 23, č. 113, s. 37. Též Beyerle, K. (ed.): *Die Konstanzer Ratslisten*, s. 20.

²⁵³ Tamtéž, s. 32-33. Feger, O. (ed.): *Das Rote Buch*, s. 22; též Meisel, P.: *Die Verfassung*, s. 28, 33.

²⁵⁴ Meisel, P.: *Die Verfassung*, s. 39, 45; boje mezi cechy a tzv. starším patriciátem ve městě Kostnice ve 14. a 15. století viz Bechtold, D. K.: *Zunftbürgerschaft*, s. 137-147.

rody (pokud nevymřely jako např. *Arbon* v polovině 13. století) byly dále v listinách počítány mezi *nobiles*, ti méně šťastnější mezi *militēs*.²⁵⁵

Vývoj ministeriální vrstvy je tedy podobný jako na Chebsku, resp. v ostatních částech Říše. Vzestup nejmocnějších ministeriálních rodů mezi aristokracií se odehrál jak v rovině majetkové (léna) tak i osobní – pasováním na rytíře z rukou biskupa. Nesmíme však zapomínat, že výše uvedené příklady rodů se liší od zbytku kostnické ministeriality, která se dostala buď na roveň nižší šlechty nebo byla usídlena ve městě.²⁵⁶

Podle Derschky byla kostnická ministerialita onou potřebnou silou při emancipaci města a jeho občanů. Samotní ministeriálové měli ve městě svá sídla a renty. Hospodářskou a politickou moc ministeriálové údajně čerpají na základě dříve udělených práv a svobod ze strany biskupa. Proto bychom měli vidět jako předky patricijů právě ministeriály.²⁵⁷

Srovnáme-li tuto teorii s vývojem ministeriality chebské, zjistíme, že má něco do sebe. Byť se chebští ministeriálové usazovali spíše na venkově, resp. v okolí města, nalezneme ve vedoucích představitelích města patricije, jejichž předky byli právě ministeriálové. Nejedná se však o nějakou dominantní skupinu, většina patriciátu pocházela z kruhu obchodníků, kupců a byla popřípadě s ministeriály spjata sňatky.

V případě města Kostnice je poznání dalšího působení bývalých biskupských ministeriálů ve městě a jeho orgánech, kam je původně dosazoval biskup (dohled a moc nad městem) limitován tím, že v úřadech, které ministeriálové původně vykonávali, byli činní nyní měšťané, kteří byli se samotnými ministeriály buď spřízněni nebo měli statut i *militēs*, resp. s původní kostnickou ministerialitou, vládoucí především na městském soudě měli málo společného. Ve svědečné listině z roku 1227 byli jmenováni nejprve ministeriálové „...*von Arbon, von Hugelshofen, von Castell, von Anwil*...“ a poté teprve 10 členů z řad měšťanů. Můžeme zde vidět radu města. V seznamu jmen před samotnými *militēs*, kteří byli zároveň i měšťany,

²⁵⁵ *Codex diplomaticus Alemanniae*, DCIV (Ortliebi), DCCCXX (Arbon, Homburch, Anwiler), DCCCCXXXII (de Castello) jako *ministeriales*; DCCCLXXXIX (Arbona), DCCCXCIX (Ortliebi, Homburch), DCCCCXXXII (Homburg), MCXIII (Anwiler), M (Castelln) jako *nobiles*.

²⁵⁶ Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 256-258.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 452.

se objevují přespolní kostniční ministeriálové „...*Johannes pincerna, C. de Haidilberch, A. de Castello, B. de Annewiler...*“²⁵⁸

V letech 1239 až 1253 stál v čele městské rady *scultetus, Ammann* (tj. biskupský ministeriál) Heinrich Jocheler. Za ním bývá zmiňován Ulricus (Ulrich) *monetarius*, tj. další biskupský úředník, respektive v čele městské samosprávy si stále udržují vliv biskupovi lidé (např. de Castello).²⁵⁹

Roku 1254 nalézáme na špici městské vlády fojta jménem Heinrich Underschopf, za ním stál *Ammann* Ulrich am Gieß a již zmiňovaný *monetarius* Ulrich. Stálíci bylo jméno de Castello na soudě.²⁶⁰

V dalších letech vedle již uvedených rodin Jocheler (Joheler), de Castello a Underschopf, můžeme nalézt rody de Curia, de Tetinchoven, Azzo, kteří byli označováni jako *militēs*, když už ne výslovně jako *minister*.²⁶¹

Albrecht von Kastel (de Castello) jako fojt nad městem v 70. letech 13. století může být příkladem přetrvávajícího vlivu ministeriality v regionu (byť již z pozice *nobiles*) z dřívějších dob. V 90. letech 13. století byl říšským fojtem Albrecht von Klingenberg (označen jako *Ritter*) a Konrad Jocheler jako *Ammann*.²⁶² Poté jak bylo již uvedeno výše, byla vláda ve městě rozdělena mezi říšského fojta, purkmistra a Malou radu.

Jak v případě města Chebu a jeho orgánů tak i v případě Kostnice můžeme vidět kořeny městské samosprávy v původních biskupských ministeriálních rodech, či z původní ministeriality vzešlých rodů. V případě chebské ministeriality, která měla nad sebou pouze říšského panovníka, byl vliv na formování města a jeho samosprávy usnadněn prakticky hegemonním postavením ministeriality. Část chebských ministeriálních rodů se inkorporovala do městských struktur, část se usadila vně města. Na Kostnicku byla situace složitější a méně přehledná (paralelní říšská a biskupská sféra vlivu), byť vývoj ministeriality jako fenoménu byl téměř shodný – zvláště za posledních Štaufů a v poštaufském období, kdy se ministeriální vrstva jako celek v důsledku ztráty původního smyslu své existence rozpadá na nobilitu, patriciát měst či původní nesvobodné složky obyvatelstva.

²⁵⁸ Beyerle, K. (ed.): *Die Konstanzer Ratslisten*, s. 40; Bechtold, D., K.: *Zunftbürgerschaft*, s. 107; Feger, O. (ed.): *Vom Richtebrief*, s. 24; Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes*, s. 461.

²⁵⁹ Beyerle, K. (ed.): *Die Konstanzer Ratslisten*, s. 42-45.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 46-47.

²⁶¹ Tamtéž, s. 48-51.

²⁶² Tamtéž, s. 55-59, 66-71.

4.3 CHEBSKÝ REGION MEZI DVĚMA ŘÍŠEMI OD ZÁSTAVY ROKU 1322 DO NÁSTUPU HABSBUKŮ NA ČESKÝ TRŮN ROKU 1526

Zástavou Chebska roku 1322 ze strany Říše českému králi začala éra neustálých snah připoutat tento region těsněji ke svazku zemí Koruny české. Byť Jan Lucemburský ve svém *Freiheitsbrief* Chebským slibuje dodržování dosavadních práv a privilegií ze strany jak říšských panovníků tak i českých králů, a potvrzuje autonomii a nezávislost chebské země, resp. postavení dočasné zástavy „...*gelobe wir in, stett ze behandeln alle die rechte, die sie...bisher bracht haben...es ist auch unser wille, daß alleß daß, daß itzund bei dem gerichte ist, dabei belibe...Bürgern von Eger mit cheinem Chamrer von behem nicht schullen ze schaffen haben, sunder mit vns vnd mit vnserem Houptman oder Richter, der wir in geben...*“ skutečností bylo, že v návaznosti na dřívější snahy českých panovníků získat strategický region pro sebe (viz Přemysl Otakar II., Václav II.) docházelo postupem času k plíživému, ale stále těsnějšímu připoutávání Chebska k českému království.²⁶³

Příkladem budiž pokus o odtrhnutí Aše a Selbu (které původně do zástavy nepatřily) králem Janem a oblenění Albrechta z Neipergeru stejnojmenným hradem navzdory protestům ze strany Chebských, že jak Aš tak i Selb patří do právního svazku s Chebem, resp. před chebský zemský soud. Český král nakonec musel ustoupit a vydal roku 1335 listinu o integritě Chebska, týkající se Ašska, Selbu a dalšího zboží, které patřilo před chebský zemský soud a nemělo být zcizováno „... *die zwen mercht Selben vnd Asch vnd alleß, daß dar zv gehort, von dem geriht zv Eger...*“.²⁶⁴

Nesmíme zapomínat, že paralelně s vydáváním privilegií ze strany českého krále Jana docházelo k tomu samému ze strany říšského panovníka Ludvíka Bavorského. Roku 1322 potvrdil Jan Chebským celní svobodu ve všech svých zemích a zbožích „... *daß sie in allen Vnsern gebiethen vnd landten Zolls vndt Ungelts frey fahren...sullen ...*“.²⁶⁵ O osm let později potvrdil Chebu celní svobodu Ludvík, ve všech městech, trzích, vesnicích a podobně, na území Říše „... *daß Ir in allen Städten vund durch Alle vund Jede Städt, Merckth, Fleckhen, Dörfern, Allen*

²⁶³ Viz již zmiňovaný *Freiheitsbrief* Jana Lucemburského; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 34.

²⁶⁴ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 6; též *CIM II*, č. 175, s. 290-291; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 36; Sturm, H.: *Districtus Egranus*, s. 73.

²⁶⁵ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 5; též *CIM II*, č. 123, s. 200-201.

*Schlössern, dem Heil. Röm. Reich vunterworffen oder zugethan...die seind, ohne Bezollung oder Raichung ainerlei Zolls oder Aufschlages ...*²⁶⁶

Výše uvedený příklad potvrzování privilegií a svobod Chebským z „obou stran“ byl jen důsledkem praxe dřívější. Roku 1336 požadoval Ludvík Bavorský navrácení Chebska i s přílehlými hrady jako reakci na Janův vpád do Rakous a hrozil mu říšskou klatbou. Následně byl spor v roce 1339 urovnán a Chebsko zůstávalo dále v rukou českých králů.²⁶⁷

V následujících letech, resp. po celé 14. století a částečně po 30. léta 15. století bylo charakteristické, že osoba českého krále a panovníka Svaté říše římské byla totožná. To znamenalo, že v jedné osobě byl spojen jak věřitel tak dlužník.

Když v roce 1343 dostali chebští měšťané od Janova syna Karla privilegium o celní a mýtné svobodě v moravském markrabství a městě Brně „... *alle vnd yglich recht, freyheit vnd gewohnheit vnd burgerrecht der Stet welch vnd was vnser Stet vnd sunderlich vnser Stat Brün in dem ganczen vnserm marggrafthumb zen Merhern...in dem ganczen Land zen Merhern frey vnd unbeswert sein sullet ...*“ stalo se tak ještě z pozice moravského markraběte.²⁶⁸

Později, když se stal Karel jak českým králem tak i panovníkem říšským, vydával a potvrzoval privilegia svých předchůdců (jak českých králů tak i vládců v Říši) z pozice spíše říšské, byť měl na mysli i zájmy českého království, resp. českého krále. V Karlově politice (jak zahraniční tak i vnitřní) hrálo Chebsko důležitou roli – jako předmostí v Horní Falci na straně jedné tak i těsnější připoutání ke svazku českých zemí na straně druhé. Za Karla (roku 1348) nastává i změna ve státoprávním postavení Chebska – z osobní zástavy Jana Lucemburského se stává zástava státní. Sami Chebští to přivítali, neboť se tím zabezpečovalo jejich výlučné postavení vůči Koruně české. Město a země Cheb nemá být nikomu zastaveno či prodáno „... *wir die obgenante stat Eger nymmer keinem menschen oder kainer person, yn welchem standt sie ist, vorsetzen oder entpfremden wollen, von vnsern Reich ader von vnserer Kron zu Behem yn kaynerley weiß ...*“²⁶⁹

²⁶⁶ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 5-6.

²⁶⁷ Böhmer, F. J. (ed.): *Die Urkunden Kaiser Ludwigs*, č. 1722, č. 1778, č. 1980; *Chronicon Francisci Pragensis Fontes rerum Bohemiarum*. Tom. IV. Ed. J. Emler. Praha 1884, Liber III., Capitulum IX; nověji František Pražský: *Kronika*. In: *Kroniky doby Karla IV.* Ed. M. Bláhová. Praha 1987, kniha III., kap. IX; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 103.

²⁶⁸ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 7; též *CIM II*, č. 245, s. 374-376; z pozice krále římského a českého roku 1347 viz *CIM II*, č. 254, s. 388-390.

²⁶⁹ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 8-9; taktéž viz *CIM II*, č. 256, s. 390-393; Cheb na seznamu nezastavitelných a neprodejných měst a zboží viz: *Maiestas Carolina*. In: *Maiestas Carolina. Der*

Neustále se v dějinách Chebska vyskytuje potvrzování starých a vydávání nových privilegií a výnosů o územní integritě Chebska, o nezcižování jemu příslušejících území, a taktéž celní a mýtné svobody jak na území římsko – německé říše tak i českého království (znění prakticky totožné).²⁷⁰

V této souvislosti by bylo dobré podívat se na celkový rozsah historického Chebska, resp. jaké byly územní zisky a ztráty.

„Velké“ nebo „historické“ Chebsko se skládalo původně nejen z nynějšího (14. století) úzkého území okolo říšského města Chebu, nýbrž i z ašské země (Ascher Ländchen), horního Vogtlandu (Obere Vogtland), Lubska (Schönbacher Ländchen), konventu Waldsassen (Stiftland Waldsassen) a oblasti tzv. Sechsamtergebiet (Wunsiedel, Weißenstadt, Kirchenlamitz, Selb, Thierstein, Hohenberg).²⁷¹

Teritoriální vývoj by se ve stručnosti dal popsat takto – z dřívějšího *regio Egere* (roku 1135) jako uzavřené části bavorské Severní marky, táhnoucí se od úpatí Smrčin (Fichtelgebirge) až do chebské kotliny, vzniklo štaufské říšské Chebsko (největší územní rozsah), poté se již jako říšská zástava a město (Districtus Egranus) v době zástavy zmenšilo o okolí Smrčin ve prospěch norimberských purkrabí a markrabat z Bayeruthu (kteří své území přebudovali na tzv. Sechsamter), na severu o říšské území Ašska, které se spolu s Lubskem, původně kolonizačním územím kláštera Waldsassen stalo v polovině 14. století lénem Koruny české a bylo v držení míšeňských fojtů z Plavna a Weidy. Suverénem na Chebsku byl také waldsassenský klášter.²⁷²

Konečným stadiem vývoje bylo území kolem města Chebu a město samotné (Dominium Eger). Územní ztráty Chebska probíhaly tedy především ve prospěch norimberských purkrabí, kláštera Waldsassen a fojtů z Plavna. Zvláště norimberští purkrabí vytvořili ze zastavených a odcizených částí Chebska tzv. Burggrafentum ob den Gebirg, které se dále dělilo na Oberland se středisky Kulmbachem a Bayeruthem, a na Land vor dem Wald na hranicích s Chebskem. Tato část

Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355. Hrsg. von Bernd-Ulrich Hergemöller. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74. Oldenbourg 1995, K. 6, s. 45-48; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 104-105.

²⁷⁰ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 12; např. za římského krále Rudolfa I. viz *CIM II*, č. 32, s. 93-97; za českého krále Václava II. viz tamtéž, č. 61, s. 122-123; za Jana Lucemburského viz tamtéž, č. 226, s. 352-353; za markraběte moravského Karla viz tamtéž, č. 245, s. 374-376, za císaře Karla IV. viz tamtéž, č. 344, s. 503-505.

²⁷¹ Braun, H.: *Das Egerland*, s. 6.

²⁷² Sturm, H.: *Districtus Egranus*, s. V; klášter jako suverén viz *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 74, 105; zastavení Aše a Selbu fojtům z Plavna viz tamtéž, č. 181, 345, v době interregna dokonce zastavení i mimo jiné chebského hradu viz č. 226; rezignace výše uvedených na chebský hrad viz č. 243; zisky norimberských purkrabí viz č. 344, 369, 370, 416, 417, 445, 525; Lubsko viz č. 578, 670.

purkrabských domén byla základem tzv. Sechsamter Gebiet, tvořeného úředními okrsky v rámci markrabství Kulmbach – Bayeruth. Svou trochou přispěli i samotní ministeriálové, kteří bojovali s městem o moc – příkladem budiž Nothaftové (Forstmeisteramt), Sparneckové (Aš a Selb roku 1400) či rod Zedwitz (Luby od Waldsassenu), kteří zastavené úřady či území oddělili od Chebska. Rozloha původního Chebska se tak snížila na jednu pětinu.²⁷³

Privilegované postavení Chebska v rámci svazku zemí Koruny české bylo mimo jiné vyjádřeno i Karlovým privilegiem z roku 1349 o propůjčení práva ražby vlastní mince Chebským „... *mit vnserer kuniglichen gewalt abnemmen die hallermuncz, die vormals do selbs zu Nurnberg gewesen ist, vnd gebn di vnd verlihen von vsern besundern gnaden vnsern lieben getrewen Burgern der Stat ze Eger vnd iren Nachkomen eweiclich, daß si diselbe muncz haben...*“. Město Cheb tím pádem bylo fakticky jediným městem na území českého království, které mělo právo razit mince.²⁷⁴

Český král Václav II. roku 1291 ve svém privilegiu chebským měšťanům, kde mimo jiné potvrzuje svobody udělené jak říšským panovníkem Rudolfem tak i Přemyslem Otakarem II., přikazuje odvádět 100 hřiven haléřů z mince chebské českému králi.²⁷⁵

Veškerá privilegia a svobody udělená Chebským svými předchůdci králem Přemyslem Otakarem II., Rudolfem, Albrechtem, císařem Jindřichem VII. a Ludvíkem, králem Janem, i svá vlastní, potvrdil Karel IV. zlatou bulou roku 1355. Jednalo se především již o výše zmíněné celní svobody a nezastavitelnost země Chebsko.²⁷⁶

V podobném duchu se projevil i Karlův nástupce, český král a panovník Říše, Václav IV. Ve svém privilegiu (z pozice českého krále) chebským měšťanům z roku 1395 slibuje, že je zachová při všech právech a svobodách, a taktéž ohledně územní celistvosti zastavené země Chebsko – co bylo odcizeno, má se zase navrátit „... *iren freyheiden, gnaden, rechten vnd guten gewonheiden, die ssie von vnsern vorfahren...redlichen herbracht vnd erworben haben,...wollen wir, was von dem lande vnd der stat zu Eger entzogen vnd empfremdet ist, das von alders dertz gehort*

²⁷³ Sturm, H.: *Districtus Egranus*, s. 89-92; Braun, H.: *Das Egerland*, s. 19-27; nejnověji viz Kubů, F.: *Chebský*, s. 34-42.

²⁷⁴ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 10; již v roce 1242 byl zmiňován chebský mincmistr – „...*magistrum monetae...*“ viz *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 197.

²⁷⁵ *CIM II*, č. 61, s. 122-123; viz též Siegl, K.: *Eger und Egerland*, s. 34.

²⁷⁶ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 12; též *CIM II*, č. 343, s. 502-503; č. 345, s. 505-507.

hat...das daß alles zu dem egenannten lande vnd stat kommen vnd widerbracht werden solle...“. Jednalo se především o bývalé ministeriální hrady pevnosti *Seberg, Neyperg, Libenstein, Newhaus, Wittstein* a *Tirstein*, které taktéž patřily k zástavě. Výčet těchto pevností byl přidán kopistou v 15. století.²⁷⁷

Z roku 1395 nalézáme i potvrzení úřadu lesmistra na Chebsku v rukou města. V kapitole 4.1 této práce byl uveden boj mezi chebskými ministeriály a městem o tento úřad (legálnost jeho držení) jako příklad konfliktu mezi doznívající mocí dosud vládnoucí ministeriální vrstvy a městem *Cheb*. *Václav IV.* tento úřad přiřkl *Chebským* s tím, že držení (byť na základě udělených privilegií) jinými osobami je neplatné „...*wir bestetten...vnd confirmieren von kunihlicher machte zu Beheim in craft dicz brines alle igliche privilegia, hantfesten...vnserr Anherre...vber das forstamt doselbst zu Eger gegeben haben...“*. Byť se v listině *Václav IV.* přímo odvolává na moc královskou českou, je *Gradlem* zmíněno, že na rubu listiny je poznámka „*Wenczlaw Romischer kunig bestetunge vber daz forstmaisteramt*“.²⁷⁸

Dokladem o sebevědomém a nezávislém městském dominiu *Chebsko* je například *Václavova* listina z roku 1397 *Chebským*, kterou omezil pravomoce a práva královského (rozuměj českého) pfelegára, nástupce dřívějšího říšského landrichtera (zemského soudce). Jednalo se především o přijímání do manského vztahu pouze s vědomím chebské městské rady, říšská léna smí být udělována jen lidem, spadajícím pod jurisdikci města a země *Cheb* „...*nymandem weder in das Landt noch in die stat zw Eger zw Manne einnemen...solle, es sey dann mit des rates vnd der Burger wissen vnd willen...nemlichen auch, das der Richter nymandem des heiligen Reichs guter leyhen noch reichen sulle, dann den, die in das Gericht zu Eger gehören...“*.²⁷⁹

Výše uvedené nařízení však nemělo v druhé polovině *Václavovy* vlády valný vliv, neboť například pánové ze *Zedwitz* a z *Neipergu* se svými državami u *Aše* (královská léna z dob *Jana Lucemburského*) kladli městu odpor ve výběru dávek a oddělili se z říšské země *Chebsko*. Největším nepřitelem *Chebských* a jejich územní integrity však byli *norimberští* purkrabí, zvláště když jim rod *Forster*, usazený v okolí *Selbu*, prodal svá sídla a lesní okrsky.

Charakter města byl i nadále říšský. Dosvědčuje to zde roku 1389 konaný říšský sněm, kde se za účasti předních knížat *Říše* domluvil všeobecný mír na šest

²⁷⁷ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 19; taktéž *CIM II*, č. 674, s. 867-568.

²⁷⁸ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 18; též *CIM II*, č. 675, s. 868.

²⁷⁹ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 20; taktéž *CIM II*, č. 695, s. 891-893; *Kürschner, F.: Eger und Böhmen*, s. 41.

let (landfrýd) jako reakce na probíhající boj mezi městy a knížaty. Počátkem husitství se dalo město Cheb se souhlasem Václava IV. do říšské ochrany v důsledku vnitropolitických nepokojů v Čechách a oslabené královské moci. Zikmund z pozice říšského panovníka a dědice české koruny potvrzuje privilegia a svobody, udělené Chebským jeho předchůdci. Taktéž potvrzuje jejich soudní nezávislost – nemají být popoháněni před cizí soudy, s výjimkou dvorského soudu českého krále, resp. královského pflugára. Do své ochrany bere Chebské na žádost svého bratra Václava IV., kvůli probíhajícím snahám norimberských purkrabí a rodu Forster o zcizování chebských statků a tím zmenšování zastaveného území.²⁸⁰

Husitská éra se může směle označit jako návrat do stavu před zástavou v roce 1322. Díky své strategické poloze a také svému privilegovanému postavení na rozhraní dvou státních celků hrálo město Cheb roli jak shromaždiště invazních vojsk křížových výprav do nitra českého království, tak i roli diplomatickou a zprostředkovatelskou, která byla posléze vyjádřena tzv. Soudcem chebským.²⁸¹

V bojích mezi Zikmundem a představiteli husitů stálo město Cheb na straně panovníka. Nejen jako ryze katolické a německé město, nýbrž i jako nezávislá, říšská země. Výrazem vděčnosti a díky Zikmunda vůči Chebským bylo nejen obligátní potvrzení dosud udělených privilegií, ale také další vybírání daní z dobytka (tzv. kopytné – Klosteuer) pro své potřeby a také nezastavitelnost celé země Chebsko, i s ní spojeného úřadu pflugára „... *den Burgern...zu Eger... die Sy vns wider die Wykleffen vund auch süst...gegundet hat, daß Sy haben mogen Clostewre in vnserm lannde zu Eger..., daß Sy furbaß soliche Clostewre in Jrem land zu Eger auff alle leutte, edel vnd vnedel... daß wir Sy vnd die Statt zu Eger mitsampt dem pflugampt vnd dem gerichte nyemand vmb keinerlei gelt versetzen...*“²⁸²

Samotný úřad pflugára (a s ním spojené držení a správa chebského hradu) bylo Zikmundem chebským měšťanům zastaven za sumu 300 kop grošů s tím, že mají mít tento úřad ve svých rukou až do vyplacení výše uvedené sumy „...*Alß Vnsere liebe getrewen die ...Burger der Stadt zu Eger die Pflege daselbst zu*

²⁸⁰ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 106-108; o chebském sněmu, a snaze vyřešit spory mezi městskými svazy (švábský a rýnský) a knížaty, viz Kubů, F.: *Chebský*, s. 143-150. Zikmund viz *CIM II*, č. 870, s. 1172-1177.

²⁸¹ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 109; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 42-43.

²⁸² Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 22; též *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*. Tomus III. *Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1420 – 1526*. *Sbírka pramenů práva městského království českého*. Díl III. *Privilegia královských měst venkovských z let 1420 – 1526* (dále jen *CIM III*). Eds. Jaromír Čelakovský, Gustav Friedrich. Praha 1948, č. 24, s. 33-38.

*Eger...vmb 300 Schock Böhm grossen gelostet und an sich gebracht haben...*²⁸³

Byť byl tento úřad dán roku 1431 do zástavy kancléři Zikmunda Kašparu Šlikovi (pocházejícímu z Chebu) za finanční pomoc. Celková zástavní suma se zvýšila o 900 zlatých rýnských.²⁸⁴

Později Zikmund, již z moci císařské, potvrdil městu Cheb veškerá stará práva a privilegia jako výraz díků za neochvějnou pomoc proti husitům, s důrazem na soudní pravomoc a autonomii – u chebského městského soudu se lze odvolat pouze k panovníkovi Říše či podle povahy věci k českému králi „...*unsern lieben getruen..., das wir in und iren nachomen und derselben stat zu Eger alle und igliche ire gnade, freiheite, rechte, gerichte, brieve, privilegia und hantvesten...unsern vorfarn am riche und der cron zu Behem...und wir gebietenuch darumb...allen und iglichen fursten...graven, fryen, edeln...und sunst allen andern unsern und des heiligen reichs und unsers kunigrichs zu Behem undertanen...*“²⁸⁵

Vztahy mezi říšskou zemí Chebsko a českou Korunou se v pohusitské éře vrátily opět do normálu, byť ze strany především Albrechta, který se věnoval svým záležitostem v Uhrách, byl patrný odstup a vyvstalo z toho pro Chebské nebezpečí ze strany jejich sousedů. Byla uzavřena ochranná smlouva s markrabaty braniborskými a purkrabími norimberskými roku 1438, a to se souhlasem místodržícího v Čechách. Smlouva byla každoročně obnovována. Chebští za ni platili svým ochráncům 300 florénů ročně. Za vnitropolitických nepokojů v pohusitských Čechách byla uzavřena ochranná smlouva i se Saskem. Hauptmanem (vojenským velitelem) na Chebsku byl jmenován Hynek Krušina ze Švamberka. Dědická práva Alžběty, dcery Zikmundovy, nebyla částí stavů uznána a to mělo za následek, že město Cheb bylo říšským panovníkem Fridrichem III. počítáno v roce 1450 mezi říšská města (společně s městy Köln, Mainz, Straßburg, Worms, Speyer, Regensburg, Konstanz, Basel, Aachen, Frankfurt, Kolmar, Schlettstadt, St. Gallen, Überlingen, Lindau, Hagenau a Weißenburg). Sami Chebští neměli komu holdovat, respektive žádnému zvolenému a uznanému českému králi. Císař Fridrich III. jim potvrdil veškerá práva a privilegia z moci císařské.²⁸⁶

²⁸³ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 24; též *CIM III*, č. 49, s. 66-68; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 44.

²⁸⁴ *CIM III*, č. 50, s. 68-72, zejm. s. 71; též Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 44.

²⁸⁵ *CIM III*, č. 62, s. 89-92; Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 25; taktéž viz Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 44.

²⁸⁶ Viz *CIM III*, č. 150, s. 62. viz též Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 44-46. Sturm uvádí roční poplatek za obnovování smlouvy 500 guldenů, viz Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 110.

Do 50. let 15. století spadají další boje Chebských s pány z Plavna. Podle obžaloby chebských radních bylo město a okolí pustošeno a drancováno právě lidmi pánů z Plavna. Obžaloba byla zaslána do rukou Jiřího z Poděbrad a radě království českého.²⁸⁷

Naopak roku 1452 byly Chebským potvrzeny ze strany císaře Fridricha III. všechny svobody, privilegia a práva již udělená, jak ze strany Říše tak i českého království. To samé se zopakovalo následující rok, tentokrát ze strany českého krále Ladislava Pohrobka.²⁸⁸

Potvrzování veškerých starých práv a privilegií Chebským bylo závislé na tom, kdo byl jako ochránce a garant „blíže“. Nejideálnějším případem bylo, když si město Cheb mohlo (a zhusta to také činilo) nechat potvrdit své dosavadní výsostné postavení na rozhraní dvou státních celků od obou stran zároveň – od říšského panovníka i českého krále. Tato tzv. dvojí identita Chebska bude předmětem následující kapitoly.

Nástupem Jiřího z Poděbrad roku 1458 na český trůn začalo, resp. vyvrcholilo pro Chebské období, kdy se snažili udržet striktní neutralitu a nemíchat se do záležitostí uvnitř českého království. Uznávali, na základě starých (a neustále nově potvrzovaných) privilegií, pouze právoplatně a řádně zvoleného českého krále a odmítli později jak klatbu nad králem Jiřím tak i následně protikrále Matyáše Korvína.²⁸⁹

Ještě v roce 1458 osvobodil papež Pius II. světské i duchovní obyvatele Chebska od pravomoci vestfálských (tajných) i jiných cizích soudů, s tím, že se mají zodpovídat pouze soudu městskému (ve věcech světských) a biskupovi (ve věcech duchovních).²⁹⁰

²⁸⁷ Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken*, č. 1073, s. 262-263; v návaznosti byl Jiřím roku 1466 vydán list Chebským, že mu mají býti nápomocni v případě tažení proti pánu z Plavna. Viz *CIM III*, č. 285, s. 493-495.

²⁸⁸ *CIM III*, č. 150, s. 262; taktéž č. 156, s. 273-274; viz též Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 28.

²⁸⁹ Potvrzení všech svobod a privilegií Jiřím z Poděbrad, českým králem, viz *CIM III*, č. 209, s. 358-360; též Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 29; list papeže Pavla II. z roku 1466, nabádající Chebské, aby se spojili s Plzeňskými proti Jiřimu z Poděbrad viz Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken*, č. 1094, s. 280; odpověď Jiřího Chebským formou apelace na postoj a dodržování v otázce náboženství i postavení se proti Římu, i otevřené zveřejnění apelace na Chebské ohledně nepodložených obvinění nepřátel viz tamtéž, č. 1095, č. 1096, s. 280; reakce Chebských, že přijali výše uvedené apelace a podle zvyků svých předchůdců se zdrží jakéhokoliv jednání vůči Jiřimu a následný požadavek papežského legáta Chebským pod hrozbou interdiktu na vypovězení poslušnosti Jiřimu viz tamtéž, č. 1097, č. 1098, s. 280-281; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 111; též Kubů, F.: *Chebský*, s. 62-64.

²⁹⁰ *CIM III*, č. 210, s. 360-362.

Král Jiří z Poděbrad roku 1465 povolil purkmistrovi a měšťanům města Chebu vykonávat hrdelní pravomoc v celé chebské zemi po dobu šesti let, společně s chebským purkrabím Matoušem Šlikem z Lažan.²⁹¹

Výše uvedená privilegia stran soudní pravomoci, resp. osvobození od soudů cizích, navazují na privilegia starší (Rudolfa Habsburského, Jana Lucemburského atd.), která jen potvrzují výlučné a privilegované postavení země Chebsko.

V prosinci roku 1467 byl nad městem vyhlášen interdikt, jako odpověď na postoj Chebských, kteří setrvali u Jiřího jako právoplatně zvoleného a uznaného českého krále. Byť byl interdikt v lednu roku 1468 odvolán, aby byl posléze střídavě obnovován a rušen, s označením města Chebu jako kacířského se setkáváme až do roku 1472. Souvislosti musíme vidět ve striktním udržování neutrality Chebských, odmítnutí holdovat, jak roku 1469 v Olomouci zvolenému Matyášovi Korvínovi, tak i českým stavům – uznávat a holdovat budou pouze českými stavy zvolenému a uznanému českému králi jako majiteli zástavy, s poukazem na dřívější privilegia a svobody jim udělené.²⁹²

Po smrti Jiřího pokračovaly politické boje. Byť byl zvolen českým králem Vladislav Jagellonský, protikrálem zůstával stále Matyáš Korvín. Sami Chebští odmítli Vladislavovi holdovat, s poukazem na konaný říšský sněm v Řezně, kde se bránili s ohledem na dosud udělená privilegia o uznávání pouze právoplatně zvoleného českého krále. Město Cheb bylo bráno (a samo se i cítilo) jako říšské město, z důvodů, že de iure byl dříve Jiří sesazen a Matyáš nebyl všeobecně uznán za českého krále a tím ztratily smysl veškeré zástavní závazky. Byl zde patrný i odpor kurie, Chebští mají holdovat papežem uznanému králi, tj. Matyášovi Korvínovi. Teprve po šesti letech roku 1477 zástupci města Chebu a celé země (stavů – tři měšťané a tři rytíři) holdují v Praze Vladislavovi. Roku 1471 povolil císař Fridrich III. purkmistru, radě a obci města Chebu pečeti červeným voskem.²⁹³

Král Vladislav potvrdil roku 1477 na žádost purkmistra a rady města Chebu všechna udělená privilegia a svobody svých předchůdců.²⁹⁴

²⁹¹ *CIM III*, č. 280, s. 484-485; Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 29-30.

²⁹² Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken*, č. 1099, s. 281-282, č. 1100, s. 282-283, č. 1101-1105, s. 283-284, č. 1106, s. 284-285, č. 1107, s. 285-286, č. 1109, s. 287-288; viz též Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 112-113.

²⁹³ Viz *CIM III*, č. 317, s. 546-547; taktéž Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 30; též Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 112-113; též Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 50, 54-57; viz též Kubů, F.: *Chebský*, s. 61.

²⁹⁴ *CIM III*, č. 381, s. 642-644; též Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 30-31.

Navazuje povolení purkmistrovi a radě města Chebu vykonávat v celé zemi hrdelní pravomoc společně s Matoušem Šlikem z Lažan na dalších deset let.²⁹⁵ Dále je Chebským potvrzeno, že král nezvýší zástavní sumu, za níž je zastaveno chebské pflugárství.²⁹⁶

Do této doby spadá první vážnější pokus českých stavů přičlenit celou zemi Chebsko pevněji do struktur českého království. Příležitostí, kterou si české stavy nenechaly ujít, bylo svolání svatováclavského sněmu po mírových jednáních v Budě (roku 1478) a v Olomouci (roku 1479) mezi Vladislavem a Matyášem. Chebští byli pozváni na sněm také – samozřejmě bylo ono pozvání odmítnuto, právě s poukazem na statut zástavy, říšského města, které má své privilegované postavení zaručené jak ze strany panovníků říšských tak i králů českých, jimž de iure i de facto podléhá. V představách obou panovníků na mírových jednáních, kde se měly uspořádat státoprávní vztahy, by Chebsko podléhalo české vládě.²⁹⁷

Dalším pokusem jak připoutat Chebsko pevněji k českému království byl požadavek českého panovníka na placení daní ze strany Chebských. Ti s poukazem na státoprávní postavení a privilegium Jana Lucemburského z roku 1322 odmítli, s tím, že jsou osvobozeni od jakýchkoliv dávek a daní českým králům. Vladislav (resp. stavy českého království) nerezignoval a celá záležitost se vyřešila jednáním mezi chebskými stavy a královským komisařem, kdy bylo rozhodnuto o dobrovolném příspěvku do pokladny českého krále a vystavení reversu a kvitance, že se nejedná o daně, nýbrž o „dobrovolný“ příspěvek. Formulace privilegia o daňové nedotknutelnosti kopíruje privilegia předchozí.²⁹⁸

V souvislosti s úspěchy českých stavů a přijetím tzv. Vladislavského zřízení zemského roku 1500 (omezení panovnické moci a potlačení mocenského vzestupu měst ku prospěchu šlechty) se na Chebsku projevil separatistické tendence tamní aristokracie. Ve své podstatě nepřestala nikdy šlechta (nástupkyně bývalé ministeriality) usilovat o znovuoobnovení svého výsadního postavení v celé zemi Chebsko na úkor města. Holdovací poselstva byla rozdělena paritně – tři šlechtici a tři radní, společně s písařem. Každá skupina složila svou vlastní přísahu. Dokladem o neustálých sporech mezi rytířstvem a městem Cheb, majetkových poměrech

²⁹⁵ *CIM III*, č. 382, s. 644-646; taktéž Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 30.

²⁹⁶ *CIM III*, č. 383, s. 646-647; též Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 30-31.

²⁹⁷ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 114; též Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*. Dargestellt, s. 58.

²⁹⁸ Privilegium Vladislava z roku 1482 o celní a daňové svobodě Chebských viz Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 31, 33; též *CIM III*, č. 427, s. 724-726, č. 518, s. 875-877; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 114.

rytířstva (především tzv. Klosteuer – kopytné z dobytka), podřízenosti a nezcizitelnosti chebských statků v držení šlechticů, snahách měšťanů o udržení celistvosti země Chebsko viz například výpis odpovědi komorního soudu, přeloženého do němčiny ohledně výše uvedených pří.²⁹⁹

Dalším příkladem budiž výpověď komorního soudu v rozepři mezi městem Cheb a Ondřejem Gumerauem o povinnosti jeho lidí robotovat ve prospěch Chebských, resp. podřízenosti Wilštejna (Skalné), který spolu s dalšími bývalými ministeriálními hrady a sídly jako Kynšperk, Liebenstein (Libá) a Neuhaus patřily do země Chebsko na základě listů předchozích panovníků Václava IV. a Zikmunda Lucemburského.³⁰⁰

Obranou proti snahám českých stavů o omezení dosavadního privilegovaného postavení Chebska a slabé vládě českého panovníka, bylo uzavření ochranné smlouvy s braniborskými markrabími (ti vzali Chebské do ochrany již roku 1469, když odmítli holdovat Matyáši Korvínovi) a norimberskými purkrabími roku 1505. S touto formální smlouvou souhlasil český král s tím, že nebude na škodu českému království.³⁰¹

Zároveň si Chebští nechali předtím roku 1495 potvrdit a obnovit stará privilegia ze strany říšského panovníka Maxmiliána I. Jednalo se především o držení říšských lén Chebskými a hrdelní pravomoci v celé zemi po dobu jednoho roku. Po uplynutí této doby měli vše přijmout jako léno.³⁰²

Sám Vladislav povoluje purkmistru a radě města Chebu vykonávání hrdelní soudní pravomoci po dobu dalších deseti let roku 1497.³⁰³

Sílicí pokusy českých stavů a krále Vladislava se projeví – i přes výslovné potvrzování dosavadního statutu Chebska jak ze strany českého krále tak i říšských panovníků – například roku 1507, kdy se chebský radní Bernardin Schmiedel dozvěděl, že Vladislav chce dát Chebsko jako zástavu šlechtici Mikuláši Trčkovi z Lípy a peníze poskytnout svému bratru Zikmundovi Polskému. Chebští to s poukazem na svá stará práva a privilegia, potažmo své postavení vůči České koruně, odmítli. Z projektu sešlo, i když roku 1522 se o něco podobného pokusil i braniborský

²⁹⁹ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 115; výpis pří viz *CIM III*, č. 430, s. 731-734.

³⁰⁰ Tamtéž, č. 508, s. 859-861.

³⁰¹ O motivech braniborského markraběte Albrechta viz Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken*, č. 1112, s. 290; též Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 60; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 116.

³⁰² *CIM III*, č. 500, s. 845-847; potvrzení všech dosavadních privilegií Maxmiliánových předchůdců a osvobození od vestfálských soudů, viz tamtéž, č. 501, s. 847-850; též Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 31-32. Oba dva listy jsou zde mylně připsány českému Vladislavovi.

³⁰³ Viz *CIM III*, č. 513, s. 869-870.

markrabě Jiří, který tak chtěl zaokrouhlit državy Hohenzollernů. V tomto roce si také Chebští nechali znovu potvrdit veškerá práva a privilegia, zaručující jim dosavadní státoprávní postavení vůči českému království.³⁰⁴

Zástavu mohl vyplatit pouze římský císař. Město Cheb si hledělo zachovat dosavadní statut říšské země, byť zastavené, která by zároveň měla i dobré vztahy s královstvím českým. Proto se Chebští nijak nebránili v poskytování peněžní pomoci českým králům, ale vždy si nechali potvrdit, že peníze byly dány dobrovolně a že český král z toho neučiní precedens. Příkladem budiž list krále Ludvíka z roku 1522, kdy český král obdržel peněžní pomoc, dovoluje ji purkmistru a radě města rozvrhnout na všechny obyvatele země a slibuje, že do budoucna nebude požadovat výše zmíněné finanční obnosy.³⁰⁵

Nástupem Habsburků na český trůn a zároveň i opanováním trůnu říšského, došlo v případě Chebska opětně k období, kdy byl jak ručitel zástavy tak i její majitel příslušníkem jedné dynastie, resp. i jednou osobou. Tím došlo k situaci, že vyplacení zástavy nebylo „na pořadu dne“ a z chebské země se postupem času stala tzv. „ewige Pfandschaft“ – věčná zástava, která přesně charakterizovala pozici Chebska a jeho dalšího směřování do budoucna. Ze strany českých stavů, ale i českého krále pokračovaly tendence začlenit Chebsko jak politicky tak i po stránce daní a berní do struktur českého království. Příkladem mohou být snahy postavit v Chebu celnici, požadavek daně z vaření piva a zákaz vývozu obilí z Čech. Prozíravou politikou města a jeho představitelů bylo všem těmto pokusům zabráněno a domluveno na paušální částce, kterou Chebští odváděli českému králi.³⁰⁶

Dvojitá identita chebského regionu, resp. pozice říšského města a zároveň zástavy českého království, a z ní vyplývající výlučné a privilegované postavení Chebska na rozhraní dvou státních celků, byla trnem v oku českých stavů, které se v součinnosti s českým králem snažily toto postavení narušit, omezit a v konečném

³⁰⁴ Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 61; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 116; Cheb byl brán jako říšské město, viz např. Maxmiliánovo potvrzení osvobození od držení regalíí jako lén na další dvě léta roku 1512, poté 1514 a 1516. *CIM III*, č. 624, s. 1112-1113, č. 631, s. 1127-1128, č. 653, s. 1160-1161; Vladislavův list roku 1515: jede-li kupec po cestě k Chebu, má zaplatit clo chebskému pflégárovi. Tamtéž, č. 648, s. 1156-1157; též Gradl, H.: *Die Privilegien*, s. 38; Ludvíkův list roku 1521: V případě žaloby na chebské kupce v Uhrách je lze popohnat pouze před jejich vlastní městský soud. *CIM III*, č. 675, s. 1204-1205; též Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 38-39; Potvrzení všech práv a privilegií vydaných českým králem Ludvíkem chebským vyslancům viz *CIM III*, č. 678, s. 1210-1212; taktéž Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 39.

³⁰⁵ *CIM III*, č. 681, s. 1214-1216. Porušeno je to ihned v roce 1527 za Ferdinanda, jehož list má prakticky stejné znění. Viz Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 39-40.

³⁰⁶ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 116; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 63; o neškodnosti zavedení celnice v Chebu a zákazu vývozu obilí (resp. placení cla) viz listy krále Ferdinanda z roku 1528 a 1558. Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 40.

důsledku začlenit Chebsko do struktur českých zemí. Nástup Habsburků spojený s centralizačními snahami a se zvyšováním (popřípadě zaváděním nových) berních povinností byly příčinou postupné ztráty významu města Chebu a jeho privilegovaného postavení. Z Chebska se stala „věčná zástava“, která byla do budoucna odsouzena k postupnému pohlcení českým královstvím.

4.4 DVOJÍ IDENTITA?

Cílem této kapitoly je prokázat či vyvrátit předpoklad dvojí identity regionu Chebsko. Na předchozích stranách jsem nastínil postupný vývoj chebské země. Z počátku řídce osídlená země „nikoho“ se stává v polovině 11. století centrem čilé kolonizace a správy pod taktovkou nejprve markraběcí a poté štaufské ministeriality. Štaufské období Chebska – a zároveň doba největšího významu a moci chebské ministeriální správy – od poloviny 12. století po 70. léta 13. století nahradila éra městského státu, kde samotné město Cheb soustředilo ve svých rukou veškerou politickou a hospodářskou moc na úkor dosud vládoucích ministeriality, s jejímiž zbytky (loupeživí rytíři na opevněných hradech) či s jednotlivými rody (viz například rod Forster) ve 14. a 15. století bojovalo. Určujícím faktorem však od pádu štaufské dynastie až po nástup Habsburků na český trůn a jejich postupné centralizační snahy byl pro Chebsko vztah jak k Říši, jejíž se cítili být součástí, tak i k českému králi, resp. k českému království, který jim na základě již dříve udělených privilegií, svobod a dohody mezi Janem Lucemburským a Ludvíkem Bavorem, zaručoval rozsáhlou autonomii v rámci českého království. Jak se tedy samotní obyvatelé říšské země Chebsko profilovali? Cítili se jako obyvatelé Říše či jako poddaní českého krále nebo obojí? Na následujících stranách se pokusím zodpovědět otázku, s čím, potažmo s kým, se Chebští identifikovali.

V našem případě, pokud bychom měli vymezit pojem identita u Chebských, se jedná zprvu o identitu teritoriální, resp. politickou, která se poté v 15. století vyznačuje i vymezením konfesijním a jazykovým.³⁰⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že potřeba se identifikovat, resp. vymezit se vůči něčemu či někomu, vyvstala u Chebských v době prvních zástav (Přemysl Otakar II., Václav II.) až po zástavu dojednanou roku 1314 a realizovanou v roce 1322 mezi

³⁰⁷ Vymezení pojmu identity v závislosti objektu k předmětu, jejími typy a důvody, jež vedou k potřebám identifikovat se s něčím vůči něčemu viz *Zur Identitätsgeschichte deutschsprachiger Gruppen in Großpolen/Provinz Posen und dem Königlichen Preußen/Westpreußen vor 1848*. Von Michael G. Müller. In: *Die Nationalisierung von Grenzen. Zur Konstruktion nationaler Identität in sprachlich gemischten Grenzregionen*. Herausgegeben von Michael G. Müller und Rolf Petri. Herder Institut. Marburg 2002, s. 1-11.

Ludvíkem Bavorským a Janem Lucemburským. Sám Ludvík však Chebské ubezpečoval o brzkém vyplacení zástavy a *vrácení* se zpět do područí Říše.³⁰⁸

Jan Lucemburský jako nový vládce Chebska dal ihned vystavit Chebským listinu, ve které je ubezpečoval o nedoknutelnosti dosavadních práv a privilegií a o *novém* státoprávním postavení vůči českému království.³⁰⁹

Počáteční období zástavy brali Chebští na základě slibů Ludvíka Bavorského jako *dočasné*, s tím, že se opět vrátí do područí Říše. První známkou, že se zástava protáhne přinejmenším na delší období bylo vystřídání říšského zemského soudce českým hejtmanem (prvním byl purkrabí Jaroš z Fuchsberka za obsazení Chebska Přemyslem Otakarem II. roku 1267), dosazovaným českým králem z řad okolní šlechty (bývalých ministeriálů) nebo českých šlechticů. V roce zástavy (1322) jím byl Jindřich starší z Weidy. Samotné město Cheb, resp. purkmistr a rada města, získala načas tento post taktéž formou zástavy (roku 1402, 1429).³¹⁰

Nesmíme však zapomínat, že paralelně s Janem potvrdil Chebským privilegia a svobody i říšský panovník Ludvík. Potvrzováním a vydáváním privilegií starých i nových chebským měšťanům ze strany obou panovníků, i v případě, že jedna osoba byla vládcem jak českým tak i říšským (například Karel IV.), lze definovat *dvojitou identitu* Chebska. Na paměti bychom měli mít i to, že Chebsko nevystupovalo jednotně. Stále po většinu 14. a 15. století probíhaly mocenské boje mezi bývalou ministeriálitou a městem Cheb. Jak ukazují případy separatistických tendencí bývalých ministeriálů (příkladem budiž rod Forster) či rovnou oblehování ze strany českého krále (Albrecht z Neipergeru v případě Aše a Selbu), bylo úhelným kamenem politiky města Chebu zachovat integritu celé země Chebsko, což nám dokazuje neustálé potvrzování o nedělitelnosti země jako zástavy ze strany jak říšských vládců tak i českých králů.

Chytré lavírování Chebských mezi oběma stranami v jednotlivých obdobích bylo podmíněno také tím, do jaké míry byla vládnoucí moc v obou státních celcích silná – v případě říšského prostoru, kde teritoriální vláda jednotlivých knížat oslabovala centrální moc, tak i prostoru českého v období slabé vlády Václava IV. a

³⁰⁸ Böhmer, F. J. (ed.): *Die Urkunden Kaiser Ludwigs*, č. 26, s. 2; *Monumenta Egerana* (ed. H. Gradl), č. 628, 635; Siegl, K.: *Das Egerland zur Zeit*, s. 8-9.

³⁰⁹ *Zbraslavská kronika* (ed. Z. Fiala), Kniha druhá, kap. XI; též Siegl, K.: *Das Egerland zur Zeit*, s. 11-13; viz již v úvodu zmíněný *Freiheitsbrief*: Mimo jiné se zde slibuje zachování všech práv a svobod, privilegií římsko-německých panovníků Chebským, zaručení neplacení daní českému království. Město jako takové podléhá přímo českému králi (kterého zde zastupuje jím jmenovaný hejtman či soudce) nikoliv jeho komorníkovi jak v případě jiných královských měst. Na území Chebska se nevztahuje činnost českých centrálních úřadů.

³¹⁰ *CIM II*, č. 123, s. 200-202; též Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 385-386 (Funktionlisten).

husitství. Na předchozích stranách bylo vidět jak a kdy se Chebští profilovali, v návaznosti na vnější okolnosti. V případě ohrožení hledali pomoc buď u českého krále jako autority či se počítali mezi říšská města, popřípadě hráli roli zprostředkovatele (období husitství).³¹¹

Mluvíme-li o dvojí identitě Chebska, musíme mít na zřeteli k jakému období lze tuto tezi přijmout a jaké jsou pro to důvody. Pro 60. a 70. léta 13. století, kdy Chebsko bylo ve správě českého krále Přemysla Otakara II., nelze o dvojí identitě uvažovat, byť se již pomalu rýsuje budoucnost říšské země Chebsko jako zástavní, v důsledku enormního zájmu českých králů a snaze říšských vládců koupit si přízeň vládců českého prostoru v probíhajících bojích mezi jednotlivými zájemci o říšský trůn.³¹²

Podobný statut, to znamená bezprostřední říšské země, mělo Chebsko i za dočasných zástav za vlády Václava II. (věno Guty Habsburské). Kvůli vzrůstající moci Přemyslovců, kteří měli nejen českou, nýbrž i polskou a uherskou korunu, ale také kvůli stříbrným dolům v Kutné Hoře, bylo požadováno nejen vzdání se výnosů z Kutné Hory na šest let, ale i Chebska a Plisenska vedle dalších ultimát v podobě rezignace na polskou i uherskou korunu.³¹³

Musíme si uvědomit, že Chebsko společně s Míšeňskem a Plisenskem v rukou českých králů (s Polskem a Uhrami) vedle představovaly pro panovníky Říše strategickou hrozbu. Chebská země byla pod říšskou vládou i za Jindřicha VII. a posléze Ludvíka Bavorského.³¹⁴

Před rokem 1322, resp. rokem 1314 nelze tedy mluvit o dvojí identitě chebského regionu, byť některé momenty k tomu svádějí (potvrzování privilegií a svobod ze strany českých králů, reálná moc a vliv Přemysla Otakara II. a Václava II. na Chebsku, dosazení českého hejtmana namísto říšského landrichtera).

Počátek měnící se identity chebské země lze pozorovat právě od října roku 1322, kdy Jan Lucemburský vydal Chebským svůj *Freiheitsbrief*, kde bylo především kodifikováno nové státoprávní postavení Chebska v rámci struktur českého

³¹¹ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 109; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 42-43; též Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 22; *CIM III*, č. 24, s. 33-38.

³¹² *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 253, 256; viz též Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 76-77.

³¹³ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 543; Böhmer, F. J.(ed.): *Regesta chronologico-diplomata*, s. 271, č. 5131; *Chronicon aulae regiae. FRB IV.* (ed. J. Emler), Prima Libri, Capit. LXXI; *Zbraslavská kronika* (ed. Z. Fiala), Kniha první, kap. LXXI; Dvořáčková-Malá, D.: *Václav II.* In: Sommer P., Třeštík, D., Žemlička, J. (eds): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 330-331.

³¹⁴ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 83; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 28-29.

království. Zároveň byly ale zaručeny dosavadní svobody, práva a privilegia, vydaná jak ze strany říšských panovníků tak i vládců českých.³¹⁵

Jednotlivé epochy dějin chebského regionu nám ukazují měnící se identitu Chebských na základě nejen politických vlivů, nýbrž i sociální stratifikace. Představíme-li si různé roviny identifikace vzestupně seřazené ve formě pyramidy, vypadá celkový obraz následovně. Základ tvoří primární identita, tj. Cheban, ztotožňující se se svým rodným místem (město, vesnice). Následuje identita další, upřesňující příslušnost (jak sociální tak i politickou, později i jazykovou) – např. měšťan, rolník nebo ministeriál. Půjdeme-li dále směrem k vrcholku imaginární pyramidy, dostáváme se do roviny identifikace státní (region, země).

Identita elit chebského regionu se profilovala v návaznosti na předchozí tezi tímto způsobem:

1. Období ministeriality – časově vymezené zhruba od poloviny 11. století do pádu štaufské dynastie roku 1268. Po značnou část tohoto časového úseku chebských dějin byly nositeli identity ministeriální rody. Z podstaty své existence a původního účelu, ke kterému byli určeni (kolonizátoři, vojáci, úředníci říšských panovníků), byla jejich identita ryze říšská, s přímými vazbami k osobě panovníka.

2. Období města Chebu – ohraničené první zmínkou o městě Chebu v roce 1203, jehož význam vzrostl díky častým pobytům štaufských panovníků a konáním říšských sněmů³¹⁶ až po centralizační snahy jak českých stavů tak i Jagellonců a Habsburků v 16. století. Můžeme jej dále rozdělit do čtyř intervalů.

2. 1 Prvním z těchto obdobích v éře chebského městského státu byl interval ministeriálně – měšťanský (vymezený zhruba léty 1268–1322, tj. konec přímé štaufské vlády na Chebsku až po realizaci zástavy českému králi Janu Lucemburskému). Vyznačoval se v důsledku předchozího interregna a vlády slabých říšských panovníků příklonem ke stabilnější moci českých králů, s nimiž ostatně Cheb měl už zkušenosti (vláda Přemysla Otakara II.). Velkou roli hrály i dočasné zástavy Chebska českým vládcům (Václav II.). Sami Chebští se však cítili být říšskými poddanými a v listinách jsou i takto označováni (jak ministeriálové tak i měšťané). Vedle původní vládnoucí ministeriality se zde jako elity objevují

³¹⁵ *Freiheitsbrief*; viz též *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 714; taktéž Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 91.

³¹⁶ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 119; *Bosl, K.: Die Reichsministerialität*, s. 494.

představitelé města a jeho orgánů.³¹⁷ Měšťanstvo bylo provázáno s ministeriálními rody, a proto bychom měli mluvit spíše o koexistenci dvou mocenských center na Chebsku. Když se stal Cheb říšským městem společně s Altenburkem a Norimberkem, vystupovali měšťané od roku 1250 vedle zemského soudce a říšské ministeriality jako třetí plnoprávný stav vlády na Chebsku, byli součástí „...*nobiles terrae...*“³¹⁸

2.2 Druhým intervalem lze vymezit období od faktické zástavy Chebska českému králi po nástup Karla IV. (1322–1346). Dalo by se charakterizovat neustálou snahou chebských elit zachovat si a potvrzovat privilegia a svobody od panovníků jak říšského tak i českého. Identita Chebských se zde mění z původní jednoduté říšské na identitu dvojí – jako říšská zástava českého krále, jemuž de facto i de iure podléhají, s tím, že vazby na panovníka říšského jsou stále silné a je považován za garanta „brzkého“ vyplacení zástavy. Mimo jiné se zde tato dvojí identita Chebských projevuje snahou zachovat integritu země a vymezením hranic vůči Čechům. Ze strany českých králů, ale i panovníků Říše byla tato snaha akceptována a neustále potvrzována.³¹⁹ Postupná dominance města nad ministeriálními se projevila jak po stránce politické tak i hospodářské. Symbolem byla úspěšná tažení proti loupeživým rytířům z řad ministeriality a také to, že příjemcem privilegií a práv byli chebští měšťané. Nesmíme však zapomínat, že nejmocnější rody v patriciátu města odvozovaly svůj původ z původní chebské ministeriality. Primárně nás knihy chebského soudu informují o bojích mezi původními ministeriálními rody a městem Cheb.³²⁰

2.3 Třetím intervalem byla vláda Karla IV., Václava IV. a Zikmunda Lucemburského (1346–1437). V jedné osobě zde byl jak věřitel tak i dlužník. Výše uvedení panovníci byli jak českými králi tak i vládci říšskými. Z tohoto důvodu nebylo vyplacení zástavy nijak na „pořadu dne“. Za Karla IV. se naopak mění ryze osobní zástava (vázaná na českého krále) na zástavu státní (Koruna česká) a její nezcizitelnost je jasně deklarována. Probíhá poslední etapa bojů o moc mezi zbylými ministeriály a měšťany (rody Forster, Kager, fojtové z Gery a Weidy, páni z Plavna a

³¹⁷ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 350.

³¹⁸ Tamtéž, s. 495.

³¹⁹ Viz například Jan Lucemburský roku 1335: Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 6; též *CIM II*, č. 175, s. 290–291; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 36; Sturm, H.: *Districtus Egranus*, s. 73.

³²⁰ Viz již citované Siegl, K. (ed.): *Das Achtbuch. Text des Achtbuches*, Fol. 1, 3, 10, s. 12–33; nejnověji viz Kubů, F.: *Chebský*, s. 50–51.

další).³²¹ Strategický význam regionu se projevuje nebývalým politickým vlivem, mocí a hospodářským rozkvětem chebského městského státu.³²² Předchozí dvojí identita v důsledku spojení obou pozic v rukou jednoho vládce ustupuje do pozadí a navenek se opět dostalo vědomí říšského města. Dokladem o sebevědomém a nezávislém městském dominiu byla například Václavova listina z roku 1397 Chebským, kterou omezil pravomoce a práva královského českého pfelegára³²³ či v Chebu roku 1389 konaný říšský sněm, kde se za účasti předních knížat Říše dojednal všeobecný mír na šest let jako reakce na probíhající boj mezi městy a knížaty. Počátkem husitství se dalo město Cheb se souhlasem Václava IV. do říšské ochrany v důsledku vnitropolitických nepokojů v Čechách a oslabení královské moci.³²⁴ Období husitství nastolený trend, vracející se před rok 1322, jen potvrdilo.

2.4 Čtvrtý interval je vymezen lety 1437 (Albrecht Habsburský na českém i říšském trůně) až 1526 (nástup dynastie Habsburků). S výjimkou vlády Albrechta II. Habsburského a Ferdinanda I., byl český a říšský trůn personálně oddělen. V důsledku předchozího období husitství se město Cheb profilovalo jako katolické a říšské město. Za vnitropolitických nepokojů v Čechách byly uzavírány ochranné smlouvy mezi Chebskými a sousedními mocenskými činiteli kvůli zabezpečení autonomního statutu Chebska. Sami Chebští neměli komu holdovat, respektive žádnému zvolenému a uznanému českému králi.³²⁵ Město Cheb bylo bráno (a samo se i cítilo) jako říšské město i z důvodů, že de iure nebyla vyřešena otázka právoplatně zvoleného českého krále (Jiří z Poděbrad a Matyáš Korvín) a tím ztratily smysl veškeré zástavní závazky. Nic na tom nezměnil ani fakt, že jak za vlády

³²¹ Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelharts*, s. 22-23; Kubů, F.: *Chebský*, s. 36; *Unser Egerland*. Zeitschrift für Heimaterkundung und Heimatpflege. Begründet von Alois John. Herausgegeben von dem Verein „Unser Egerland“. 42. Jahrgang, Heft 1-2, 1938. Hauptschiffleiter: Prof. Anton Krauß. Eger 1938, s. 3.

³²² Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 8-9; taktéž viz *CIM II*, č. 256, s. 390-393; Cheb na seznamu nezastavitelných a neprodejných měst a zboží viz: *Maestas Carolina*. In: *Maestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*. Hrsg. von Bernd-Ulrich Hergemöller. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74. Oldenbourg 1995, K. 6, s. 45-48; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 104-105.

³²³ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 20; taktéž *CIM II*, č. 695, s. 891-893; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 41.

³²⁴ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 106-108; o chebském sněmu, a snaze vyřešit spory mezi městskými svazy (švábský a rýnský) a knížaty, viz Kubů, F.: *Chebský*, s. 143-150. Též *CIM II*, č. 870, s. 1172-1177. Zde Zikmund z pozice říšského panovníka a dědice české koruny potvrzuje privilegia a svobody, udělené Chebským jeho předchůdci. Do své ochrany bere Chebské na žádost svého bratra Václava kvůli probíhajícím snahám norimberských purkrabí a rodu Forster o zcizování chebských statků a tím zmenšování zastaveného území.

³²⁵ Císař Fridrich III. potvrdil veškerá práva a privilegia z moci císařské. Viz *CIM III*, č. 150, s. 62. viz též Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 44-46. Sturm uvádí roční poplatek za obnovování smlouvy 500 guldenů, viz Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 110.

Jagellonců tak i prvních Habsburků, byli Chebští nuceni se podřizovat svému zástavnímu pánu – v otázce placení mimořádných daní i začlenění do struktur Koruny české. Stále více sílily centralizační tendence. Právě z tohoto období pochází pojem „ewige Pfandschaft“ (věčná zástava), neboť se opět v jedné osobě a na dlouhou dobu spojuje jak osoba věřitele tak i dlužníka.³²⁶ Chebští se zde ve sledovaném období identifikovali s říšským prostředím v důsledku nepokojů v českém království, ale i v případě ne příliš stabilní vlády (Jiří z Poděbrad) se obracejí na české krále jako své ochránce proti snahám okolních nepřátel. Spojením osoby jak věřitele tak i dlužníka, ale i centralizačních snah nejen Habsburků, nýbrž i českých stavů, vznikla pro Chebské situace, kdy si sami uvědomují svůj statut „věčné“ zástavy a snaží se zachovat i do budoucna privilegované postavení svého teritoria na rozhraní dvou státních celků.

Chceme-li tedy mluvit v případě Chebska o dvojí identitě, docházíme na základě výše uvedených tezí k následujícím závěrům: o dvojí identitě regionu, potažmo jeho elit, můžeme uvažovat pouze v určitá období. V našem případě se jedná o období vlády Jana Lucemburského a za husitství, resp. částečně v pohusitské éře až do definitivního nástupu Habsburků na český trůn. Ve všech zbývajících obdobích byla identita víceméně říšská.

Vrátíme – li se k rozdělení identit po stránce sociální, respektive politické, tak výsledek našich úvah tak jednoznačný není. Pro chebský region bylo charakteristické, především od pádu štaufské dynastie až do nástupu Habsburků na český i říšský trůn, soupeření mezi ministeriální vrstvou, transformovanou na klasickou aristokracii či nižší šlechtu, a městem Cheb, v jehož vrcholných orgánech se střídaly rody buď přímo z ministeriality vzešlé či s ní spřízněné. Z tohoto důvodu je nutno mít na paměti o čí identitě a na jaké úrovni hovoříme.

Identita reprezentativních složek chebského regionu, které měly v rukou faktickou moc, byla proměnlivá v závislosti na vnějších okolnostech - stabilní či nestabilní prostředí uvnitř jak Říše tak i v českém království. Tato tzv. dvojí identita byla v určitých obdobích charakteristická pro politiku Chebských.

³²⁶ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 117; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 63.

5. EXKURZ II: MANSKÝ SYSTÉM. ČESKÁ „MINISTERIALITA“?

Cílem následujícího, druhého, exkurzu je nastínit možnosti posunu v chápání *ministeriální vrstvy* v rámci středověké společnosti ve srovnání s navenek příbuznými jevy na území českého knížectví, resp. království od poloviny 12. století do pádu štaufské éry a tím i zániku smyslu existence ministeriálů jako nositelů idejí říšských panovníků.

K otázce, zda lze fenomén ministeriality srovnat s podobným jevem v prostoru českých zemí, mě přivedly poznámky kolegů na mé doktorské přednášce stran ministeriální vrstvy obecně, se zřetelem k Chebsku jako jedinému teritoriu na území českých zemí, kde se ministerialita etablovala jako vládnoucí elita v regionu. Ona poznámka směřovala k úvaze, zda bychom našli v *manském systému* na území českého státu relevantní synonym ministerialitě, typické pro území římsko – německé. Téma možnosti porovnat (částečně) oba správní systémy mě natolik zaujalo, že jsem se rozhodl mu v rámci své dizertační práce věnovat místo. Následující teze by neměly být vyčerpávající komparací obou jevů, neboť ta by vysoce přesáhla rámec dané práce. V první řadě jde o nastínění dalšího možného chápání ministeriální vrstvy, jejího dopadu na české země a také posunutí této problematiky do dosud ne příliš probádaných oblastí.

Na úvod by bylo dobré definovat samotný manský systém v českých zemích, jeho kořeny, trvání a příklady, kde manský systém našel své uplatnění. Částečným srovnáním s ministeriální správou by mělo být dosaženo základních tezí, které mohou být vodítkem pro další směr výzkumu.

Manský systém navazoval na soustavu hradskou. Centrem byl hrad, jehož držitel z pozice lenního pána propůjčoval hradní léna *manum*, kteří měli jako protihodnotu oblast především vojensky chránit. Z držby těchto *služebných lén* vyplývaly i jisté soudní, ekonomické a právní výhody. Tento lenní systém se prosadil především v okrajových oblastech českého státu, kde bylo zapotřebí okamžité vojenské pohotovosti. Udělení pozemku do dědičného držení *svobodné* osobě bylo spojeno s protislužbou, často vojenskou. Uplatnění tohoto systému se projevilo poprvé v našem prostoru při vytváření domény olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka a posléze i ze strany krále Přemysla Otakara II. právě v okrajových či nově kolonizovaných oblastech jakými byly Loketsko, Trutnovsko či Kladsko, kde byl

manský systém nejrozvinutější, a také u důležitých královských hradů, například Křivoklát. Sami manové podléhali královskému zástupci – purkrabímu určitého hradu, či hejtmanovi, sídlícímu na příslušném hradu daného území.³²⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že se manský systém uplatnil tam, kde byla potřeba okamžitého vojenského zásahu a kde byla určitá strategická důležitost – především v pohraničních oblastech.

Vzhledem k omezenému rozsahu této práce se budu věnovat pro potřeby komparace manskému systému na Loketsku a na statcích olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka.

Loketský manský systém musíme chápat na základě historického vývoje celé oblasti a také ve vztahu k sousednímu Chebsku. Původně slovanské území Sedlecko bylo v 80. letech 12. století v důsledku slabé moci českých knížat anektováno císařem Fridrichem I. V 90. letech 12. století se Sedlecko vrátilo zpět do českých rukou a právě v důsledku potřeby lepší obrany a správy byl založen hrad Loket. Vystavěn byl pravděpodobně za Přemysla Otakara I. jako centrum nově se zrodivšího správního systému – manského.³²⁸

Práva a povinnosti loketských manů jsme schopni vysledovat z období krále Jana Lucemburského. V darovací listině Kojatovi z Otnavic roku 1325 mu je lénem dáno území v oboře mezi řekami Teplou a Ohří poblíž hradu Loket. Kojata a jeho dědicové mají vykonávat veškeré služby na hradě Loket jako jiní loketští manové, s tím, že poddaní těchto pánů nemají být potahováni k purkrabskému loketskému soudu, s výjimkou násilí na ženách, vraždy, falšování mince a žhářství.³²⁹

Jistou kontinuitu loketského manského systému ze staršího období lze vystopovat z potvrzovací listiny krále Jana Lucemburského roku 1341. Český král zde potvrzuje manům a všem loketským obyvatelům veškerá práva, která od *dávných časů* užívali a o která v důsledku častých změn při purkrabském úřadu mnohokrát přicházeli. Samotní manové jsou zde výslovně vyňati z pravomoci zemského soudu a krajských cúd. Souzení mají být králem či loketským purkrabím.

³²⁷ Hledíková, Z., Janák, J., Dobeš, J.: *Dějiny správy*, s. 51, 69.

³²⁸ Vlasák, V., Vlasáková, E.: *Dějiny města Lokte* (dále jen *Dějiny města*). Loket 2004, s. 21-22, 26-27; podrobněji k počátkům loketského manského systému viz Knoll, V.: *Štaufští ministeriálové a Sedlecko. Poznámka k počátkům manského systému a loketské krajské správy* (dále jen *Štaufští ministeriálové*). Západočeský historický sborník 8. Plzeň 2003, s. 7; též viz *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), s. XXI; o Sedlecko v českých rukou a říšském vlivu na celou oblast v polovině 12. století viz žádost českého šlechtice Miroslava waldsassenského klášteru o založení konventu v Sedlci roku 1142 či darování ze strany českého krále Vladislava II. klášteru Waldsassen lesní okrsek v provincii Zettlitz (Sedlec) roku 1165. Tamtéž, č. 62, 80.

³²⁹ *CIM II*, č. 130, s. 209-210; též viz Knoll, V.: *Štaufští ministeriálové*, s. 22-23.

Jsou zde vyjmenovány povinnosti a práva manů: s lény spadajícími pod hrad Loket mohou svobodně nakládat a zemřou-li bez pořízení, dědí je nejbližší příbuzní. Je-li man potrestán na hrdle, statek odsouzeného zůstane v rodině. Je-li odsouzen poddaný mana, statek připadá pánovi. V pokutách podléhají městskému právu loketskému. Všichni obyvatelé Loketska mají platit královskou berni.³³⁰

Srovnáme-li výše uvedená práva a povinnosti loketských manů s povinnostmi a právy chebských ministeriálů, nalezneme zde některé styčné body. Stejně tak jako manové Loketska podléhali ministeriálové nejvyšší instanci (říšskému panovníkovi) a jeho zástupci landrichterovi. Léna, která ministeriálové dostávali, byla lény služebními a manipulace s nimi byla dost omezená (alespoň v raném období ministeriality 11. – 12. století). Dědičnost těchto lén je kodifikována jak u manů tak i ministeriálů, kteří však byli omezeni jen na svůj *rod*, resp. rodinu. Na nejbližší příbuzné připadlo léno pouze v případě, že neexistovali přímí mužští dědicové. V případě odsouzení ministeriála připadá statek taktéž jeho pánovi.³³¹

Co je však pro obě skupiny typické, je strategické postavení Loketska a Chebska na pomezí dvou monarchií. Byly to právě výjimečné podmínky, které umožnily vzestup jak ministeriality tak i autonomní charakter Loketska. Na rozdíl od manů například při královských hradech Bezděz, Zvíkov, Karlštejn a Křivoklát loketští manové nesplynuli s okolním obyvatelstvem a naopak jejich počet rostl. Později byl vytvořen i zvláštní manský soud v čele se soudcem, jmenovaným králem.³³²

V případě Loketska hrála důležitou roli i blízká říšská bezprostřednost Chebska. Odtud se právě na Loketsko usazovaly chebské ministeriální rody jako Nothafft, Falkenberg, Hartenberg či landkrabata z Leuchtenbergu v důsledku porážky v bojích s městem Chebem a ztráty svých hradů (Weissenstein, Königswart, Hartenberg).³³³

³³⁰ *CIM II*, č. 222, s. 348-349; o vzniku cúd, spjaté ze zemským právem viz Jan, L.: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Knihnice Matice moravské. Sv. 6. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas Philosophica č. 334. *Paginae Historiae Mediavelis. Series II/I – Historica*. Brno 2000, s. 66-70; též ohledně práv a povinností loketských manů viz Knoll, V.: *Štaufští ministeriálové*, s. 23-24.

³³¹ Práva, povinnosti a statut ministeriality viz kapitoly 3.3, 3.3.1, 3.3.2 této práce; o chebské ministerialitě viz kapitola 3.4.

³³² *Die Chronik der Stadt Elbogen 1474 – 1504* (dále jen *Die Chronik der S. Elbogen*). Bearbeitet von Dr. L. Schlesinger. Im Auftrage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1879, s. V-X; Kalista, Z.: *Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím, co je a tím, co není*. Praha, Litomyšl 2003, s. 41, 103-108, 437; o rozsahu moci loketského purkrabí viz např. *CIM II*, č. 715, s. 921-923 (listina krále Václava IV. z roku 1399 měšťanům města Ostrova, kde jim povoluje stavbu mostu přes řeku Ohři a svobodnou volbu rychtáře ve vsi Radešov, kterého dosud ustanovoval loketský purkrabí); viz též Knoll, V.: *Štaufští ministeriálové*, s. 25.

³³³ Schlesinger, L. (ed.): *Die Chronik der S. Elbogen*, s. IX-X; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 22; Vlasák, V., Vlasáková, E.: *Dějiny města*, s. 27-28; Knoll, V.: *Štaufští ministeriálové*, s. 18-21.

Nesmíme také zapomínat na skutečnost, že město Cheb bylo právně mateřským městem a odvolací instancí pro loketské měšťany.³³⁴

Privilegované postavení města Lokte, doložené nejen Janovými privilegii, ale i ze strany Karla IV., bylo potvrzeno mimo jiné i tím, že bylo osvobozeno od všech daní, jako kompenzaci za prodělaný požár města. O snaze si předcházet strategicky položené město netřeba pochybovat.³³⁵

Loketští manové a chebští ministeriálové měli mnoho společného právě v důsledku nejen geografické blízkosti a vzájemné provázanosti, nýbrž i díky strategické poloze na rozhraní dvou státních celků. Určité privilegované postavení loketských manů (viz Janova privilegia) bylo vykoupeno vojenskými a obrannými povinnostmi loketské *služebné šlechty* (many).

Historický vývoj Loketska, resp. Sedlecka byl v určitém období silně ovlivňován sousední říšskou zemí Chebsko. Na základě listin Jana Lucemburského známe určité povinnosti a práva loketských manů. Ve srovnání s chebskými ministeriály docházíme k závěru, že samotný loketský manský systém byl s chebským ministeriálním systémem *totožný*, právě s ohledem na přechodné štaufské období celé oblasti. Jediným rozdílem je právní statut představitelů obou systémů – ministeriál jako *primárně osobně nesvobodný* a loketský man *svobodný* de iure i de facto. Lze souhlasit s Knollem, že loketský manský systém byl protiváhou systému ministeriálního na Chebsku (druhá strana zemské hranice) a byl vytvořen ze stejného důvodu, tj. z nutnosti vojenského zabezpečení této strategické výspy českého království. Nedomnívám se však, že by se zemská hranice, tj. mezi Chebskem a Loketskem stírala v důsledku lenních vazeb příchozích říšských ministeriálů z Chebska na Loketsko (Nothafft, Falkenberg, Hartenberg, landkrabí z Leuchtenbergu) v poštaufském období. Právní vymezení Chebska bylo jasné – říšské území, zastavené českému králi (za Karla IV. českému království). Loketsko bylo v rukou českých králů již pevně, byť v důsledku strategického postavení na pomezí Říše a českého království mělo statut *cordón sanitaire* vůči říšskému sousedovi.³³⁶

³³⁴ CIM II, č. 337, s. 491-493; též Schlesinger, L. (ed.): *Die Chronik der S. Elbogen*, s. XV; Vlasák, V., Vlasáková, E.: *Dějiny města*, s. 32.

³³⁵ Např. Karlovy listiny Loketským z roku 1352. Viz CIM II, č. 332, s. 487-488, č. 337, s. 491-493.

³³⁶ Viz Knoll, V.: *Štaufští ministeriálové*, s. 19.

V případě manského systému olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka (1245–1281) se jedná o cizí prvek v rámci Moravy (i českých zemí jako celku). Sám Bruno byl olomouckým biskupem jmenován 20. září 1245 papežem Inocencem IV.³³⁷ Vysvěcen byl však až roku 1247, když ho poté uznal i český král Václav I.³³⁸

Brunův říšský původ se projevil i při reorganizaci církevní správy. Zřízení úřadu biskupského soudce (oficiála), manského soudu a výstavba hradů a měst (Kroměříž, Mírov, Blansko, Uherské Hradiště a jiné) šlo ruku v ruce s kolonizací, která společně se správou biskupských statků byla v rukou příchozích *ministeriálů*.³³⁹

Kolonizace na Osoblažsku, Hukvaldsku, Svitavsku a Mohelnicku byla spojena se získáváním jak starých hradů a měst (Kelč, Vyškov) tak i nových (Šaumburk u Kelče, Pustiměř u Vyškova). Cílem bylo zaokrouhlování a zcelování biskupských držav a také strategická a politickosprávní převaha v regionu.³⁴⁰

Bruno uděloval statky závislým šlechticům. Jako příklad uveďme rod Fulštejnů a rod z Brandýsa,³⁴¹ kteří byli potomky družiníků, příšlých společně s Brunem z Říše. Fulštejnové měli lénem Slavkov na Opavsku, který byl společně s jejich dalšími statky na Osoblažsku podřízen jednomu lennímu pánovi – olomouckému biskupu Brunovi. Havlu z Lemberka, mocnému šlechtici, udělil Bruno určité léno.³⁴²

Příklady na olomouckém biskupu závislých šlechticů, kteří vykonávali soudní či správní úkoly, jsou například manové Meinhard z Modřic³⁴³ či Jindřich, vykonávající funkci soudce ve Fryčovicích.³⁴⁴

Plně v intencích *ministeriálního práva* se odehrálo obdarování rytíře Herborda manským lénem za věrné služby.³⁴⁵

³³⁷ *RBM I*, č. 1124, 1125, s. 531.

³³⁸ Jako olomoucký biskup je Bruno označen již v listině z 30. prosince 1246. *RBM I*, č. 1157, s. 542. Předtím byl označován jen jako „...*electo Olomucensi*...“. Viz tamtéž, č. 1146, s. 539.

³³⁹ Žemlička, J.: *Naši Němci, cizí Němci a Židé*. In: Sommer P., Třeštík, D., Žemlička, J. (eds): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 507.

³⁴⁰ Hrabová, L.: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století* (dále jen *Ekonomika*). Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica 20. Historica IV. Praha 1964, s. 50-54; též viz *Závět' olomouckého biskupa Bruna z roku 1267* (dále jen *Závět'*). Připravil PhDr. K. Jiřík. Ostrava 1967, s. 27.

³⁴¹ „...*Henrico et Gunthero de Brandeyz*...“. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen *CDB V.*). Condidit Gustavus Friedrich. Tomi V. Fasciculus secundus. *Inde ab A. MCCLXVII usque ad A. MCCLXXVIII*. Ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Pragae MCMLXXXI, č. 733, s. 393-395.

³⁴² *CDB V.*, č. 554, s. 120-121; Jiřík, K. (ed.): *Závět'*, s. 29.

³⁴³ „...*Meynardo de Moderiz*...“ dle feudálního práva propůjčení vsi Želež, Žatčany a Modřice. *CDB V.*, č. 556, s. 122-124.

³⁴⁴ „...*Henrico, iudici de Fryčovice*...“. *CDB V.*, č. 607, s. 206-207.

³⁴⁵ „...*iure ministerialium Magdeburgensis ecclesiae militi Herbordo, dapifero suo*...“. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Condidit Gustavus Friedrich. Tomi V. Fasciculus Primus. *Inde ab A. MCCLII usque ad A. MCCLXVI*. Ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Pragae MCMLXXIV, č. 56, s. 112-114.

Obdarování byli zbožím taktéž leníci saského původu bratři de Emse.³⁴⁶ Manský systém olomouckého biskupa Bruna měl tedy kořeny v ministeriální správě – koneckonců ministerialita byla vytvořena původně v rámci církevních struktur. Čím se však manové olomouckého biskupa odlišovali od ministeriálů, bylo to, že byli osobně svobodní a nikoliv, jako v případě ministeriality, nesvobodného původu. Působení ministeriálů, kteří přišli s Brunem, lze vnímat jako cizorodý prvek, navíc ohraničený časově a místně.

Bylo by však chybou domnívat se, že v českém prostoru existovaly striktně jen dvě skupiny obyvatel – svobodní a nesvobodní. Toto rozdělení má jen pomocný charakter. V pramenech díky často nejasné terminologii (viz například ohledně samotné ministeriální vrstvy) nelze přímo uspokojivě potvrdit svobodný či nesvobodný statut jedince. Jedná se především o tzv. *milites secundí ordinis*, ze kterých později (většinou) vzešla vrstva, kterou jsme si zvykli nazývat nižší šlechtou, tedy de facto svobodnou složkou středověké společnosti. Podle Žemličky se v této skupině mísili jak řadoví družiníci knížete (mluvíme zde o 12. století), vybraní knížecí sedláci a taktéž nesvobodní ministeriálové. V listinách jsou jak *viri nobiles minores* tak i *maiores*.³⁴⁷

Narozdíl od samotné ministeriality byli tito *milites* osobně *svobodní* a byli počítáni mezi nobilitu. Ministeriálové zůstávali stále *de iure nesvobodní*, byť se *de facto* řadili později (13. století) mezi říšskou nobilitu jak svými majetky tak i vlivem.

Je třeba však mít i na paměti, že pojem svoboda či svobodný člověk měl ve sledovaném období jinou konotaci než dnes. Různé stupně závislosti a podřízenosti mohou na první pohled vypadat jako ryze nesvobodné, ale například v případě ministeriality, kdy z důvodu hledání ochrany u mocných církevních a světských velmožů či touhy po výnosných úřadech fojta a dvorských úřadů vstupují do této nesvobodné vrstvy svobodní, vidíme nesmírnou složitost vzájemných vztahů a také problematičnost pojmu svoboda a nesvoboda.³⁴⁸

³⁴⁶ „...Godefrido, Henrico et Bertholdo de Emse...“. CDB V., č. 610, s. 210-212; Hrabová, L.: *Ekonomika*, s. 58.

³⁴⁷ Žemlička, J.: *Čechy*, s. 200; listina krále Přemysla Otakara I. odkazující na Statuta Konráda Oty: viz *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae*. Iussu comitiorum regni Bohemiae editit Gustavus Friedrich. Tomus II. *Inde ab A. MCXCVIII. usque ad A. MCCXXX*. Pragae MCMXII, č. 234, s. 223; označení různých osob různého postavení v konfirmační listině krále Přemysla Otakara I. německému řádu: viz tamtéž, č. 239, s. 230; též Nodl, M., Šmahel, F. (edd.): *Člověk českého středověku* (dále jen *Člověk*). Praha 2002, s. 10.

³⁴⁸ Viz kapitola 3.3.2 této práce; též Trüper, G., Hans: *Ritter und Knappen zwischen Weser und Elbe. Die Ministerialität des Erzstifts Bremen*. Stade 2000, s. 43; o problematičnosti pojmu svoboda, nesvoboda viz Žemlička, J.: *Čechy*, s. 201-209; též Nodl, M., Šmahel, F. (edd.): *Člověk*, s. 10.

V českém prostoru byla složitost těchto vztahů podobná, ale žádný z nich se nemůže vyrovnat *fenoménu* ministeriality, respektive její roli v prostoru a čase jak na území Říše tak i na Chebsku.

6. EXKURZ III: CHEBSKO PO ROCE 1526

Nástupem habsburské dynastie na český trůn roku 1526 se Chebsko jako zástavní země dostává do éry, která v konečném důsledku vyústila v pozvolný pád prestiže a privilegovaného postavení tohoto regionu. Již výše jsem popsal některé snahy nejen českých stavů, králů, ale i okolních nepřátel, kteří neváhali využít příznivé situace a pokusit se na úkor Chebska obohatit či ho zastavit, resp. vyplatit.

Snaha o politické a hospodářské ovládnutí Chebska ze strany českých stavů, kterým bylo výjimečné postavení chebské země trnem v oku, je v pramenech vyjádřena mimo jiné například snahami o zavedení různých cel, poplatků, berní, které podle Chebských byly v přímém rozporu s dosud udělenými právy a privilegii ze strany jak říšských tak i českých panovníků.³⁴⁹

Z kronik daného období (kronika Pankráce Engelharta a Andrease Baiera) pozorujeme stále více podřízenější postavení Chebských vůči českým panovníkům. Hegemonem v regionu byla stále rada města v čele purkmistrem, která úspěšně bojovala s okolní šlechtou především v otázce placení daní, resp. jejich výši. Oba kronikáři, kteří byli činní v orgánech města (Engelhart jako vedoucí písař při diplomatických jednáních a notář, Baier byl soudcem a členem vnitřní rady městské) nás zpravují nejen o těchto stále trvajících sporech mezi městem a okolní šlechtou, vzešlou z řad původní ministeriality, ale také o placení mimořádných dávek a berní na válku proti Turkům, nákladech na příjezd Ferdinanda I. do Chebu v roce 1542 a měšťanském životě v druhé polovině 16. století.³⁵⁰

Uvedme pár příkladů z deníkových záznamů Andrease Baiera, kde se dozvídáme o jednotlivých členech v čele městské samosprávy, svatbách mezi patricijskými rody, velké vodě, vraždách, cikánech, ale také o okolních šlechtických rodech, s nimiž mělo město i v 16. století stále co do činění – jména jako „...von Zedwitz, Wirspergh, Elbogner a von Neubergk...“ jsou nám dostatečně známá z předešlých dob jako ministeriální.³⁵¹

³⁴⁹ Viz již zmíněný revers Ferdinanda I. o „neškodnosti“ vybudování celnice v Chebu a zákazu dovozu obilí bez zaplacení cla. Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 40; též Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 117. Roku 1549 bylo rozhodnuto o celní svobodě z cizích zemí, pro zboží z Čech nikoliv. Viz Siegl, K.: *Eger und Egerland*, s. 64.

³⁵⁰ Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelhart's*, s. 43, 49; tamtéž, *Text der Manual-Chronik Andreas Baiers*, s. 81.

³⁵¹ Tamtéž, s. 88, 89, 98-99, 110-111, 146. Ke jménům šlechticů patříčná sídla – Zedwitz na Liebensteinu, Wirsperg na Wildsteinu, Elbogner na Ottengrüně (u Albenreuthu), Neiperg na Seebergu.

Stranou by neměly zůstat ani záležitosti zahraničně - politické, které byly přímo provázány se směřováním vlastního politického myšlení Chebských. V roce 1547 se v Chebu setkal císař Karel V. se svým bratrem, českým králem Ferdinandem I. na tažení proti saskému kurfiřtovi a hesenskému lantkraběti v rámci tzv. šmalkaldské války.³⁵²

V souvislosti s kapitolou o dvojí identitě regionu (kap. 4.4 této práce), kde jsem se zamýšlel, kdy a jak lze uvažovat o výše uvedené skutečnosti, bych chtěl zmínit odpověď Chebských Bohuslavu Felixi Hasištejnskému z Lobkovic (český královský rada a vrchní hejtman v Jáchymově) roku 1552 ohledně požadavku či výzvy protestantských knížat (říšských stavů) připojit se, kterou představitelé města Chebu odmítli (nechali výzvu bez odpovědi) mimo jiné s tím, že nepatří k Říši, ale jsou inkorporováni do Koruny české. Zachovali tedy věrnost svému pánu, držiteli zástavy a sami se cítili být součástí českého království. Následovalo vyzbrojování a opevňování města, neboť v blízkém Weidenu byl braniborský markrabě Albrecht, který Chebským vyhlásil válku.³⁵³

Důsledkem bylo uzavření ochranného spolku (Bund) Chebských proti braniborskému Albrechtovi na dobu deseti let za patronace Mořice Saského, Filipa Hesenského a Jindřicha Brunšvického.³⁵⁴

Ze strany představitelů města Chebu jako vůdčí síly v regionu byla patrná snaha zachovat si status quo, to znamenalo těžit ze svého dosud privilegovaného postavení na rozhraní dvou státních celků a zaručeného předešlými panovníky, jak říšskými tak i českými. Jakákoliv snaha o změnu byla vnímána jako ohrožení stávajících svobod.

V následujících obdobích, které bych zmínil stručněji, vzhledem k vymezenému tématu této práce, byl již důsledek centralizačních snah Habsburků patrnější.

Postupná ztráta významu a privilegovaného postavení Chebska spočívala především ve faktu, že se dlouhodobě dostala do pozice jak zastavitele tak i držitele zástavy jedna a tatáž osoba, reprezentovaná příslušníkem habsburské dynastie.³⁵⁵

³⁵² Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelhart's*, s. 54.

³⁵³ Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken*, č. 1202, 1203, s. 382-383; též Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 283; očitý svědek Pankrác Engelhart popisuje smrt Albrechtova spojence, meklenburského vévody na chebských šancích. Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelhart's*, s. 56.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 56-57.

³⁵⁵ Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 63.

Chebská městská správa se i v pozdější době příliš neměnila. Městské orgány ovládaly celý kraj a městský soud rozhodoval od roku 1533 i ve věcech hrdelních, které byly původně v pravomoci soudu zemského. Chebský purkrabí vykonával svou pravomoc jen nad svými poddanými a leníky. Poměr Chebských k českému království byl charakterizován snahou o udržení výlučného a privilegovaného postavení ve strukturách zemí Koruny české a obranou vůči centralizačním atakům jak samotných českých stavů tak i panovníků. Požadované daně a kontribuční dávky sice Chebští vždy schválili, byť dobrovolně, a nechali si je patřičně českým panovníkem reversem potvrdit.³⁵⁶

Na počátku třicetileté války lze vyzorovat poslední zbytky dosud výlučného postavení Chebska. Za českého stavovského povstání se Chebští přiklonili na stranu Fridricha Falckého. Po porážce českých stavů se Chebští žádali císaře Ferdinanda v Praze o pardon. Bylo jim řečeno, že není potřeba se ospravedlňovat – holdovali a slíbili poslušnost *právoplatně zvolenému českému králi*, tak jako v předchozích dobách. Na volbě českého krále se nepodíleli a s českými stavy neměli nic společného. Ferdinandem jim byla potvrzena dosud udělená privilegia.³⁵⁷

Z české strany se stále více prosazovalo těsnější připoutání Chebska k českému království. Dorovnávání výše daní s daněmi v českých zemích bylo sice kompenzováno panovnickými reversy, ale v podstatě se jednalo již o formální záležitost. Chebská šlechta jednala o podrobení českému sněmu za podmínky zaručení stejných práv jaká měla aristokracie v českém království. Separatistické tendence chebské šlechty na úkor nejen města Chebu, ale i celé země Chebsko jsem popsal v předchozích kapitolách.³⁵⁸

Město Cheb se nezúčastňovalo jednání českého zemského sněmu. Každoroční účast Chebských při výběru daní a kontribucí byla nejprve zajišťována dvěma vybranými lidmi, které určil český král, později výběr zajišťovali dva vysocí funkcionáři zemského gubernia či místodržitelství. Na konci 17. a počátku 18. století tuto povinnost vykonávali dva hlavní úředníci loketského kraje, kteří v Chebu drželi každoroční tzv. „*Tag in der Stadt Eger*“. Vše bylo patřičně zaprotokolováno a panovníkem vystaven revers. Samotná jednání byla vedena s radou města, která však pověřila i seniora z řad rytířstva, aby obeslal jednotlivé členy svého stavu.

³⁵⁶ Šamánková, E.: *Cheb*. Praha 1974, s. 97; též viz Siegl, K.: *Eger und Egerland*, s. 61; taktéž Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 147.

³⁵⁷ Siegl, K.: *Eger und Egerland*, s. 69.

³⁵⁸ Viz kapitola 4.3 této práce; taktéž viz Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 152-154.

Bývala zdůrazněna dobrovolnost těchto příspěvků a jednání byla prezentována jako souhra všech tří chebských stavů – duchovních, rytířstva a měšťanů.³⁵⁹

Další ranou pro Chebské bylo nařízení roku 1651, aby město Cheb podléhalo ve vojenských věcech českému místodržiteli a určily se zvláštní vojenské daně. Souviselo to se snahou vybudovat z Chebu druhou nejdůležitější klíčovou pevnost v Čechách hned po Praze. Z bývalého privilegovaného a autonomního postavení Chebska zbyly jen zbytky formálního významu.³⁶⁰

V roce 1714 v souvislosti s připravovanou berní reformou byl v Čechách redukován počet krajů – k Žateckému kraji byl připojen Loketský kraj s Chebskem. Na Loketsku bylo silně omezeno jeho lenní (manské) zřízení.³⁶¹

Ještě v roce 1714, kdy došlo k mapování českých zemí, dosáhla městská rada, aby Chebsko jako dědičně zastavené území bylo na mapě vyznačeno zvlášť. V roce 1721 se naposledy sešli zástupci chebského sněmu ke schválení pragmatické sankce císaře Karla VI. V roce 1723 byl Cheb jako propadlá zástava formálně označen jako české královské svobodné město. Za tereziánských reforem byly zrušeny zbytky starých privilegií a Chebsko bylo včleněno do správního, hospodářského a daňového systému centralizované správy habsburské dynastie. Ještě v dubnu roku 1848 se chebský Občanský výbor dožadoval prosazení územní autonomie Chebska, s poukazem na dřívější „nezávislou“ zástavu, která by měla mít platnost stále.³⁶²

Reformou krajské správy v Čechách roku 1751 byl Žatecký kraj rozdělen na žatecký a loketský podíl. V této době lze ještě mluvit o mimořádném postavení tzv. chebského okresu. Od 80. let 18. století však Chebsko jako takové nemá žádná zvláštní privilegia a práva z předešlých obobí.³⁶³

V 19. století skončil proces, započatý již před rokem 1526, snažící se o postupné omezování privilegovaného postavení Chebska jako „věčné“ zástavy. Chebsko, které mělo v rámci struktur českého království výjimečné postavení nejen charakterem odlišné správy, ale i díky statutu, vyplývajícím z jeho strategické polohy

³⁵⁹ „Die drey Egerer Ständt – Der geistliche Stand, der Ritterstand, Bürgermeister und Rath der Stadt Eger.“ Viz Siegl, K.: *Eger und Egerland*, s. 61-62.

³⁶⁰ Šamánková, E.: *Cheb*. Praha 1974, s. 129.

³⁶¹ Hledíková, Z., Janák, J., Dobeš, J.: *Dějiny správy*, s. 134; toto sblížení Chebska v 18. století v rámci struktur krajské správy v Čechách se nazývá též bohemizací Chebska. Viz Vaněček, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1976, s. 242.

³⁶² Kubů, F., Jenšovská, J.: *Právní a správní vývoj středověkého Chebu*. Metodický list č. 6. Cheb 1981, s. 16.

³⁶³ Hledíková, Z., Janák, J., Dobeš, J.: *Dějiny správy*, s. 161.

na rozhraní dvou státních celků (Říše a českého království), bylo plně integrováno do správního systému habsburské monarchie.

7. ZÁVĚR

Ve své dizertační práci *Chebsko a ministerialita. Dvojitá identita regionu* jsem se snažil především o naplnění mnou vytčených cílů. Prvním cílem bylo ukázat chebský region a jeho měnící se postavení na rozhraní dvou státních celků se zřetelem k *fenoménu* ministeriality, která tuto dříve „zemi nikoho“ kolonizovala a spravovala jak hospodářsky tak i politicky. Cílem druhým bylo poukázat na tzv. *dvojitou identitu* chebských elit, kterou tvořila zprvu právě ministeriální vrstva (od nástupu Štaufů až po jejich zánik) a posléze patriciát města Chebu, který byl spřízněn s předchozími vládnoucími ministeriálními rody. Dvojitá identita se projevovala se zřetelem k postavení Chebska jako říšské zástavy vůči svému východnímu sousedovi – českému králi.

S výše uvedenými cíly souvisí i potvrzení či vyvrácení teze o výjimečnosti chebské ministeriální správy a její roli jako vzoru pro říšskou ministerialitu jako celek. Metodou komparace s ministeriální správou v jiném říšském teritoriu Kostnicko lze dostatečně prokázat, že chebská ministeriální administrativa byla výjimečná.

Popisem druhého fenoménu - dvojí identity chebského regionu - na základě dobových pramenů, které nám ukazují jak sami sebe představitelé této říšské země, zastavené českému králi, resp. českému království, chápali, vidíme neustálé lavírování a diplomatický um, reagující na proměnlivou politiku jak ze strany panovníků říšských, tak i českých.

V žádném případě neměla tato práce za cíl popis určitého regionu „od počátku“ až po pevně stanovené datum. Závěry a východiska, načrtnuté v úvodu této práce, jsou tedy následující.

Shrneme-li veškeré poznatky nejen o *chebské ministerialitě*, ale o ministerialitě jako celku, tj. společenské vrstvě, docházíme k závěru, že tento *fenomén* nabourává tradiční pohled na středověké uspořádání společnosti. Vyjádření obtížnosti definice statutu této společenské vrstvy lze nalézt jak v pramenech právní povahy (Wormser Hofrecht, Recht der Limburger Klosterleute, Bamberger Dienstrecht, Saské a Švábské zrcadlo), tak i ve svědečných řadách listin (kde jsou v určitém období ministeriálové bráni jako ryze nesvobodní a anonymní, někdy zase v popředí mezi svobodnou světskou či duchovní aristokracií a uvedením konkrétním jménem a

predikátem), až po práce právníků a historiků současnosti, kde je hlavní otázkou míra svobody či nesvobody a postavení ministeriálů *de iure* nebo *de facto*.³⁶⁴

Samotná ministeriální vrstva, vytvořená v rámci církevních struktur (viz výše uvedená kodifikovaná služební práva) byla posléze přejata i ze strany světské moci. Svého největšího významu a moci dosáhla díky cílevědomé politice Štaufů, kde hrála nezastupitelnou úlohu při prosazování ideje centralizovaného a úřednického státu. Ministeriálové měli být činní ve správě jak hospodářské tak i politické jako přímo podřízení panovníkovi *římsko – německého* prostoru.

Vybudovat prototyp úřednického státu se povedlo nejlépe právě na Chebsku, kde *ministerialita* byla prakticky hegemonelem celé oblasti. Karl Bosl vyzdvihuje výjimečnost chebské ministeriální správy na základě příhodných podmínek – řídice osídlené území, od roku 1146 jako štaufská rodová doména, absence teritoriální šlechty a také (později) strategický význam na rozhraní dvou státních celků.³⁶⁵

Byla to právě *říšská bezprostřednost* Chebska, kdy štaufští panovníci mohli směle uskutečňovat své plány. Komparací s ministeriálovou kostnickou, která byla ryze *církevního* původu, resp. vedle sebe existovala původní biskupská ministerialita a pozdější ministerialita říšská lze potvrdit Boslovy teze. Srovnáme-li však chebskou ministeriální vrstvu s braniborskou (podobné příhodné podmínky jako v případě Chebska), zjistíme, že ona příslovečná výjimečnost chebské ministeriality spočívá nejen ve výjimečných podmínkách (v braniborské marce byly také), ale právě v říšské bezprostřednosti Chebska (v braniborské marce byl ustanoven markrabě) a také jeho roli strategického *cordon sanitaire* vůči Čechům v rámci tzv. východní politiky Štaufů. Nejedná se tu tedy vyloženě o výjimečné podmínky na Chebsku či výjimečný statut chebské ministeriality, nýbrž o souběh mnoha příhodných faktorů v prostoru a čase.³⁶⁶

František Kubů srovnáním ministeriality chebské, norimberské a bamberské, tedy geograficky i kulturně blízkých, dochází, stejně tak jako předtím Karl Bosl, k závěrům, že výjimečnost a dominantní vliv chebské ministeriální správy v regionu byly zapříčiněny spíše výhodnými podmínkami (kolonizace, absence šlechty, strategická poloha Chebska) než schopnostmi chebských ministeriálů jako takových.

³⁶⁴ O této problematice viz podrobně kapitoly 3.3, 3.3.1 a 3.3.2 této práce.

³⁶⁵ Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 492-493.

³⁶⁶ Winter, G.: *Die Ministerialität in Brandenburg*, s. 5-6; srovnání s ministeriálovou přes mnohé shodné rysy vývoje, ale i zásadní odlišnosti v sousedních regionech Chebska, jakými bylo Norimbersko či Plisensko viz Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 490-492; též: Kubů, F.: *Štaufská ministerialita*, s. 82-85.

Nezanedbatelnou úlohu hráli Štaufové, jejichž program obnovy impéria našel v ministeriálech ideální vykonavatele jejich vůle, která právě na Chebsku našla největší prostor pro realizaci.³⁶⁷

Chebská ministerialita nebyla tedy výjimečná sama o sobě, nýbrž díky výjimečným a příhodným podmínkám. Výjimečnost a předobraz či vzor pro ostatní říšské ministeriály ve štaufském období vyplývaly tedy spíše *post hoc*.

Fenomén tzv. dvojí identity Chebska a jeho elit je nutno vztahovat vždy k určitému období. Nutnost se vůči něčemu či někomu vymezit a nalézat svou vlastní identitu představitelé chebského regionu (ať to byli již samotní ministeriálové či později vládnoucí vrstvy města) řešili vcelku často. Jednotlivá období chebských dějin se však od sebe lišila a tím i potřeba, resp. charakter vymezování se a identifikace s určitým objektem (Říše, české království).

V období prvních a dočasných zástav Chebska ze strany panovníků Říše českým králům v 60. až 90. letech 13. století lze spatřovat zárodky politiky vládnoucích elit, která se snažila udržet svou říšskou příslušnost, byť se zřetelem ke svým dočasným pánům – českým králům (Přemysl Otakar II., Václav II.). Nutnost lavírovat a hledat kompromisy nastala pro Chebské až faktickou zástavou v roce 1322, resp. po tomto datu. Když český král Jan Lucemburský v říjnu roku 1322 vydal představitelům chebského regionu svůj *Freiheitsbrief*, neznamenal to nic jiného, než snahu o zachování říšského charakteru celé země, společně s dosavadními právy a privilegii právě se zřetelem k postavení Chebska vůči českému království. Na rozdíl od předchozích dočasných zástav zde došlo ke kodifikaci nového státoprávního postavení chebské země.³⁶⁸

Pro jaká období lze tedy uvažovat o dvojí identitě chebského regionu? Od roku 1322 až po trvalý nástup Habsburků na říšský i český trůn byla období, kdy je dvojí identita regionu patrná zřetelněji, někdy zase o něco méně. Určujícím faktorem byla momentální mocenská konstelace jak v Říši tak i v českém království.

Identita elit chebského regionu se profilovala tímto způsobem:

Období ministeriality – časově vymezené zhruba od poloviny 11. století do pádu štaufské dynastie roku 1268. Po značnou část tohoto časového úseku chebských dějin byly nositeli identity ministeriální rody. Z podstaty své existence a

³⁶⁷ Kubů, F.: *Štaufská ministerialita*, s. 82-85; Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 492-493, 628.

³⁶⁸ *Freiheitsbrief*.

původního účelu, ke kterému byli určeni (kolonizátoři, vojáci, úředníci říšských panovníků), byla jejich identita ryze říšská, s přímými vazbami k osobě panovníka.

Období města Chebu – ohraničené první zmínkou o městě Chebu v roce 1203, jehož význam vzrostl díky častým pobytům štaufských panovníků a konáním říšských sněmů až po centralizační snahy jak českých stavů tak i Jagellonců a Habsburků v 16. století.

Prvním z těchto obdobích v éře chebského městského státu byl interval ministeriálně – měšťanský (vymezený zhruba léty 1268–1322, tj. konec přímé štaufské vlády na Chebsku až po realizaci zástavy českému králi Janu Lucemburskému). Vyznačoval se v důsledku předchozího interregna a vlády slabých říšských panovníků příklonem ke stabilnější moci českých králů. Sami Chebští se však cítili být říšskými poddanými a v listinách jsou i takto označováni (jak ministeriálové tak i měšťané). Vedle původní vládnoucí ministeriality se zde jako elity objevují představitelé města a jeho orgánů.³⁶⁹ Měšťanstvo bylo provázáno s ministeriálními rody, a proto bychom měli mluvit spíše o koexistenci dvou mocenských center na Chebsku. Když se stal Cheb společně s Altenburkem a Norimberkem říšskými městy, vystupovali měšťané od roku 1250 vedle zemského soudce a říšské ministeriality jako třetí stav na Chebsku. Byli součástí *nobiles terrae*.³⁷⁰

Druhým intervalem lze vymezit období od faktické zástavy Chebska českému králi po nástup Karla IV. (1322–1346). Dalo by se charakterizovat neustálou snahou chebských elit zachovat si a potvrzovat privilegia a svobody od panovníků jak říšského tak i českého. Identita Chebských se zde mění z původní jednoduše říšské na identitu dvojí – jako říšská zástava českého krále, jemuž de facto i de iure podléhají, s tím, že vazby na panovníka říšského jsou stále silné a je považován za garanta „brzkého“ vyplacení zástavy. Mimo jiné se zde tato dvojí identita Chebských projevuje snahou zachovat integritu země (zejména vůči okolním mocenským činitelům a bývalé ministerialitě) a vymezením hranic vůči Čechům. Ze strany českých králů, ale i panovníků Říše byla tato snaha akceptována a neustále potvrzována.³⁷¹

³⁶⁹ *Monumenta Egrana* (ed. H. Gradl), č. 350.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 495.

³⁷¹ Viz například Jan Lucemburský roku 1335: Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 6; též *CIM II*, č. 175, s. 290-291; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 36; Sturm, H.: *Districtus Egranus*, s. 73.

Třetím intervalem byla vláda Karla IV., Václava IV. a Zikmunda Lucemburského (1346–1437). V jedné osobě zde byl jak věřitel tak i dlužník. Výše uvedení panovníci byli jak českými králi tak i vládci říšskými. Z tohoto důvodu nebylo vyplacení zástavy nijak na „pořadu dne“. Za Karla IV. se naopak mění ryze osobní zástava (vázaná na českého krále) na zástavu státní (Koruna česká) a její nezcizitelnost je jasně deklarována. Probíhá poslední etapa bojů o moc mezi zbylými ministeriály a měšťany (rody Forster, Kager, fojtové z Gery a Weidy, páni z Plavna a další).³⁷² Strategický význam regionu se projevuje nebývalým politickým vlivem, mocí a hospodářským rozkvětem chebského městského státu.³⁷³ Předchozí dvojí identita v důsledku spojení obou pozic v rukou jednoho vládce ustupuje do pozadí a navenek se opět dostalo vědomí říšského města. Dokladem o sebevědomém a nezávislém městském dominiu byla například listina Václava IV. z roku 1397 Chebským, kterou omezil pravomoce a práva královského českého pfelegára³⁷⁴ či v Chebu roku 1389 konaný říšský sněm, kde se za účasti předních knížat Říše dojednal všeobecný mír na šest let jako reakce na probíhající boj mezi městy a knížaty. Počátkem husitství se dalo město Cheb se souhlasem Václava IV. do říšské ochrany v důsledku vnitropolitických nepokojů v Čechách a oslabení královské moci.³⁷⁵ Období husitství nastolený trend, vracející se před rok 1322, jen potvrdilo.

Čtvrtý interval je vymezen lety 1437 (Albrecht II. Habsburský na českém i říšském trůně) až 1526 (nástup dynastie Habsburků). S výjimkou vlády Albrechta II. Habsburského a Ferdinanda I., nebyl český a říšský trůn reprezentován jednou osobou. V důsledku předchozího období husitství se město Cheb profilovalo jako katolické a říšské město. Za vnitropolitických nepokojů v Čechách byly uzavírány ochranné smlouvy se sousedními mocenskými činiteli. Sami Chebští neměli komu

³⁷² Gradl, H. (ed.): *Deutsche Chroniken. Text der Chronik Pankraz Engelhart's*, s. 22-23; Kubů, F.: *Chebský*, s. 36; *Unser Egerland. Zeitschrift für Heimaterkundung und Heimatspflege*. Begründet von Alois John. Herausgegeben von dem Verein „Unser Egerland“. 42. Jahrgang, Heft 1-2, 1938. Hauptschiffleiter: Prof. Anton Krauß. Eger 1938, s. 3.

³⁷³ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 8-9; taktéž viz *CIM II*, č. 256, s. 390-393; Cheb na seznamu nezastavitelných a neprodejných měst a zboží viz: *Maiestas Carolina*. In: *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*. Hrsg. von Bernd-Ulrich Hergemöller. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74. Oldenbourg 1995, K. 6, s. 45-48; Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 104-105.

³⁷⁴ Gradl, H. (ed.): *Die Privilegien*, s. 20; taktéž *CIM II*, č. 695, s. 891-893; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 41.

³⁷⁵ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 106-108; o chebském sněmu, a snaze vyřešit spory mezi městskými svazy (švábský a rýnský) a knížaty, viz Kubů, F.: *Chebský*, s. 143-150. Též *CIM II*, č. 870, s. 1172-1177. Zde Zikmund z pozice říšského panovníka a dědice české koruny potvrzuje privilegia a svobody, udělené Chebským jeho předchůdci. Do své ochrany bere Chebské na žádost svého bratra Václava IV. kvůli probíhajícím snahám norimberských purkrabí a rodu Forster o zcizování chebských statků a tím zmenšování zastaveného území.

holdovat, respektive žádnému zvolenému a uznanému českému králi.³⁷⁶ Město Cheb bylo bráno (a samo se i cítilo) jako říšské město i z důvodů, že de iure nebyla vyřešena otázka právoplatně zvoleného českého krále (Jiří z Poděbrad a Matyáš Korvín) a tím ztratily smysl veškeré zástavní závazky. Nic na tom nezměnil ani fakt, že jak za vlády Jagellonců tak i prvních Habsburků byli Chebští nuceni se podřizovat svému zástavnímu pánu – v otázce placení mimořádných daní i začlenění do struktur Koruny české. Stále více sílily centralizační tendence. Právě z tohoto období pochází pojem „ewige Pfandschaft“ (věčná zástava), neboť se opět v jedné osobě a na dlouhou dobu spojuje jak osoba věřitele tak i dlužníka.³⁷⁷ Chebští se zde ve sledovaném období identifikovali s říšským prostředím v důsledku nepokojů v českém království, ale i v případě ne příliš stabilní vlády (Jiří z Poděbrad) se obracejí na české krále jako své ochránce proti snahám okolních nepřátel. Spojením osoby jak věřitele tak i dlužníka, ale i centralizačních snah nejen Habsburků, nýbrž i českých stavů, vznikla pro Chebské situace, kdy si sami uvědomují svůj statut „věčné“ zástavy a snaží se zachovat i do budoucna privilegované postavení svého teritoria na rozhraní dvou státních celků.

Chceme-li tedy mluvit v případě Chebska o dvojí identitě, docházíme k následujícím závěrům: dvojí identita regionu a jeho elit se projevovala v určitých obdobích. V našem případě se jedná o období vlády Jana Lucemburského a za husitství, resp. částečně v pohusitské éře až do definitivního nástupu Habsburků na český trůn. Ve všech zbývajících obdobích byla identita víceméně říšská.

Budeme-li vnímat identitu po stránce sociální, respektive politické, tak výsledek našich úvah tak jednoznačný není. Pro chebský region bylo charakteristické, především od pádu štaufské dynastie až do nástupu Habsburků na český i říšský trůn, soupeření mezi ministeriální vrstvou, transformovanou na klasickou aristokracii či nižší šlechtu, a městem Cheb, v jehož vrcholných orgánech se střídaly rody buď přímo z ministeriality vzešlé či s ní spřízněné. Z tohoto důvodu je nutno mít na paměti o čí identitě a na jaké úrovni hovoříme.

Součástí mé dizertační práce jsou i tři exkurzy, mapující jak vztahy mezi Říši, českým státem a Chebskem v období od poloviny 12. století až po rok 1322, tak i problematiku ministeriality a její částečné komparace s manským systémem na

³⁷⁶ Císař Fridrich III. potvrdil veškerá práva a privilegia z moci císařské. Viz *CIM III*, č. 150, s. 62. viz též Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 44-46. Sturm uvádí roční poplatek za obnovování smlouvy 500 zlatých, viz Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 110.

³⁷⁷ Sturm, H.: *Geschichte einer Reichsstadt*, s. 117; Kürschner, F.: *Eger und Böhmen*, s. 63.

Loketsku a na statcích olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka. Poslední exkurz se zabývá závěrečnou érou chebského městského státu po roce 1526 až po úplnou integraci chebského regionu do struktur habsburského soustátí v 19. století.

První dva exkurzy, společně s kapitolami týkajícími se kostnického regionu, slouží k lepšímu pochopení fenoménu chebské ministeriální správy. Třetí exkurz je epilogem, který ukazuje výrazný kontrast vzhledem k předchozímu privilegovanému postavení Chebska na rozhraní dvou státních celků – Říše a českého království.

BIBLIOGRAFIE

Prameny

Prameny nepublikované

SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Freiheitsbrief Jana Lucemburského z 23. 10. 1322*, inv. č. 26.

SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Stadtgesetzbuch* (r. 1352, 1360), inv. č. 973.

SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Wahlbüchlein v. J. 1384*, kart. 217, fasc. 287.

SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Losungsbuch v. J. 1390* („*Loszung das Erst*“), inv. č. 1008.

SOkA Cheb, Archiv města Chebu, *Buch der Losungsherren 1390 bis 1610*, inv. č. 1013.

Prameny publikované

Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Diplomata et Acta publica Statum Regni et Imperii usque ad annum MCCL Illustrantia. Quellen zur deutschen Verfassungs-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte bis 1250. Ausgewählt und übersetzt von Lorenz Weinrich. Darmstadt 1974.

Beyerle, K. (ed.): *Die Konstanzer Ratslisten des Mittelalters.* Herausgegeben von der badischen historischen Kommission. Heidelberg 1898.

Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta chronologico-diplomatica regum atque imperatorum Romanorum inde a Conrado I. usque ad Heinricum VII. Die Urkunden der Römischen Könige und Kaiser von Conrad I. bis Heinrich VII. 919-1313. In kurzen Auszügen mit Nachweisung der Bücher wo solche abgedruckt sind.* Frankfurt am Main 1831.

Böhmer, F. J. (ed.): *Regesta imperii inde ab anno MCCCXIII usque ad annum MCCCXLVII. Die Urkunden Kaiser Ludwigs des Baiern, König Friedrich des Schönen und König Johans von Böhmen nebst einer Auswahl der Briefe und Bullen der Päbste und anderer Urkunden welche für Geschichte Deutschlands von 1314 bis 1347 vorzüglich wichtig sind. In Auszügen.* Frankfurt am Main 1839.

Böhmer, F., J., Petke, W., Wiesflecker, H. (eds.): *Regesta imperii. Bd 5, 2, 2. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV., Friedrich II. Heinrich (VII.), Conrad IV., Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard: 1198-1172. Teil 2. Päpste und Reichssachen.* Bd. 2, Abth. 5. Neu hrsg. und erg. von Julius Ficker. Köln 1901.

Civitates orbis terrarum. Liber I. et II. Braun, Georg, Hogenberg Franz. Coloniae Prostant apud auctores et Antverpiae apud Philippum Gallaeum. Annus Impresionis desideratur in hisce primis duobus libris (1572-1575?). Vědecká knihovna Olomouc.

Codex diplomaticvs Alemanniae et Bvrgvndiae Trans- Ivrae intra fines diocesis, Constantiensis. Tomus II. Edidit, Notisque Illvstravit P. Trvdpertvs Nevgart O. S. B. Principalis Monasterii ac Congregationis S. Blasii in S. N. Capitvlaris ac p. t. Vices gerens cum permissione svperiorvm. Typis Euisdem Monasterii 1795.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Iussu comitiorum regni Bohemiae editit Gustavus Friedrich. Tomus II. Inde ab A. MCXCVIII. usque ad A. MCCXXX. Praeae MCMXII.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Condidit Gustavus Friedrich. Tomi V. Fasciculus Primus. Inde ab A. MCCLIII usque ad A. MCCLXVI. Ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Praeae MCMLXXIV.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Condidit Gustavus Friedrich. Tomi V. Fasciculus Secundus. Inde ab A. MCCLXVII usque ad A. MCCLXXVIII. Ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Praeae MCMLXXXI.

Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Tomus II. Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1225-1419. Sbírka pramenů práva městského Království českého. Díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225-1419. Ed. Jaromír Čelakovský. Praha 1895.

Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Tomus III. Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1420 – 1526. Sbírka pramenů práva městského království českého. Díl III. Privilegia královských měst venkovských z let 1420 – 1526. Eds. Jaromír Čelakovský, Gustav Friedrich. Praha 1948.

Cosmae Chronicon Boemorum cum continuatoribus. Fontes rerum Bohemicarum. Tom. II. Ed. J. Emler. Praha 1874.

Cosmographey oder beschreibung Aller Länder, Herrschafftenn und fürnemesten Stetten des gantzen Erdbodens/sampt ihren Gelegenheiten/Eygenschafftenn/Religion/ Gebreuchen/ Geschichten und Handthierungen. Durch Sebastian Münster. Basel 1588.

Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichtes aus der Zeit von 1310 bis 1390. Von Karl Siegl. Im Selbstverlage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1901.

Deutsche Chroniken aus Böhmen. Herausgegeben von Dr. L. Schlesinger. Im Auftrage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Die Chroniken der Stadt Eger. Band III. Bearbeitet von Heinrich Gradl. Prag 1884.

Die Chronik der Stadt Elbogen 1474–1504. Bearbeitet von Dr. L. Schlesinger. Im Auftrage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1879.

Die Privilegien der Stadt Eger. Von Heinrich Gradl, d. Z. Archivar der Stadt Eger. Festschrift zur Wanderversammlung des „Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen“. Eger 1879.

Episcopatus Constantiensis Alemanicus sub Metropoli Moguntia cum Vindonissensi, cui successit, in Burgundia Transiurana Provincie Vesontinae olim fundato, chronologice et diplomatice illustratus a P. Trudperto Neugart. Partis I. Tomus I. S. Blasii 1803.

František Pražský: Kronika. In: *Kroniky doby Karla IV.* Ed. M. Bláhová. Praha 1987

Chronic deß Bistthumbs Conßtanz. Das ist: Ein kurze Beschreibung aller Constantzischen Bischöffen/wie und wan jeder Bischoff regiert/was sich auch under jedes Regieurg denkwürdiges zugetragen hab. Gezogen vñrnemblich auf den Chronicken Hermanni Contracti Graven von Beringen/Wilhelmi Weneri Graven von Zimbern/Iacobi Manlii Brigantini Doctoris, und Casparis Bruschi Poëtae laureati, Comitis Palatini. Anjetzo aber sampt nutzlichen Añotationibus, verzeichnuß: und Erklärungen beschreiben /durch M. Iacobum Merk, SS. Theologie Baccalaureum, und Pfarrherren zu Sigmaringen. Cum facultate superiorum, gedrückt zu Constanz am Bodensee/durch Leonhardum Strub/Typograph: Ordin: Im Jahr 1627.

Chronicon aulae regiae. Fontes rerum Bohemicarum. Tom. IV. Ed. J. Emler. Praha 1884.

Chronicon Francisci Pragensis. Fontes rerum Bohemicarum. Tom. IV. Ed. J. Emler. Praha 1884.

Jiřík, K. (ed.): *Závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1267.* Ostrava 1967.

Kaiser Karls Leben von Einhard. Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Zweite Ausgabe. Band 16. Übersetzt von Otto Abel. Vierte Auflage. Bearbeitet und erweitert von Michael Tangl. Leipzig 1920. Quellensammlung zur mittelalterlichen Geschichte. CD-ROM. Herder-Institut Marburg.

Klo-Steuerbuch für 1392. Ed. H. Gradl. Eger 1885.

Konstanzer Stadtrechtsquellen I. Das Rote Buch. Hrsg. von Otto Feger. Konstanz am Bodensee 1949.

Kosmova kronika česká. Překlad K. Hrdina a M. Bláhová. Praha, Litomyšl 2005.

Maiestas Carolina. In: *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355.* Hrsg. von Bernd-Ulrich Hergemöller. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74. Oldenbourg 1995.

Monumenta Boica. Volumen vigesimum septimum. Monumenta monasterii Reichenbach. Edidit Academia Scientiarum Boica. Monachii. Typis Mich. Lindauer, Typographi aulici. 1829.

Monumenta Egrana. Denkmäler des Egerlandes als Quellen für dessen Geschichte. Herausgegeben von Heinrich Gradl. I. Band (805-1322). Eger 1886.

Petershausen Chronik. Quellensammlung der badischen Geschichte. Im Auftrage der Regierung herausgegeben von F. J. Mone. Erster Band. Karlsruhe 1848.

Privilegium et Statuta RUDOLPHI I. In: Beiträge zur Geschichte der königl. Stadt Eger und des Egerschen Gebiets. Aus Urkunden. Von Joseph Sebast. Grüner. Prag 1843.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars I. Annorum 600 – 1253. Ed. K. J. Erben. Praha 1855.

Regesta imperii V. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV., Friedrich II., Heinrich VII., Conrad IV., Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard. 1198–1272. Nach der Neubearbeitung und dem Nachlasse Johann Friedrich Böhmers. Neu herausgegeben und ergänzt von Julius Ficker und Eduard Winkelmann. In drei Bänden. Erster Band. Kaiser und Könige. Innsbruck 1881–1882.

Schwabenspiegel Kurzform. Mitteldeutsch-niederdeutsche Handschriften. Hrsg. von Rudolf Grosse. Weimar 1964.

Urkundenbuch der Abtei Sanct Gallen. Auf Veranstaltung der antiquarischen Gesellschaft in Zürich bearbeitet von Hermann Wartmann, Dr. Phil. in Sanct Gallen. Theil I. Jahr 700-840. Zürich 1863.

Urkundenregestern zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451. Herausgegeben von Bernhard Diestelkamp. Band 2. Die Zeit von Philipp von Schwaben bis Richard von Cornwall 1198-1272. Bearbeitet von Ekkehart Rotter. Köln-Weimar-Wien 1994.

Vom Richtebrief zum Roten Buch. Die ältere Konstanzer Ratsgesetzgebung. Bearbeitet von Otto Feger. Konstanz 1955.

Von Repgow, E.: *Sachsenspiegel mit vil newen addicion. Sampt Lantrechts und Lehenrechts richtsteige. Item vil urteilen der schöpfen zu Magdenburg in dreii bücher geteilet, mit iren registern.* Augspurg 1517. Vědecká knihovna Olomouc.

Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. Přel. F. Heřmanovský, ed. Z. Fiala. Praha 1976.

Ze starých letopisů českých. Fontes rerum Bohemicarum. Tom. V. Ed. J. Goll, Praha 1893.

Ze starých letopisů českých. Přel. J. Porák, J. Kašpar. Praha 1980.

<http://regesten.regesta-imperii.de/> (projekt Regesta Imperii Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz).

Literatura

Begert, A.: *Böhmen, die böhmische Kur und das Reich vom Hochmittelalter bis zum Ende des Alten Reiches. Studien zur Kurwürde zur staatsrechtlichen Stellung Böhmen.* Husum 2003.

Bechtold, D. K.: *Zunftbürgerschaft und Patriziat. Studien zur Sozialgeschichte der Stadt Konstanz im 14. und 15. Jahrhundert.* Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band XXVI. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Sigmaringen 1981.

Bosl, K.: *Die Reichsministerialität als Träger staufischer Staatspolitik in Ostfranken und auf dem bayerischen Nordgau.* Ansbach 1941.

Bosl, K.: *Die Reichsministerialität der Salier und Staufer. Ein Beitrag zur Geschichte des hochmittelalterlichen deutschen Volkes, Staates und Reiches.* Teil 1, 2. In: *Schriften der Monumenta Germaniae historica (Deutsches Institut für Erforschung des Mittelalters).* Stuttgart 1950-51.

Bosl, K.: *Das ius ministerialum. Dienstrecht und Lehnrecht im Deutschen Mittelalter.* In: *Studien zum mittelalterlichen Lehenswesen. Vorträge und Forschungen.* Band V. Geleitet von Theodor Mayer. Konstanz-Lindau 1960, s. 51-94.

Braun, H.: *Das Egerland, das Stiftland und die Sechs Ämter.* Schriftenreihe des Volksbildungswerkes der Stadt Marktredwitz. Heft 10. 3. Auflage. Wunsiedel 1980.

Brooke, Ch.: *Evropa středověku v letech 962-1154.* Praha 2006.

Caro, G.: *Neue Beiträge zur deutschen Wirtschafts- und Verfassungsgeschichte.* Leipzig 1911.

Derschka, R. H.: *Die Ministerialen des Hochstiftes Konstanz.* Stuttgart 1999.

Dopsch, H., Brunner, K., Weltin, M.: *Österreichische Geschichte 1122-1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter.* Wien 1999.

Drivok, P.: *Aeltere Geschichte der Deutschen Reichsstadt Eger und des Reichsgebiets Egerland. In ihrer Wechselbeziehungen zu den nachbarlichen deutschen Landen und Böhmen unter Mitbenutzung urkundlichen Materials.* Leipzig 1875.

Fleckenstein, J.: *Zum Problem der agrarii milites bei Widukind von Corvey. Beiträge zur niedersächsischen Landesgeschichte.* (Hans Patze zum 65. Geburtstag). Ed. D. Brosius, M. Last. Hildesheim 1984, s. 26-41.

Flohrschütz, G.: *Zur ältesten Geschichte der Herren von Bodmann.* München 1951.

Grueber, B.: *Beiträge zur Geschichte Böhmens.* Herausgegeben vom Vereine Geschichte der Deutschen in Böhmen. Abtheilung III. Orts-Geschichten. Band II. *Die*

Kaiserburg zu Eger und die an dieses Bauwerk sich anschliessenden Denkmale. Prag-Leipzig 1864.

Gutkind, A. E.: *International History of City Development. Urban development in Central Europe.* Volume I. New York, 1964.

Halla, K., Dittmar, V. (eds.): *Po stopách šlechtického rodu Nothafftů – Nothaffti v Čechách a v Bavorsku.* Katalog ke stejnojmenné výstavě v Krajském muzeu Cheb a muzea Chebska v Marktrechwitz. Cheb 2006.

Heber, F. A.: *České hrady, zámky a tvrze. První díl. Západní Čechy.* Praha 2002.

Heck, P.: *Der Sachsenpiegel und die Stände der Freien. Beiträge zur Geschichte der Stände im Mittelalter.* Band I., II. Aalen 1964 (2. Auflage).

Hoffmann, F.: *Středověké město v Čechách a na Moravě.* Praha 2009.

Hochberger, W.: *Adel, Ministerialität und Rittertum in Mittelalter.* Enzyklopädie deutscher Geschichte. Band 72. Herausgegeben von Lothar Gall. München 2004.

Honzák, F., Pečenka, M. a kol.: *Evropa v proměnách staletí.* Praha 2001.

Horawitz, A.: *Caspar Bruchius.* Ein Beitrag zur Geschichte des Humanismus und der Reformation. Herausgegeben vom Vereine für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag und Wien 1874.

Hrabová, L.: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století.* Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica 20. Historica IV. Praha 1964.

Jan, L.: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy.* Knižnice Matice moravské. Sv. 6. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas Philosophica č. 334. Paginae Historiae Medievalis. Series II/I – Historica. Brno 2000.

Janák, J., Hledíková, Z., Dobeš, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost.* Praha 2005.

Kalista, Z.: *Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím, co je a tím, co není.* Praha, Litomyšl 2003.

Kejř, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích.* Praha 1998.

Knoll, V.: *Štaufští ministeriálové a Sedlecko. Poznámka k počátkům manského systému a loketské krajské správy.* Západočeský historický sborník 8. Plzeň 2003, s. 7-27.

Köster, A.: *Die Staatlichen Beziehungen der böhmischen Herzöge und Könige zu den deutschen Kaisern von Otto dem Grossen bis Otokar II.* Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. 114. Hft. Herausgegeben von Dr. Otto von Gierke. Breslau 1912.

Kramml, F. P.: *Kaiser Friedrich III. und die Reichsstadt Konstanz (1440–1493). Die Bodenseematropole am Ausgang des Mittelalters*. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band XXIX.. Sigmaringen 1985.

Kubů, F.: *Ministerialita a Chebsko v období štaufské vlády*. ČsČH 29, č. 3, 1981, s. 389-416.

Kubů, F.: *Podíl chebské ministeriality na osídlení Chebska ve 12. a 13. století*. Minulostí západočeského kraje 17. Plzeň 1981, s. 169-183.

Kubů, F.: *Štaufská ministerialita na Chebsku*. Cheb 1997.

Kubů, F.: *Chebský městský stát*. České Budějovice 2006.

Kubů, F., Jenšovská, J.: *Právní a správní vývoj středověkého Chebu*. Metodický list č. 6. Cheb 1981.

Kürschner, F.: *Eger und Böhmen. Die Staatsrechtlichen Verhältnisse in ihrer historischen Entwicklung*. Wien 1870.

Le Goff, J.: *Hledání středověku. Rozhovory*. Praha 2005.

Lexikon des Mittelalters VI. Stuttgart-Weimar 1999.

Lück, H.: *Sachsenspiegel und Magdeburger Recht. Europäische Dimensionen zweier mitteldeutscher Rechtsquellen*. Hamburg 1998.

Maurer, H.: *Konstanz im Mittelalter I. Von den Anfängen bis zum Konzil*. Konstanz 1989.

Mayer, M. F.: *Über die Verordnungsbücher der Stadt Eger (1352-1482)*. Wien 1880.

Meisel, P.: *Die Verfassung und Verwaltung der Stadt Konstanz im 16. Jahrhundert*. Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen. Band VIII. Hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz. Konstanz 1957.

Molitor, E.: *Der Stand der Ministerialen vornehmlich auf Grund sächsischer, thüringischer und niederrheinischen Quellen*. Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. Hrg. von Otto v. Gierke. Breslau 1912.

Müller, G. M., Petri, R.: *Die Nationalisierung von Grenzen. Zur Konstruktion nationaler Identität in sprachlich gemischten Grenzregionen*. Herder Institut. Marburg 2002.

Mundy, H., J.: *Evropa vrcholného středověku 1150-1300*. Praha 2008.

Nodl, M., Šmahel, F. (edd.): *Člověk českého středověku*. Praha 2002.

Oppl, F.: *Fridrich Barbarossa. Císař a rytíř*. Praha-Litomyšl 2001.

Otto, F. E.: *Adel und Frieheit im deutschen Staat des frühen Mittelalters. Studien über nobiles und Ministerialen*. Berlin 1937.

Ottův slovník naučný, 12. díl, Praha 1897.

Pötter, W.: *Die Ministerialität der Erzbischöfe von Köln vom Ende des 11. bis zum Ausgang des 13. Jahrhunderts*. Düsseldorf 1967.

Růžek, V.: *Chebská radnice a její středověké fresky*. Cheb 1994.

Schlesinger, W.: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters. Germanen, Franken, Deutsche*. Band I. Göttingen 1963.

Schlesinger, W.: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters. Städte und Territorien*. Band II. Göttingen 1963.

Siegl, K.: *Das Egerland zur Zeit seiner Verpfändung*. Eger 1922.

Siegl, K.: *Eger und Egerland im Wandel der Zeiten*. Zweite reichvermehrte Auflage der Schrift „Eger im Wandel der Zeit von tausend Jahren“. Mit einem Anhang „Geschichte der wichtigsten Egerer Baudenkmäler“. Eger 1931.

Sommer P., Třeštík, D., Žemlička, J. (eds): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009.

Sturm, H.: *Districtus Egranus*. Eine ursprünglich bayerische Region. Historischer Atlas von Bayern. Altbayern, Reihe II. Heft 2. München 1981.

Sturm, H.: *Eger. Geschichte einer Reichsstadt*. Band 1. u. 2. Geislingen-Steige 1960.

Sturm, H.: *Nordgau – Egerland – Oberpfalz. Studien zu einer historischen Landschaft*. Herausgegeben vom Vorstand des Collegium Carolinum Forschungsstelle für die böhmischen Länder. Band 43. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. München-Wien 1984.

Šamánková, E.: *Cheb*. Praha 1974.

Šebesta, P.: *Císařský a královský hrad v Chebu*. Cheb 1998.

Trüper, G., H.: *Ritter und Knappen zwischen Weser und Elbe. Die Ministerialität des Erztifts Bremen*. Stade 2000.

Úlovec, J.: *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku*. Cheb 1998.

Unser Egerland. Zeitschrift für Heimaterkundung und Heimatspflege. Begründet von Alois John. Herausgegeben von dem Verein „Unser Egerland“. 42. Jahrgang, Heft 1-2, 1938. Hauptschiffleiter: Prof. Anton Krauß. Eger 1938.

Vaněček, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1976.

Vlasák, V., Vlasáková, E.: *Dějiny města Lokte*. Loket 2004.

Wihoda, M.: *Zlatá bula sicilská*. Praha 2005.

Winter, G.: *Die Ministerialität in Brandenburg. Untersuchungen zur Geschichte der Ministerialität und zum Sachsenspiegel*. München und Berlin 1922.

Wittich, W.: *Altfreiheit und Dienstbarkeit des Uradels in Sachsen*. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschafts Geschichte IV. Stuttgart 1906.

Wolfram, H.: *Österreichische Geschichte 907-1156. Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert*. Karl Brunner. Wien 1994.

Žemlička, J.: *Čechy v době knížecí*. Praha 2007.

SUMMARY

My project „The Egerland Region and Ministeriality. Dual Identity of the Region.“ deals with the history of Egerland region (Chebsko) from its origins until coming of the Hapsburgs to the Bohemian throne in 1526.

The first part of this project is focused on the Egerland region, its origins and phenomenon of *Ministerialität* (ministeriality). For a large part of its history this region used to be part of both the Holy Roman Empire and the Kingdom of Bohemia. However, the ministeriality phenomenon was characteristic only of the territory of the Holy Roman Empire.

Ministeriality started as an unfree class with the privileges of free classes. These unfree people served to church in 10th and 11th centuries as the managers of its property, as the officials and soldiers. In 12th century they were used by the secular rulers, mainly rulers of the Holy Roman Empire. The Egerland region was colonized and built by this unfree class.

This region had a strategic location on the border between both empires – the Holy Roman Empire and the Kingdom of Bohemia. It was here that ministeriality got the biggest prestige and influence thanks to the unique conditions – absence of the nobility, uncolonized land and the mentioned strategic location.

The second part of this project deals with the dual identity of the Egerland region. In 13th century ministeriality lost its prestige and influence to the benefit of the town. The original ministeriality became either town nobility, town patriciate or fell back to unfree status.

In 1322 the Holy Roman Empire ruler Ludwig deposited this region to Bohemian king Jan for 20 000 golden coins, as an expression of thanks for Jan's help against Ludwig's enemies in the battle of Mühldorf.

The Egerland inhabitants could profit from the strategic location between both empires and benefit from privileges and immunities delegated by both emperors. The Egerland region represented „the perpetuum deposit under the kings of Bohemia“ and Bohemian kings tried to incorporate this region into their kingdom. The Egerland ruling class considered their town to be a free imperial town of Holy Roman Empire based on formerly delegated privileges and immunities. This privileged position ended when the Hapsburgs, rulers of both Holy Roman Empire and the Kingdom of

Bohemia, took over the Bohemian throne in 1526. Later, in 18th century, this region was incorporated into the Kingdom of Bohemia.

In my research I use the method of comparing the Egerland region and another important city *Konstanz am Bodensee*. In this method of comparison I see the opportunity to show the different and matching features of ministeriality form in Egerland region and ministeriality in the other parts of Holy Roman Empire.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Hranice Chebska roku 1322 v době zástavy na současné mapě.

Příloha č. 2: Hranice Chebska v letech 1010 – 1050, hranice Chebska v době zástavy roku 1322, hranice chebské pánve.

Příloha č. 3: Henricus Martellus Germanus: výřez mapy střední Evropy s Chebem z Ptolemaova florentského kodexu.

Příloha č. 4: Pohled na město Cheb v polovině 16. století. Dřevoryt Caspara Hofreuthera v Kosmografii Sebastiana Münstera.

Příloha č. 5: Listina Jana Lucemburského chebským měšťanům (Freiheitsbrief) z 23. října roku 1322.

Příloha č. 6: Kopie titulní strany chebské Achtbuch (knihy chebského zemského soudu).

Příloha č. 7: Pohled na město Cheb z druhé poloviny 16. století.

Příloha č. 8: Districtus Egranus na mapě J. C. Müllera z let 1714-1715.

Příloha č. 9: Zobrazení chebské falce dle F. A. Hebera v 19. století a současný stav.

Příloha č. 10: Chebská falc s tzv. Černou věží.

Příloha č. 11: Chebská falc s dvoupatrovou kaplí sv. Erharda a Uršuly.

Příloha č. 12: Detail pětidílného okna chebské falce a falce v Gelnhausenu.

Příloha č. 13: Areál císařské falce v Chebu.

Příloha č. 14: Detail opevnění areálu chebské falce.

Příloha č. 15: Obvodové zdi bývalého, tzv. císařského paláce s pětídílnými okny.

Příloha č. 16: Chebské náměstí krále Jiřího z Poděbrad.

Příloha č. 17: Chebské náměstí krále Jiřího z Poděbrad s radnicí.

Příloha č. 18: Měšťanské domy na chebském náměstí krále Jiřího z Poděbrad, tzv. Špalíček.

Příloha č. 19: Císařský a purkrabský hrad v Norimberku.

Příloha č. 20: Strážní věž se sýpkou v areálu norimberského hradu.

Příloha č. 21: Císařský a purkrabský hrad v Norimberku.

Příloha č. 22: Mohutné opevnění a podhradí norimberského hradu.

Příloha č. 23: Vnitřní areál norimberského hradu.

Příloha č. 24: Chebský ministeriální hrad Vildštejn (Skalná, ČR) dle F. A. Hebera v 19. století a současný stav.

Příloha č. 25: Hrad Vildštejn, průčelní strana.

Příloha č. 26: Chebský ministeriální hrad Seeberg (Ostroh, ČR) dle F. A. Hebera v 19. století a současný stav.

Příloha č. 27: Hrad Seeberg, průčelní strana s chebským městským znakem na vstupní braně.

Příloha č. 28: Detail průčelí s erby majitelů Seebergu.

Příloha č. 29: Ruiny vodního hradu Altenteich (Starý rybník, ČR) dle F. A. Hebera v 19. století a současný stav.

Příloha č. 30: Chebský ministeriální hrad Alt Kiensberg (Starý Hrozňatov, ČR) dle F. A. Hebera v 19. století a současný stav.

Příloha č. 31: Zámek Libá na místě původního chebského ministeriálního hradu Liebenstein (Libá, ČR) dle F. A. Hebera roku 1604 a současný stav.

Příloha č. 32: Ruiny chebské ministeriální tvrže Markhausen (Pomezná, ČR).

Příloha č. 33: Cisterciácký klášter Waldsassen (SRN).

Příloha č. 34: Kostnický chrám Matky Boží.

Příloha č. 35: Tzv. Schnecktor, brána do města Kostnice, kudy táhli římsko – němečtí panovníci přes dnešní Švýcarsko na Apeninský poloostrov.

Příloha č. 36: Původní oblast působnosti a sídlo kostnických biskupů ve městě Kostnici.

Příloha č. 37: Freska na měšťanském domě v Kostnici, znázorňující uzavření míru mezi Fridrichem Barbarossou a Lombardskou ligou roku 1183.

Příloha č. 38: Freska na měšťanském domě v Kostnici, znázorňující vtažení Štaufa Fridricha II. do Kostnice roku 1212.

Příloha č. 39: Bývalý biskupský hrad v Meersburku u Bodamského jezera.

Příloha č. 40: Pamětní deska na meersburském hradě věnovaná památce posledního Štaufa Konradina.

Příloha č. 41: Fridrich II. se sokolem v díle *De arte venandi cum avibus* (*O umění lovit s ptáky*).

Příloha č. 42: Poslední Štauf v tzv. Codex Manesse (Velký heidelberský zpěvník).

Příloha č. 43: Chebská falc na dobových pohlednicích (z roku 1908 a 1912).

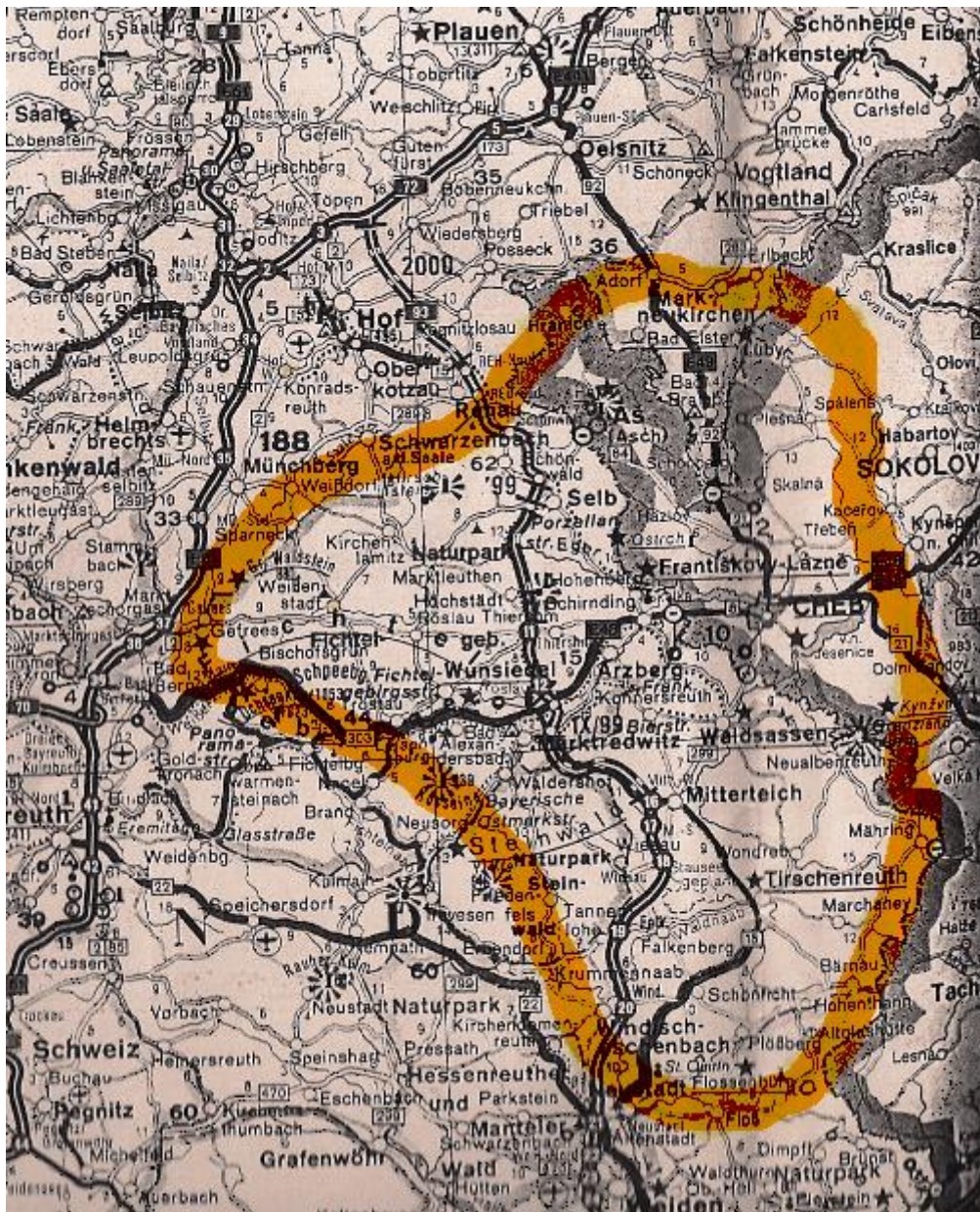
Příloha č. 44: Chebské náměstí s radnicí (roku 1930) a pohled na historický Cheb (roku 1941).

Příloha č. 45: Černá věž chebské falce na dobové pohlednici (40. léta 20. století).

Příloha č. 46: Chebské náměstí na dobových fotografiích (roku 1961).

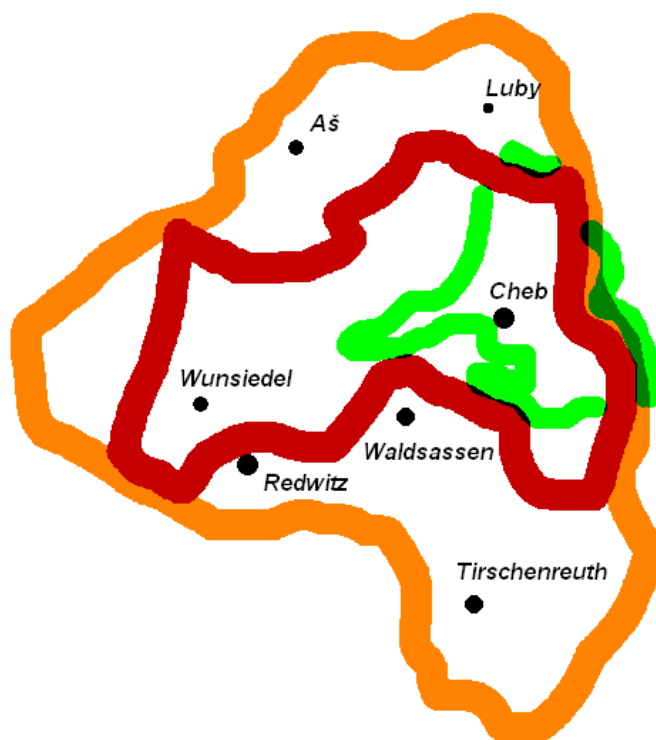
PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č.1

Hranice Chebska roku 1322 v době zástavy na současné mapě.

PŘÍLOHA Č. 2

- Hranice Chebska v letech 1010 – 1050
- Hranice Chebska v době zástavy roku 1322
- Hranice chebské pánve

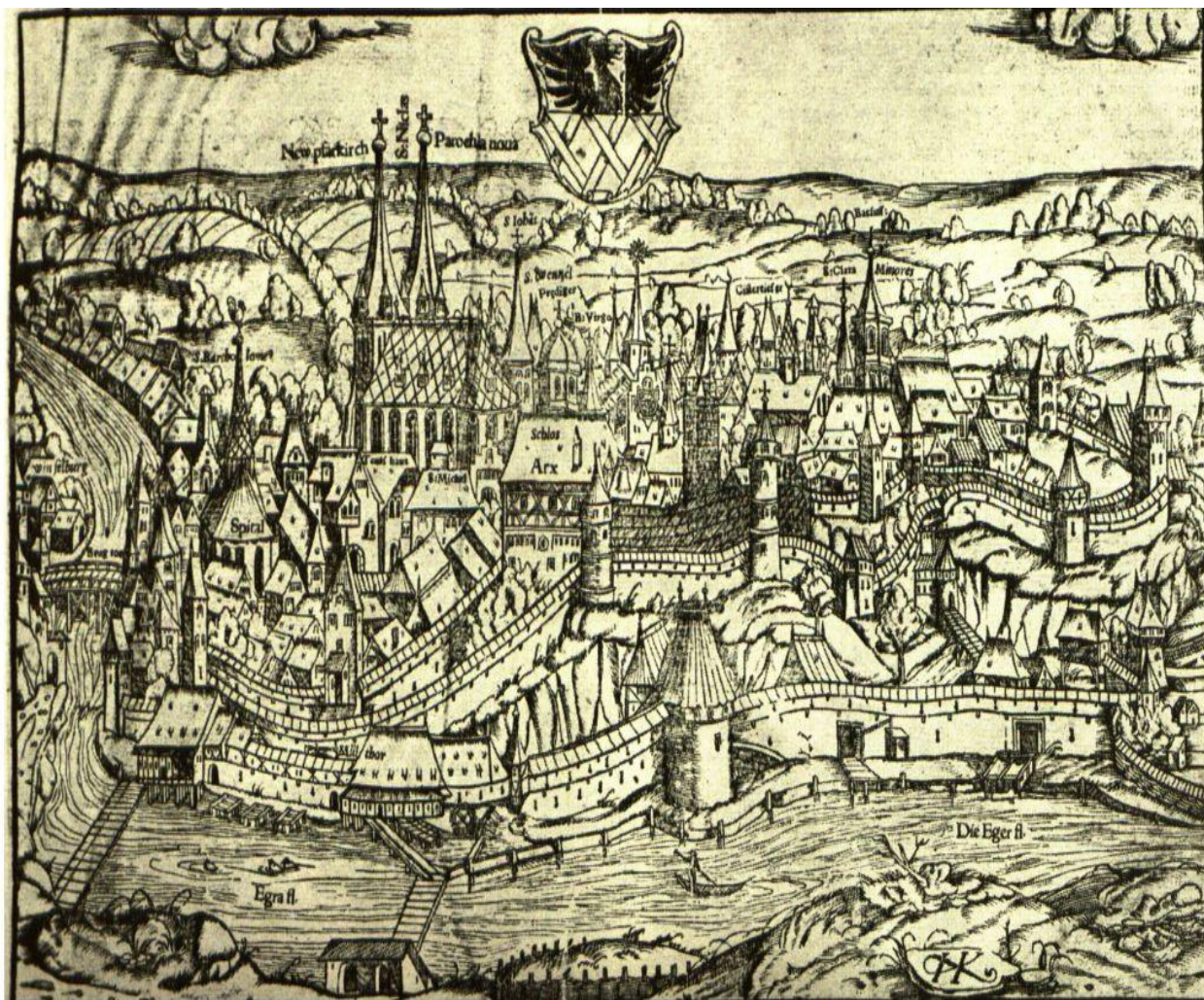
Na základě mapy: Braun, H.: *Das Egerland, das Stiftland und die Sechs Ämter*. Schriftenreihe des Volksbildungswerkes der Stadt Marktredwitz. Heft 10. 3. Auflage. Wunsiedel 1980.

PŘÍLOHA Č. 3

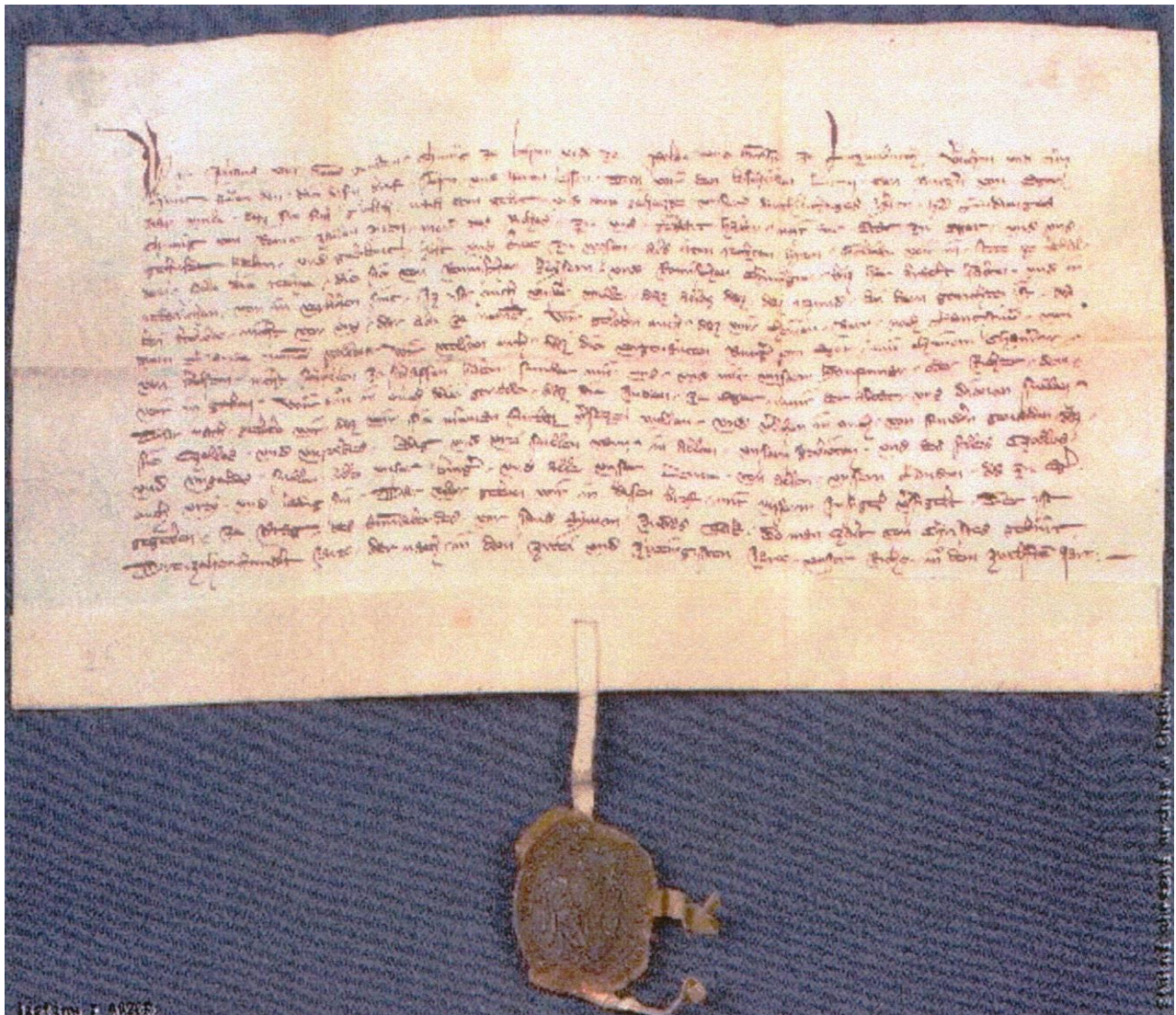
Henricus Martellus Germanus: výřez mapy střední Evropy z Ptolemaova florentského kodexu, kde je Cheb (Eger) vně českého prostoru. Přelom 15. a 16. století.
Henricus Martellus, Mitteleuropa-Karte, Tafel 1-1a, Herder-Institut, Marburg, SRN.

PŘÍLOHA Č. 4

Pohled na město Cheb v polovině 16. století. Dřevoryt Caspara Hofreuthera v Kosmografii Sebastiana Münstera (Basel 1588). Herder-Institut, Marburg, SRN.

PŘÍLOHA Č. 5

Listina Jana Lucemburského chebským měšťanům (Freiheitsbrief) z 23. října roku 1322. SOKA Cheb, Archiv města Chebu, inv. č. 26.

Hie an disen brief stent so getane recht di also her
 sint kymen von keiser vnd von kringen bi vñ
 dise zit. Swer der ist der an disen brief geschribē wirt
 mit gericht vnd mit rechter vteile. der ist in des rades
 echte. vnd in des lantes echt. vnd in der stat echt
 In der amier begrißen wirt. da gehört in die mer
 vber den amier vragē. In wies gewalt ein echter be
 grißen wirt. vnd wetz daz er ein echter ist. vñ
 in ein munt mit essen vnd mit trincken. vnd
 mit allen dingen. Der selbe hat daz recht daz d
 echter hat. Swer der ist der an den brief geschri
 ven wirt der kan da von incht kymen an des rich
 ters wort. vnd an der purger wort daz vñ dem rate
 gehorent. vnd an des schribers recht.

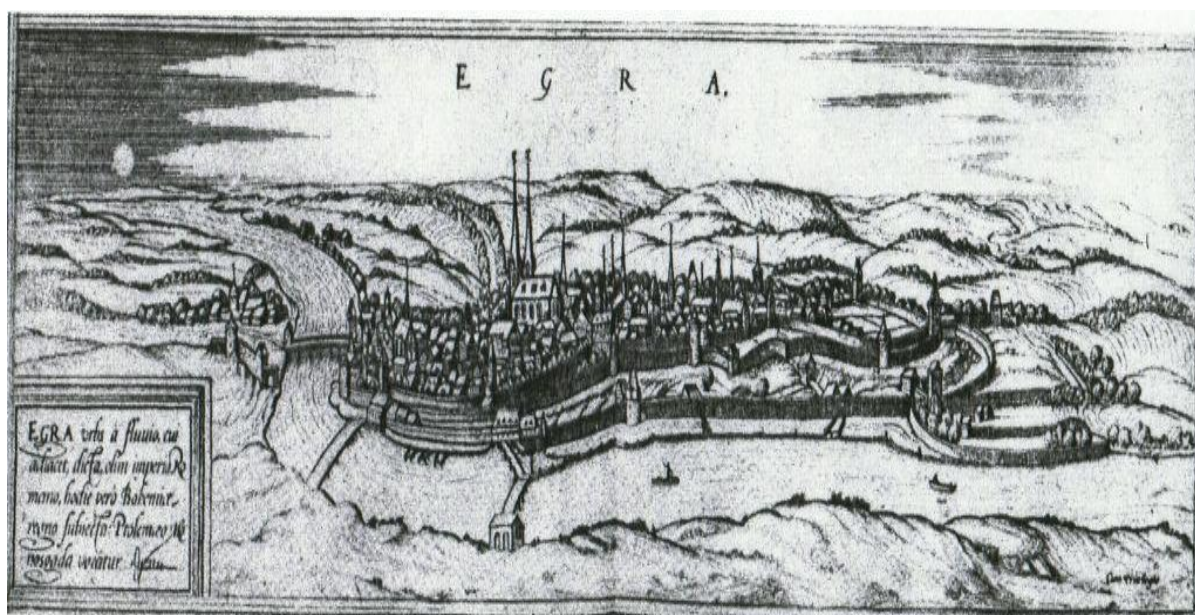
Ich Conzel vnd Gotzel gebreuder haben mit rechter v
 teil in die echt bracht. Leonreichen den Trueler. daz er
 Leonreichen den sidenswant hat von lebene zu dem
 tode bracht. Si haben vch sine swest Luciu blet in
 die echt bracht vñ ein wolleist.

Ich Cristan der heckel vnd der Geeringer haben mit
 rechter vteil in die echt bracht. Conrad den forster vñ
 selben daz vñ daz er vns siben rind genommen hat

Ich Jydlaus der delnitzer han mit rechtem gerichte
 von innes oheimes wege Conrades andern kump
 hel in die echt bracht Conraden von Serperch vñ in
 fünfzig pfunt haller vnd sechs schillinge der lange
 vnd von zwentzig pfunt schatens.

Kopie titulní strany chebské Achtbuch (knihy chebského zemského soudu). In: *Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichtes aus der Zeit von 1310 bis 1390*. Von Karl Siegl. Im Selbstverlage des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1901.

PŘÍLOHA Č. 7

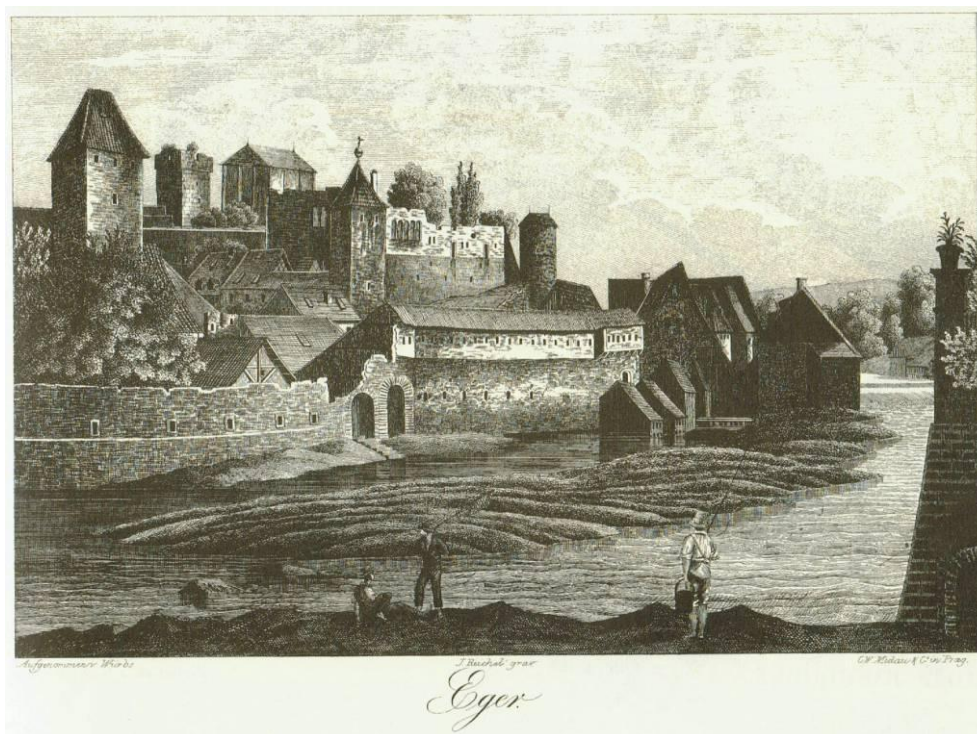
Pohled na město Cheb z druhé poloviny 16. století. V levém dolním rohu zmínka o Monosgadě jako předchůdkyni města Chebu. In: *Civitates orbis terrarum. Liber I. et II.* Braun, Georg, Hogenberg Franz. *Coloniae Prostant apud auctores et Antverpiae apud Philippum Gallaeum. Annus Impressionis desideratur in hisce primis duobus libris (1572-1575?)*. Vědecká knihovna Olomouc.

PŘÍLOHA Č. 8

Districtus Egranus na mapě J. C. Müllera z let 1714-1715. In: Sturm, Heribert: *Districtus Egranus*. Eine ursprünglich bayerische Region. Historischer Atlas von Bayern. Altbayern, Reihe II. Heft 2. München 1981.

PŘÍLOHA Č. 9

Nahoře zobrazení chebské falce F. A. Hebera (19. století). In: Heber, F. A.: *České hrady, zámky a tvrze. První díl. Západní Čechy*. Praha 2000, s. 93. Dole současná chebská falc s obvodovými zdmi tzv. císařského paláce. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 10

Chebská falc s dominantou – tzv. Černá věž, postavená z čedičových kvádrů z nedaleké Komorní hůrky. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 11

Chebská falc s dvoupatrovou kaplí sv. Erharda a Uršuly. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 12

Detail pětídílného okna tzv. císařského paláce. Obvyklá byla okna třídílná. Jediná další falc s pětídílnými okny je v Gelnhausenu (viz foto níže), SRN. Jak chebská tak i gelnhausenská falc byly postaveny v 70. letech 12. století. Foto J. Franc, 2007, 2008.

PŘÍLOHA Č. 13

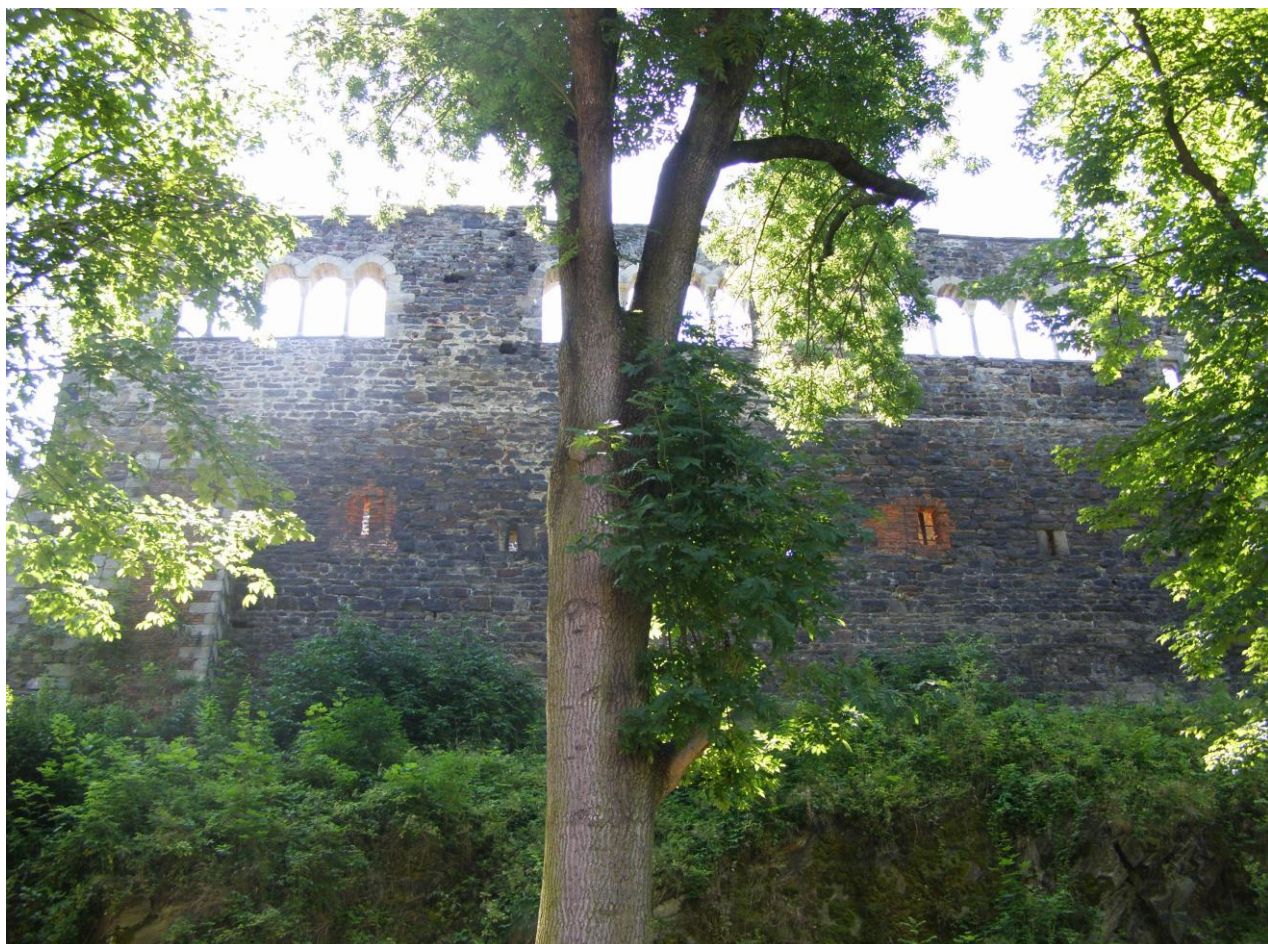
Celkový pohled na areál císařské falce v Chebu se šancemi a opevněním z druhé poloviny 17. století, kdy se z Chebu plánovalo vybudovat druhou největší pevnost po Praze. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 14

Detail opevnění areálu chebské falce – druhá polovina 17. století. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 15

Obvodové zdi bývalého tzv. císařského paláce s pětídílnými okny. Foto M. Matulová, 2008.

PŘÍLOHA Č. 16

Chebské náměstí krále Jiřího z Poděbrad. Foto J. Franc, 2011.

PŘÍLOHA Č. 17

Chebské náměstí krále Jiřího z Poděbrad s radnicí. Foto V. Hofman, 2010.

PŘÍLOHA Č. 18

Měšťanské domy na chebském náměstí krále Jiřího z Poděbrad, tzv. Špalíček. Foto V. Hofman, 2010.

PŘÍLOHA Č. 19

Císařský a purkrabský hrad v Norimberku. Norimberk a Cheb se svými opevněnými baštami byly významnou oporou Štaufů. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 20

Strážní věž se sýpkou v areálu norimberského hradu. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 21

Císařský a purkrabský hrad v Norimberku. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 22

Mohutné opevnění a podhradí norimberského hradu. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 23

Vnitřní areál norimberského hradu. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 24

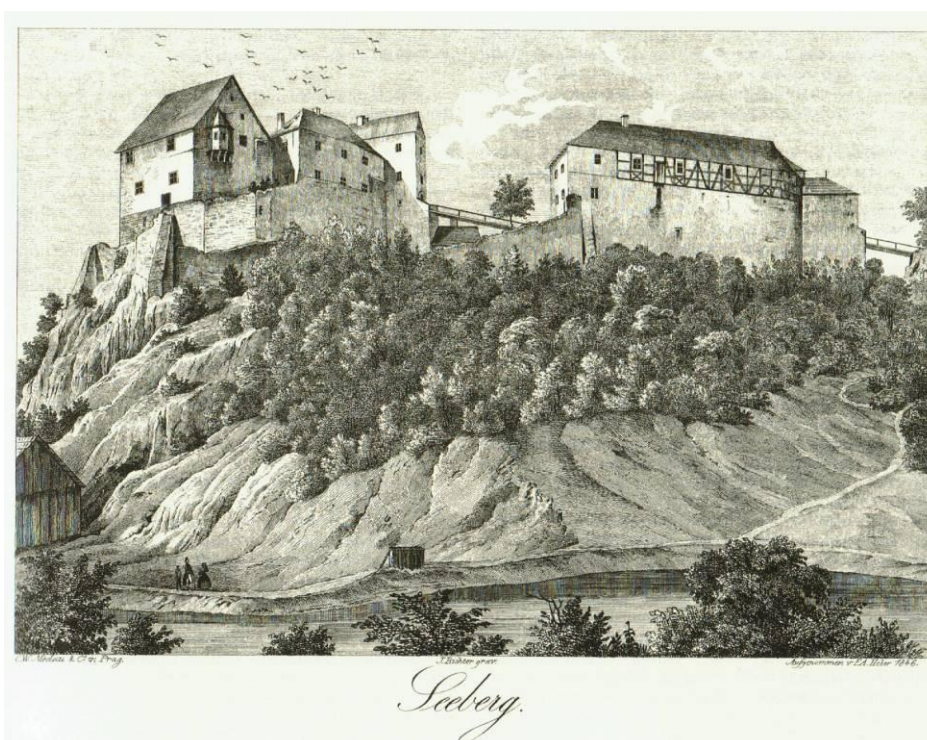
Příklad ministeriálního hradu na Chebsku – Vildštejn (Skalná, ČR), vystavěný kolem roku 1200. Ve svém vlastnictví ho měl mocný ministeriální rod Nothafftů, Sparnecků či chebského patricijského rodu Gummeraurů. Společně s Ostrohem (Seeberg), Starým Hrozňatovem (Alt Kiensberg) a Libou (Libenstein) patřil Vildštejn k nejstarším hradům na Chebsku. Nahoře zobrazení F. A. Hebera (19. století). In: Heber, F. A.: *České hrady, zámky a tvrze. První díl. Západní Čechy*. Praha 2000, s. 385. Dole současný stav. Foto J. Franc, 2011.

PŘÍLOHA Č. 25

Hrad Vildštejn, průčelní strana. Foto J. Franc, 2011.

PŘÍLOHA Č. 26

Chebský ministeriální hrad Seeberg (Ostroh, ČR), vystavěn chebskými ministeriály kolem roku 1200. Zmíněn v zástavní listině říšského panovníka Ludvíka Bavorského českému králi Janu Lucemburskému v roce 1322. Ve vlastnictví města i původně chebského patricijského rodu Šliků. Nahoře zobrazení F. A. Hebera (19. století). In: Heber, F. A.: *České hrady, zámky a tvrze. První díl. Západní Čechy*. Praha 2000, s. 267. Dole současný stav. Foto J. Franc, 2011.

PŘÍLOHA Č. 27

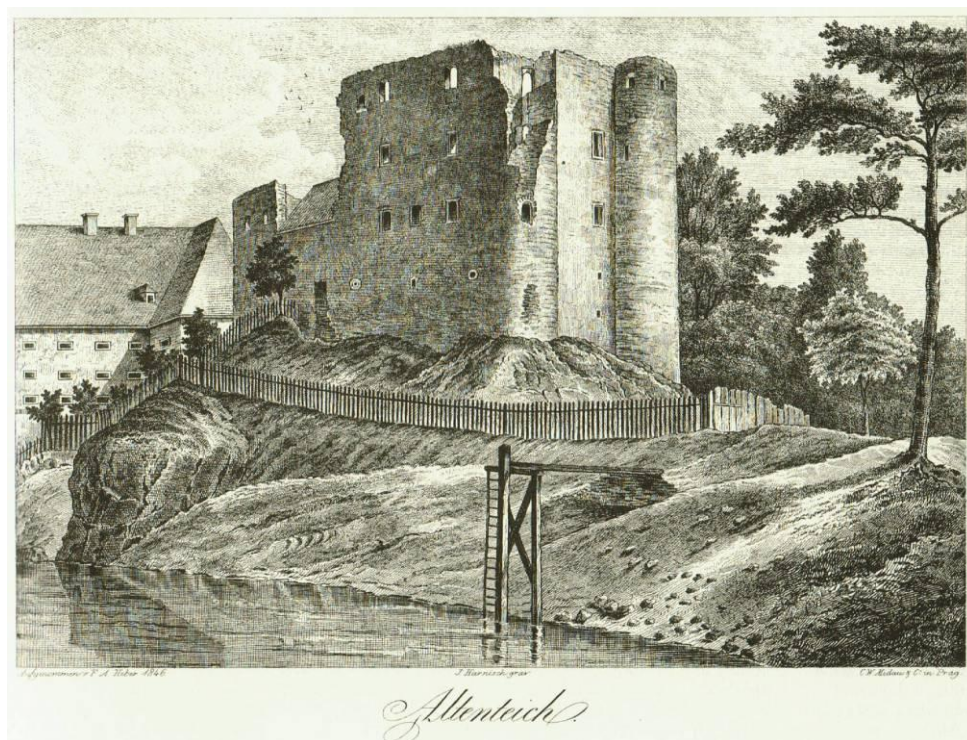
Hrad Seeberg, průčelní strana s chebským městským znakem na vstupní bráně. Foto J. Franc, 2011.

PŘÍLOHA Č. 28

Detail průčelí s erby majitelů Seebergu – Junker (Juncker – chebský patricijský rod), Brant (Brand – původně ministeriální rod) a svobodní pánové Gerard a Steinheim. Foto J. Franc, 2011.

PŘÍLOHA Č. 29

Ruiny vodního hradu Altenteich (Starý rybník, ČR). V 80. letech 14. století ve vlastnictví města Chebu. Patricijský rod Gummeraurů drží Starý rybník společně s Vildštejnem v 80. a 90. letech 15. století. Nahoře zobrazení F. A. Hebera (19. století). In: Heber, F. A.: *České hrady, zámky a tvrze. První díl. Západní Čechy*. Praha 2000, s. 405. Dole současný stav. Foto J. Franc, 2011.

PŘÍLOHA Č. 30

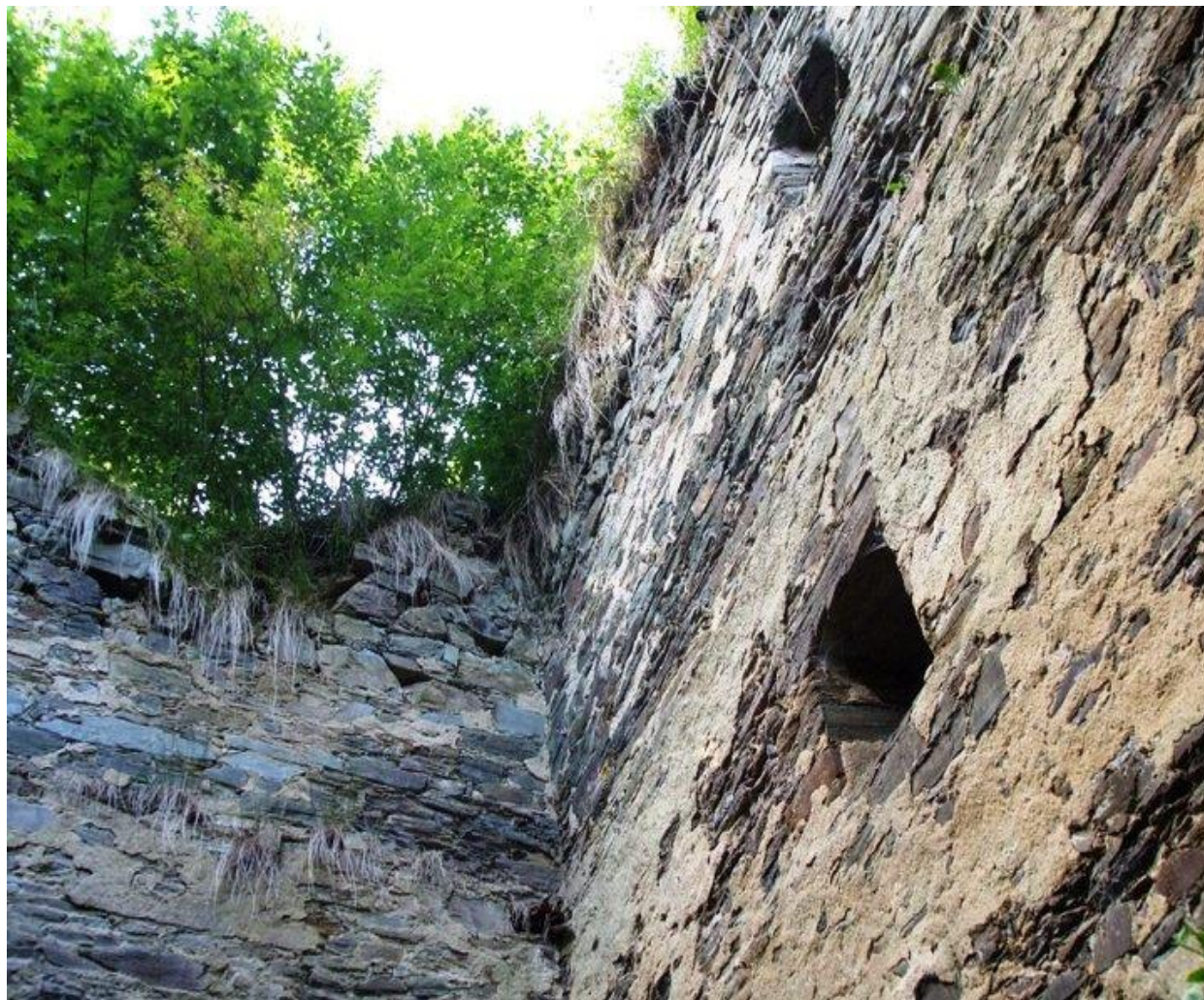
Ministeriální hrad Alt Kiensberg (Starý Hrozňatov, ČR). Poprvé zmíněn roku 1217. Patřil k nejdůležitějším hradům na Chebsku. Uvádí se i v zástavní listině z roku 1322 říšského panovníka Ludvíka Bavorského českému králi Janu Lucemburskému. Držiteli tohoto hradu byli jak fojtové z Gery, Plavna a Weidy (roku 1261), tak i později město Cheb, resp. chebský patricijský rod Frankengrünerů (1402 – 1470). Nahoře zobrazení F. A. Hebera (19. století). In: Heber, F. A.: *České hrady, zámky a tvrze. První díl. Západní Čechy*. Praha 2000, s. 399. Dole současný stav. Foto V. Hofman, 2011.

PŘÍLOHA Č. 31

Zámek Libá na místě původního ministeriálního hradu Libenstein (Libá, ČR). Z Libensteina pocházeli první listinně doložení chebští ministeriálové – například roku 1215 chebský *iudex provincialis* Jindřich z Libensteina. Nahoře zobrazení F. A. Hebera (roku 1604). In: Heber, F. A.: *České hrady, zámky a tvrze. První díl. Západní Čechy*. Praha 2000, s. 187. Dole současný stav. Foto V. Hofman, 2011.

PŘÍLOHA Č. 32

Ruiny tvrze Markhausen (Pomezná, ČR) u řeky Ohře. Jak německý tak i český název označuje domy na hranici dvou zemí. Tvrz byla založena již ve 12. století a byla v držení stejnojmenných chebských ministeriálů. Počátkem 14. století přechází do rukou chebských patricijských rodů Hüllerů a Kornbühlerů. Od poloviny 14. století ho kupují Sparneckové. Foto V. Hofman, 2011.

PŘÍLOHA Č. 33

Cisterciácký klášter Waldsassen (SRN). Založen roku 1132, podílel se vedle chebské ministeriality na kolonizaci Chebska. V držení měl např. Schönbacher Ländchen (Lubsko, ČR). Foto J. Franc, 2011.

PŘÍLOHA Č. 34

Kostnický chrám Matky Boží. Foto J. Franc, 2004.

PŘÍLOHA Č. 35

Tzv. Schnecktor, brána do města Kostnice, kudy táhli římsko – němečtí panovníci přes dnešní Švýcarsko na Apeninský poloostrov. Foto J. Franc, 2004.

PŘÍLOHA Č. 36

Původní oblast působnosti a sídlo kostnických biskupů ve městě Kostnici. V pozadí chrám Matky Boží. Foto J. Franc, 2004.

PŘÍLOHA Č. 37

Freska na měšťanském domě v Kostnici, znázorňující uzavření míru mezi Fridrichem Barbarossou a Lombardskou ligou roku 1153. Foto J. Franc, 2004.

PŘÍLOHA Č. 38

Freska na měšťanském domě v Kostnici, znázorňující vtažení Štaufa Fridricha II. do Kostnice roku 1212. Foto J. Franc, 2004.

PŘÍLOHA Č. 39

Bývalý biskupský hrad v Meersburku u Bodamského jezera. Zde na protějším břehu proti městu Kostnici se uchyloval kostnický biskup na svůj hrad v případě nebezpečí ze strany kostnických měšťanů. Foto J. Franc, 2004.

PŘÍLOHA Č. 40

Pamětní deska na meersburském hradě věnovaná památce posledního Štaufa Konradina, který zde v letech 1262 a 1267 pobýval a jeho příteli markraběti Fridrichu Bádenskému, s datem jejich společné smrti na popravišti 29. 10. 1268 v Neapoli. Foto J. Franc, 2008.

PŘÍLOHA Č. 41

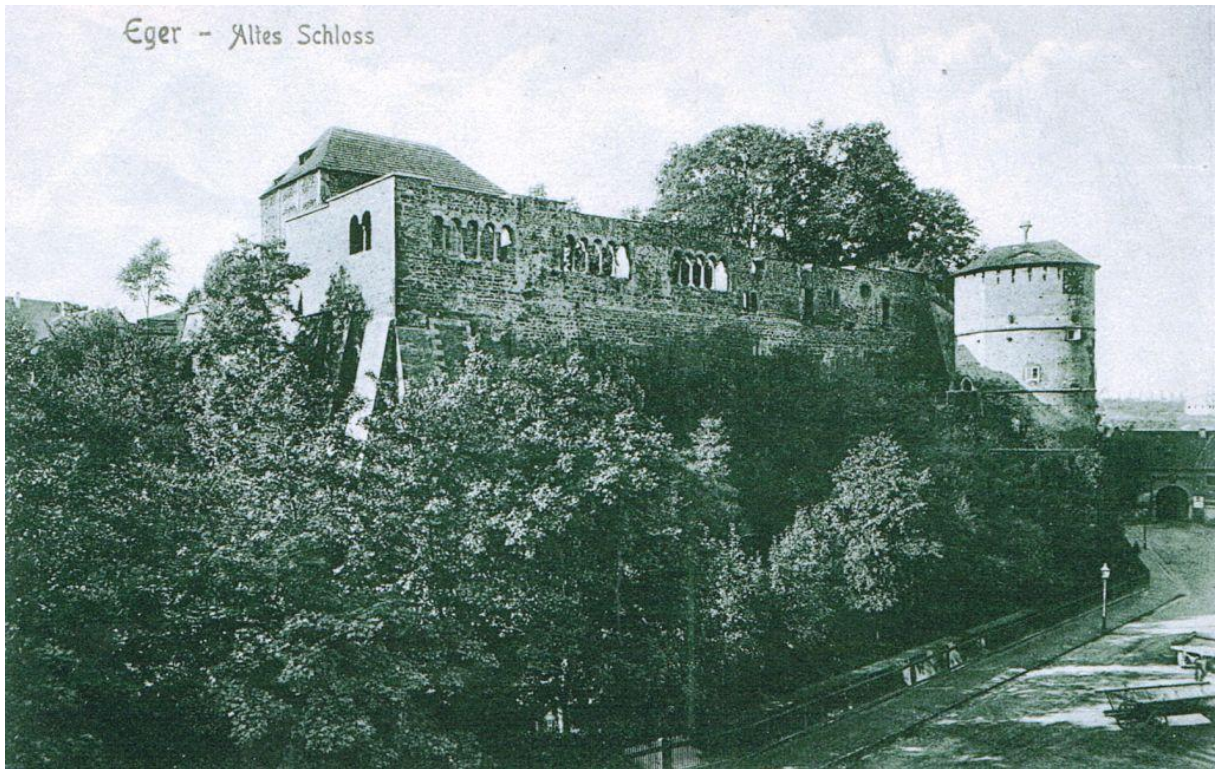
Fridrich II. se sokolem v díle *De arte venandi cum avibus* (O umění lovit s ptáky). Bylo sepsáno v první polovině 13. století císařem Fridrichem II. Uloženo ve Vatikánské knihovně v Římě. Zdroj: Wikimedia Commons.

PŘÍLOHA Č. 42

Poslední Štauf Konradin v tzv. Codex Manesse (Velký heidelbergský zpěvník). Vznikl počátkem 14. století v Curychu a obsahuje vedle písní a básní i portréty autorů, včetně císařů. Zdroj: Wikimedia Commons.

PŘÍLOHA Č. 43

Chebská falc na dobových pohlednicích (z roku 1908 a 1912). Archiv autora.

PŘÍLOHA Č. 44

Chebské náměstí s radnicí (roku 1930) a pohled na historický Cheb (roku 1941).
Archiv autora.

PŘÍLOHA Č. 45

Černá věž chebské falce na dobové pohlednici (40. léta 20. století). Archiv autora.

PŘÍLOHA Č. 46

Chebské náměstí na dobových fotografiích (roku 1961). Archiv autora.